الاربعين النواوية

روونکردنەوەی

چل حەدیسەکەی پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم

عبداللە عبدالعزیز هەرتەلی

نۆیەم چاپ
هەولێر / ٢٠١٤



ڕوونکردنەوەی

چل حەدیسەکەی پێغەمبەر ﷺ

ناسراو بە

(اَلأَرْبَعِينَ النَّوَاوِيَّة)

للإمام النَّواوِي

دانانی

عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی

چاپی نۆیەم

ذی القعدة (١٤٣٥)ی کۆچی

گەلاوێژ (٢٧١٤)ی کوردی

ئیلول (٢٠١٤)ی زایینی

کتێبخانەی حاجی قادری کۆیی لە هەولێر، چاپی کردۆتە

ناوی كتاب: ڕوونكردنەوەی چل حەدیسەكەی پێغەمبەرﷺ .
بابەت: فەرموودەكانی پێغەمبەرﷺ.
دانەر: عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی.
نۆبەتی چاپ: نۆیەم.
بەرواری چاپ: (١٤٣٥)كۆچی-(٢٧١٤)كوردی-(٢٠١٤)زایینی.
تیراژ: (٢٠٠٠) دانە.
بڵاوكەرەوە: ***كتێبخانەی حاجی قادری كۆیی، لە هەولێر.***
چاپخانە: ڕۆژهەلات/ هەولێر.

چاپی **یەكەم:** ٥٠٠٠ دانە لە چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری/ هەولێر -(١٩٩٣).
چاپی **دووەم:** ٢٠٠٠ دانە لە چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە/ هەولێر -(١٩٩٦).
چاپی **سێیەم:** ١٠٠٠ دانە لە چاپخانەی زانكۆی صلاح الدین/ هەولێر -(١٩٩٩).
چاپی **چوارەم:** ٢٠٠٠ دانە لە چاپخای وەزارەتی ڕۆشنبیری/ هەولێر -(٢٠٠٢).
چاپی **پێنجەم:** ٢٠٠٠ دانە لە چاپخانەی نەوا/ هەولێر -(٢٠٠٦).
چاپی **شەشەم:** ٢٠٠٠ دانە لە چاپخانەی نەوا/ هەولێر -(٢٠٠٨).
چاپی **حەفتەمو هەشتەم:** ٢٠٠٠ + ٢٠٠٠ دانە لە چاپخانەی ڕۆژهەلات/ هەولێر -(٢٠١٠ و٢٠١٣).

دانراوەكانیتری دانەر:

١- ڕوونكردنەوەی (متن فتح القریب).
٢- ڕوونكردنەوەی (العَقیدَة الطَحاویة).
٣- عەقیدەی ئیسلامی لە سەر ڕاڕەوی (أهل السنة والجماعة).
٤- هۆنراوەی (ئیمان و ئیسلام).
٥- چەند گوڵێك لە (گوڵزاری ئیسلام).
٦- ڕوونكردنەوەی (منهاج الطالبین).
٧- ڕوونكردنەوەی (قطر العارض فی علم الفرائض).
٨- چۆنیەتی (حەج و عومرە).
٩- ﴿مێرگ‌وگوڵزاری بەهار* ژیانی پێغەمبەری ڕێزدارﷺ﴾.
١٠- ﴿مانگی شەوی چواردە * ڕوونكردنەوەی (قَصیدَةُ البُردَة)﴾.

بسْم الله الرّحْمن الرّحيم

اَلْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلاةُ وَالسَّلامُ عَلى سَيِّدنا مُحَمَّد وَآلـه وصَحْبه أجْمَعين.

ئينجا له دواى سوپاسى خوداو درود له سەر پێغەمبەرﷺ، ئەی موسوڵمانی بەرێز: هەروەك ئاشكرایە دوژمنانی ئیسلام بە هەموو جۆرێك ئەیانەوێ لاوەكانمان لـە ئـایینی ئیسلام دوور بخەنەوەو لە ڕەوشتی باش بێبەشیان بكەن:

جارێك بـە زورنالێدانی كۆنەپەرستی، جارێك بـە دەهـۆڵ لێدانی مـاف نـەدانی ئـافرەتو داننەهێنان بە مافی نەتەوایەتی، بەم جۆرە ژەهر ئەكەنـە نـاو هـەنگوینو دەرخـواردی لاوی كوردی ئەدەنو ئەیكەنە دوژمنی ئیسلام.

بەڵام–سوپاس بۆ خوای گەورە– وا بە چاوی خۆمان ئەبینین بەچكە شێرانی سـەلاحەددینی ئەییوبی ئەم ژەهرەیان دۆزیەوەو زانییان سەركەوتنو پێشكەوتنو ڕزگاریی كوردسـتان هـەر بە دەست پێوەگرتنی ئایینی ئیسلام ئەبێ، چونكە كوردستانێك: میوانـداری (حـەزرەتی نـوح پێغەمبەریﷺ) كردبێو پێغەمبەرێكی وەك (حەزرەتی ئیبراهیم خەلیلی بتشـكێنیﷺ) گـەورە كردبێو پاڵەوانێكی وەك (سەلاحەددینی ئـەییوبی)ی لێهەڵكـەوتبێ، چـۆن دوژمنـانی ئیسـلام ڕێگە ئەدەن ڕزگار ببێو ببێتەوە یەك پارچەو سەربەخۆ بێ؟.

ئینجا لە بەر ئەوەی هەستێكی ئـایینی زۆر گـەرم لـە نـاو لاوەكـانی كوردسـتاندا بـڵاو بۆتـەوەو زۆربەی مزگەوتەكانی كوردستان قورئـانیپیرۆزو فـەرموودەكانی پێغەمبـەری خۆشەویسـتیﷺ تێدا ئەخوێندرێ، وە بۆ ئەوەی منیش لـە كـاروانی ئـەم لاوانـە بەشدار بم، بڕیـارمدا: ئـەو چـل حەدیسەی ئیمامی (نەواوی) كۆی كردۆتـەوەو ناسـراوە بـە (ئەربەعینـەی نـەواوی)، بـە زمـانی كوردی ڕوونی بكەمەوەو چۆنیەتی ڕوون كردنەوەم بەم شێوەیە بێ:

پێناسەی ئەو شتانەی تـێدا بـێ: كـە پێویسـتن، وەك سـەحابەو زانایـانی حـەدیس...هتـد هەروەها: ووشەو ڕستەكان وەربگێڕمو مەبەستەكەش دیاری بكـەم، وە بڕیـاری شـەریعەتی ئیسلام لەو بابەتە چیە؟ بینوسم.

ئینجا ئەی موسوڵمانی بەرێز: ئەگەر لە شتێكدا–كە من نووسیومە– گومانت لێپەیدا بـوو، بـۆ ئەوەی دڵنیابی تەماشای كتێبی (فتح المبين) بكە كە شەرحی (ئەربەعینەی نەواوییە) لەگەڵ حاشیەی (المدابغي) كە لەگەڵیدایە، هـەروەها تەماشـای (تحفـة المحتـاج) بكـە، كـە شـەرحی (منهاج)ی نەواوییە، لەگەڵ حاشیەی (الشـرواني) كـە لەگەڵیدایـە، چـونكە بـە زۆری زانسـتی ئەم ڕوون كردنەوەم لەم سەرچاوانە هـەڵێنجاوە، ئـیتر دوعـام بـۆ بكـە خـوا یارمـەتیم بـدا بـۆ خزمەتی ئایینیئیسلام، وە ئەگەر كەمو كوڕیەكت بینی، یان هەڵەیـەكت بەرچـاو كـەوت، بـۆم ڕاست بكەوە، خوا پاداشتت بنووسێ، خوا یاریدەدەری هەموومان بێ، آمین.

عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی
مانگی مەولودی پێغەمبەرﷺ– ساڵی (١٤١٣)ی كۆچی
هەولێر– كوردستان

بسم الله الرحمن الرحيم

اَلْحَمْدُ للّه رَبِّ الْعَالَمِينَ، قَيُّوم السَّموات وَالأَرضِين، مُدَبِّر الْخلائق أَجْمَعِين باعث الرُّسُل -صلوات الله وسلامُه عليهم- إِلى الْمُكلّفين لهدايَتهم،

﴿پێناسەی ئیمامی (النواوي)﴾

ئیمامی (النواوي) ناوی (يحيى) كوڕی (شرف)ی نەواوییە، لە مانگی (محرم)ی ساڵی (٦٣١)ی كۆچی لە گوندی (نەوا) لە (جۆلان)ی سەر بە (دیمشق) لە دایك بووە، هەر لە گوندەكەی خۆی لە سەردەمی منداڵیدا قورئانی پیرۆزی لەبەر كردوە، لە تەمەنی (١٩) ساڵیدا باوكی ناردی بۆ (دیمشق) لەوێش لە لای زۆر كەس خوێندویەتی، یەكێك لە مامۆستایەكانی ناوی (سالار)ی كوردی بوو، یەكێكیتر ناوی (عزالدين)ی هەولێری بوو.

ئیمامی (النواوي) دانراوی زۆری هەنە بە تایبەتی لە (حديث)و (شرع): وەكو (رياض الصالحين)و (الأذكار)و (شرح صحيح مسلم)و (منهاج الطالبين)و (الأربعين النواوية)- كە ئێمە ئێستا خزمەتی ئەكەین- جگە لە مانەش.

ئیمامی (النواوي) یەكێكە لە زانا هەرە بەرزەكانی چینی (خَلَف)، لە حەدیسو شەرع دەستێكی باڵای هەبوو، لە سەر ڕاڕەوی ئیمامی (شافعي) بوو، لەگەڵ ئەوەشدا جێگەی باوەڕی زانایانی هەر چوار مەزهەبەكانەو ڕێز لە فەرموودەكانی ئەنێن.

ئیمامی (النواوي) لە (٢٤)ی (رجب)ی ساڵی (٦٧٦)ی كۆچی لە گوندی (نَوا) وەفاتی كردوە، خوا لێی ڕازی بێو ڕەحمەتو بەرەكەتی خوا بڕژێ بە سەر گۆڕیدا. آمين.

***　　　　***　　　　***

﴿پێشەكی ئیمامی (النواوي)﴾

ئیمامی (النواوي) ئەفەرموێ: (بسم الله الرَّحْمن الرَّحيم) بە ناوی خوای بەخشندەی میهرەبان دەست بە كۆكردنەوەی ئەم چل حەدیسە ئەكەم (اَلْحَمْدُ للّه رَبِّ الْعَالَمِينَ) سوپاس بۆ ئەو خوایەی پەروەردگاری هەموو دروستكراوێكە (قَيُّومِ السَّموات وَالأَرضِين) ئەو خوایەی ئاگادار و هەڵسوڕێنەری ئاسمانەكانو زەمینەكانە (مُدَبِّر الْخلائق أَجْمَعِين) ئەو خودایەی بەجێهێنەر و بەڕێوەبەری كاروباری هەموو دروستكراوێكە بە گشتی (باعث الرُّسُل صلَوات الله وسلامُهُ عليهمْ) هەموو پێغەمبەرێك ئەو ناردونی صلّى الله عليهمْ اجمعين (إِلى الْمُكلّفين) بۆ لای ئەوانەی داوای خوا ئەیانگرێتەوە-(ئەوانەی بیروهۆشیان تەواوەو لە قۆناغی منداڵی تێپەڕ بوینە)- (لهدايَتهمْ) بۆ ئەوەی ڕێگەی ڕاست بۆ ئەو داوا لێكراوانە ڕوون بكەنەوەو شارەزایان

وَبيان شَرائعِ الدِّين بالدَّلائل الْقطْعيَّة، وَواضحات البراهين، أَحْمدُهُ عَلى جميع نعمـــه، وَأَسْأَلُهُ الْمَزيدَ منْ فَضْله وكَرَمه، وَأَشْهَدُ أن لاَ إلَهَ إلاّ اللهُ الْواحدُ الْقَهّارُ الْكريمُ الْغَفَّـــارُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وحبيبُهُ وَخَليلُهُ أَفْضَلُ الْمخْلوقين الْمُكرَمُ بالْقرْآن الْعزيز الْمُعجزَة الْمُسْتمرَّة عَلى تعاقُب السِّنينَ وَبالسُّنَن الْمُسْتنيرَة للْمُسْتَرْشدينَ الْمخصُـــوصُ بجَوامعِ الكَلم وَسماحَة الدِّين، صَلواتُ الله وَسَلامُهُ عَلَيْه وَعلى سائر النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلينَ وَآل كُلٍّ وسائر الصَّالحينَ.

بكەن (وَبَيانِ شَرائِعِ الدِّين) هەروەها بۆ ئەوەی یاسایەکانی ئایینی خۆیان بۆ دیاری بکەن، (بِالدَّلائِلِ الْقَطعِيَّة) بە بەڵگەی وا: گومانی تێدا نەبێ، (وَواضِحاتِ البَراهِينِ) ئەو بەڵگانەی زۆر ئاشکران.

(أَحْمَدُهُ) سوپاسی خوا ئەکەم (عَلَى جَميعِ نِعَمِه) لە سەر هەموو ئەو چاکانەی لەگەڵ ئێمەی کردوە (وَأَسْأَلُهُ الْمَزِيدَ مِنْ فَضْلِهِ وَكَرَمِه) داوا لە خوا ئەکەم کە لە بەر گەورەیی خۆیو بەخشینی خۆی زیاترمان بداتێ.

(وَأَشْهَدُ أن لاإِلَهَ إِلاَّالله) بە دڵو بە زوبان ئەڵێمو گومانم نیە، جگە لە زاتی (الله) هیچ خوایەك نیە (الْواحِدُ) یەك خودایە (القَهَّارُ) دەستەڵاتی تەواوی هەیە (الْكَرِيمُ) چاکەی نابڕێتەوە (الغَفَّارُ) تاوانی بەندەکانی خۆی دائەپۆشێ.

(وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ) هەروەها: بە دڵو بە زوبان ئەڵێم گومانم نیە کەوا محمدﷺ بەندەو پێغەمبەری خوایە (وَحَبِيبُهُ وَخَلِيلُهُ) خۆشەویستو دۆستی خوایە (أَفْضَلُ الْمَخْلُوقِينَ) لە هەموو خەڵکی گەورەترە (الْمُكَرَّمِ) لە لای خوا ڕێزی لێندراوە (بِالْقُرآنِ العَزِيزِ) کە لە لای خوا قورئانی ئازیزی پێدراوە (الْمُعْجِزَةِ الْمُسْتَمِرَّةِ) ئەو قورئانە پیرۆزە بەڵگەی بەردەوامی پێغەمبەرەﷺ کەس ناتوانێ قورئانێکی وا ڕێك بخا (عَلَى تَعاقُبِ السِّنِينَ) ئەم قورئانە پیرۆزەی ساڵەهای ساڵ هەر دەمێنێ (وَبِالسُّنَنِ الْمُسْتَنِيرَةِ) هەروەها لە لای خوا ڕێزی لێندراوە بە فەرموودەو کردەوە ڕۆشنەکانی (لِلْمُسْتَرْشِدِينَ) بۆ ئەوانەی ئەیانەوێ سوود لە فەرموودەکانی وەربگرن (الْمَخْصُوصِ بِجَوامِعِ الكَلِمِ) تاکە پێغەمبەرێکە کە فەرموودەی کورتو پڕ مانای پێبەخشراوە (وَسَماحَةِ الدِّينِ) ئایینێکی ئاسانی پێبەخشراوە (صَلَواتُ اللهِ وَسَلامُهُ عَلَيْهِ وَعَلَى سائِرِ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ) درودو سڵاوی خوای گەورە بڕژێ بە سەر ئەو پێغەمبەرەو هەموو پێغەمبەرانیتر (وَآلِ كُلٍّ) بۆ سەر ماڵو خێزانی هەموانیان (وَسائِرِ الصَّالِحِينَ) بۆ سەر هەموو پیاوچاکان.

أَمَّا بَعْدُ: فَقَدْ رُوِّينا عَنْ عَلِيِّ بن أَبي طالب وَعَبْدِالله بن مَسْعُود، وَمُعاذ بن جَبَل، وَأَبي الدَّرْداء، وَابْن عُمَرَ، وَابن عَبَّاس، وَأَنَس بن مالك، وَأَبي هُرَيْرَةَ، وَأَبي سَعيد الْخُدْري -رضي الله تعالى عنهم- منْ طُرُق كَثيرات بروايات مُتَنَوِّعات: أَنَّ رَسُول الله ﷺ قالَ: (مَنْ حفظَ عَلَى أُمَّتي أَرْبَعينَ حَديثاً منْ أَمْر دينها بَعَثَهُ اللهُ تعالَى يَوْمَ الْقيامَة في زُمْرَة الْفُقَهاء وَالْعُلَماء). وَفي روايَة: (بَعَثَهُ اللهُ تَعالَى فَقيهاً عالماً). وَفي روايَة أَبي الدَّرْداء رضي الله عنه: (كُنْتُ لَهُ يَوْمَ الْقيامَة شافعاً وَشَهيداً). وَفي روايَة ابْن مَسْعُود رضي الله عنه: (قيلَ لَهُ ادْخُلْ منْ أَيِّ أَبْواب الْجَنَّة شئْتَ). وَفي روايَة ابن عُمَرَ رضي الله عنهما: (كُتبَ في زُمْرَة الْعُلَماء وَحُشرَ في زُمْرَة الشُّهَداء). وَاتَّفَقَ الْحُفَّاظُ عَلَى أَنَّهُ حَديثٌ ضَعيفٌ وَإِنْ كَثُرَتْ طُرُقُه،

(أَمَّا بَعْدُ) له پاش سوپاس‌و دروودی خوا بۆ سەر پێغەمبەران، بزانە: ئەوەی بۆت ئەڵێم (فَقَدْ رُوِّينا عَنْ) فەرموودەیەكی پێغەمبەرمان ﷺ پێ‌گەیشتووە: لە (عَلِيِّ بن أَبي طالب، وَعَبْدِالله بن مَسْعُود، وَمُعاذ بن جَبَل، وَأَبي الدَّرْداء، وَابن عُمَرَ، وَابن عَبَّاس، وَأَنَس بن مالك، وَأَبي هُرَيْرَةَ، وَأَبي سَعيد الْخُدْري) لەو سەحابە بەڕێزانە (رَضيَ اللهُ تَعالَى عَنْهُمْ) خوا لێیان ڕازی بێ (منْ طُرُق كَثيرات) لە چەند ڕێگای زۆر (بروايات مُتَنَوِّعات) بە گێڕانەوەی جۆراوجۆر، ئەم فەرموودەمان پێ‌گەیشتووە:

(أَنَّ رَسُولَ الله ﷺ قالَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ﴿مَنْ حَفظَ عَلَى أُمَّتي أَرْبَعينَ حَديثاً منْ أَمْر دينها بَعَثَهُ اللهُ تَعالَى يَوْمَ الْقيامَة في زُمْرَة الْفُقَهاء وَالْعُلَماء﴾ هەر كەسێك بیگەیەنێتە ئوممەتی من چل حەدیسی من لە كاروباری ئایینی‌ئیسلام، خوای گەورە لە ڕۆژی قیامەت زیندووی ئەكاتەوە لەگەڵ كۆمەڵی زانایانی‌ئایینی.

(وَ) بە چەند شێوەیەكی‌تریش ئەم فەرموودەیە هاتووە: **یەكەم:** (في روايَة: بَعَثَهُ اللهُ تَعالَى فَقيهاً عالماً) لە گێڕانەوەیەكدا: (خوای گەورە زیندووی ئەكاتەوەو پلەی زانایەكی تەواوی ئەداتێ). **دووەم:** (وَفي روايَة أَبي الدَّرْداء رضي الله عنه: كُنْتُ لَهُ يَوْمَ الْقيامَة شافعاً وَشَهيداً) لە ڕێگەی (أبي الدرداء رضي الله عنه) ئەفەرموێ: (خۆم تكای بۆ ئەكەم لە لای خوای گەورە تا لێی ببورێ‌و بیباتە بەهەشت). **سێیەم:** (وَفي روايَة ابْن مَسْعُود رضي الله عنه: قيلَ لَهُ ادْخُلْ منْ أَيِّ أَبْواب الْجَنَّة شئْتَ) لە ڕێگەی ئیبن مسعود ئەفەرموێ: (لە ڕۆژی دوایی پێی ئەڵێن: بچۆ بۆ بەهەشت لەكام دەرگاوە ئەتەوێ). **چوارەم:** (وَفي روايَة ابن عُمَرَ رضي الله عنهما: كُتبَ في زُمْرَة الْعُلَماء وَحُشرَ في زُمْرَة الشُّهَداء) لە ڕێگەی ئیبن عمر ئەفەرموێ: (لەگەڵ كۆمەڵی زانایانی ئایینی ئەنووسرێ‌و لەگەڵ كۆمەڵی شەهیدان حەشر ئەكرێ).

(وَاتَّفَقَ الْحُفَّاظُ) زانایانی حەدیس یەكدەنگن (عَلَى أَنَّهُ حَديثٌ ضَعيفٌ، وَإِنْ كَثُرَتْ طُرُقُه)

وَقَدْ صَنَّفَ الْعُلَماءُ فِى هَذَا الْباب ما لاَ يُحْصَى مِنَ الْمُصَنَّفات، فَأَوَّلُ مَنْ عَلِمْتُهُ صَنَّفَ فِيه: عَبْدُالله بن الْمُبارَك، ثُمَّ مُحَمَّد بن أسلم الطُّوسى الْعالم الرَّبّانى، ثُمَّ الْحَسَن بن سُفيان النَّسَوي، وَأَبوبَكْرالآجُرى، وَأَبوبَكْر مُحَمَّد بن إبْراهيم الأَصْفَهانيّ، وَالدَّارَقُطْنى، وَالْحاكِم، وَأَبونَعيم، وَأَبوعَبْدالرَّحْمَن السُّلَميُّ، وَأَبوسَعيدالْمالِينى، وَأَبوعُثْمان الصَّابُونى، وَمُحَمَّد بن عَبْدالله الأَنْصارى، وَأَبوبَكْرالبَيْهَقى، وَخَلائِقُ لاَ يُحْصَوْنَ مِنَ الْمُتَقدِّمينَ وَالْمُتَأخِّرِينَ، وَقَدْ اسْتَخَرْتُ الله تَعالَى فِى جَمْعِ أَرْبَعِينَ حَدِيثاً، اقْتِداءاً بِهَؤُلاء الأَئِمَّة الأَعْلام وَحُفّاظ الإِسْلام، وَقَدْ إِتَّفقَ الْعُلَماءُ عَلَى جَواز الْعَمَل بالْحَديث الضَّعيف فِى فَضائل الأَعْمال، وَمَعَ هَذَا فَلَيْسَ إعْتمادى عَلَى هَذَا الْحَديث، بَلْ عَلَى قَوْلهِﷺ فِى الأَحادث الصَّحيحَة:

له سەر ئەوەی ئەم حەدیسە بێهێزە هەرچەندە ڕێگەشی زۆر بن.

(وَقَدْ صَنَّفَ العُلَماءُ فِى هَذَا البابِ مالاَ يُحْصَى مِنَ الْمُصَنَّفات) زانایانی حەدیس لەم بابەتە زۆریان نووسیوەو نایەنە ژمار (فَأَوَّلُ مَنْ عَلِمْتُهُ صَنَّفَ فِيه: عَبْدُالله بن الْمُبارَك) یەکەم زانا: کە لەم بابەتە چل حەدیسی کۆ کردبێتەوە –وەکو زانیومە– ئیمام (عبدالله) کوڕی (موبارەك) بووە (ثُمَّ) له دوای ئەویش چەند زانایەکی تر: وەکو ئیمام (مُحَمَّدْ بن أسلم الطُّوسى العالمُ الرَّبَّانى، ثُمَّ الْحَسَنْ بن سُفْيانِ النَّسَوي، وَأَبُوبَكْر الآجُرى، وَأَبُوبَكْر مُحَمَّد بن إِبْراهِيم الأَصْفَهانيّ، وَالدَّارَقُطْنى، وَالْحاكِم، وَأَبُونَعيم، وَأَبوعَبْدالرَّحْمَنِ السُّلَمىّ، وَأَبُوسَعيدالْمالِينى، وَأَبُوعُثْمان الصَّابُونى، وَمُحَمَّدْ بن عَبْدالله الأَنْصارِى، وَأَبُوبَكْرالبَيْهَقى، وَخَلائِقُ لاَ يُحْصَوْنَ مِنَ الْمُتَقَدِّمِينَ وَالْمُتَأَخِّرِينَ) جگە لەو زانایانە چەند کەسێکیتر کە نایەنە ژمار، لە زانایانی پێشوو و دوایی، چل فەرموودەی پێغەمبەریانﷺ کۆ کردۆتەوە.

(وَقَدْ اسْتَخَرْتُ اللهُ تَعالَى فِى جَمْعِ أَرْبَعِينَ حَدِيثاً) ئیمامی (النواوی) ئەفەرموێ: منیش نوێژی ئیستیخارەم کرد بۆ ئەوەی خوا یارمەتیم بدا بۆ کۆکردنەوەی چل فەرموودەی پێغەمبەرﷺ (اقْتِداءاً بِهَؤُلاء الأَئِمَّة الأَعْلاَم وَحُفّاظ الإِسْلاَم) لەم کارەدا شوێنکەوتەی ئەو زانا بەرزانەی ئیسلام بوم: کە وەکو ئاڵای بەرز دیارن‌و پارێزەری ئایینی ئیسلامن.

(وَقَدْ إِتَّفَقَ الْعُلَماءُ عَلَى جَوازِ الْعَمَل بِالْحَديث الضَّعيف فِى فَضائِل الأَعْمال) زانایانی‌ئیسلام یەکدەنگن: کە دروستە بۆ کاروباری چاکە ئیش بە فەرموودەی بێهێز بکرێ، بەڵام بۆ حەرام‌و حەڵاڵ ئەبی فەرموودەکە بەهێز بێ.

(وَمَعَ هَذَا فَلَيْسَ إعْتِمادى عَلَى هَذَا الْحَديث) لەگەڵ ئەوەشدا من پاڵم نەداوەتە سەر ئەم فەرموودە بێهێزە (بَلْ عَلَى قَوْلِهِﷺ: فِى الأَحادِيث الصَّحيحة) تەنها بۆ نووسینی

﴿لِيَبْلِّغِ الشَّاهِدُ مِنْكُمُ الْغَائِبَ﴾. وَقَوْلهﷺ: ﴿نَضَّرَ اللهُ امْرءاً سَمع مَقالَتِي فَوعاها فَأدَّاها كَما سَمِعَها﴾. ثُمَّ مِنَ الْعُلماء مَنْ جَمَعَ الأَرْبَعِينَ فِي أُصُول الدِّين، وَبَعْضُهُمْ فِي الْفُرُوع، وَبَعْضُهُمْ فِي الْجهاد، وَبَعْضُهُمْ فِي الزُّهْد، وَبَعْضُهُمْ فِي الآداب، وَبَعْضُهُمْ فِي الْخُطَب، وَكُلُّها مَقاصِدُ صالِحَةٌ رَضِيَ اللهُ عَنْ قاصِدِيها. وَقَدْ رَأَيْتُ جَمْعَ أَرْبَعِينَ أَهَمَّ مِنْ هذا كُلِّه، وَهِيَ أَرْبَعُون حَدِيثاً مُشْتَمِلَةً عَلى جَمِيعِ ذلكَ، وَكُلُّ حَدِيث مِنْها قاعِدَةٌ عَظِيمَةٌ مِنْ قواعِد الدِّين، فَقَدْ وَصَفَهُ الْعُلَماءُ: بِأَنَّ مَدارَ الإِسْلام عَلَيْه، أَوْ هُوَ نِصْفُ الإِسْلام، أَوْ ثُلُثُــهُ أَوْ نَحْو ذلك. ثُمَّ الْتَزِمُ مِنْ هذه الأَرْبَعِين أَنْ تَكُونَ صَحِيحَةً،

ئه‌م چل حه‌دیسه پاڵم داوه‌ته سه‌ر فه‌رمووده‌كانی ڕاست، وه‌كو فه‌رمووده‌ی پێغه‌مبه‌رﷺ: ﴿لِيَبْلِّغِ الشَّاهِدُ مِنْكُمُ الْغائِبَ﴾ رواهُ البخاري ومُسْلِم، با فـه‌رمووده‌كانی مـن ئـه‌وه‌ی لێره‌یـه، بگه‌یه‌نێ به‌وه‌ی لێره نیه.

(وَقَوْلهﷺ) هه‌روه‌ها وه‌ك فه‌رمووده‌ی پێغه‌مبه‌رﷺ: ﴿نَضَّرَ اللهُ امْرَأً سَمِعَ مَقالَتِي فَوَعاهَـا فَأدَّاها كَمَـا سَــمِعَها﴾ رواهُ الترمذي، خـوا ڕووی ئـه‌و كه‌سـه جـوان بكـا: كـه گـوێی لـه فه‌رمووده‌كانی منه‌و هه‌ڵیئه‌گرێ جا به ته‌واوی ئه‌یگه‌یه‌نێته موسوڵمانان.

(ثُمَّ مِنَ العُلَماء مَنْ جَمَعَ الأَرْبَعِينَ فِي أُصُولِ الدِّين، وَبَعْضُهُمْ فِـي الفُرُوعِ، وَبَعْضُـهُمْ فِـي الجِهاد، وَبَعْضُهُمْ فِي الزُّهْد، وَبَعْضُهُمْ فِي الآداب، وَبَعْضُـهُمْ فِـي الْخُطَـب) ئینجـا هه‌نـدێ لـه‌و زانایانـه ئـه‌م چـل حه‌دیسـه‌یان كۆ كردۆتـه‌وه لـه‌و جۆره‌ی بناغـه‌ی ئایینـه، وه هه‌ندێك له‌وانه‌ی لقـی ئایینـه، وه هه‌نـدێك لـه جیهـاد، هه‌نـدێك لـه واز هێنـانی دونیـا، هه‌ندێك له ڕه‌وشت، هه‌ندێك له وتاره‌كانی پێغه‌مبه‌رﷺ (وَكُلُّها مَقاصِدُ صـالِحَة رَضِـيَ اللهُ عَنْ قاصِدِيها) كاری ئه‌م به‌ڕێزانه به كاری باش دائه‌ندرێن، خوا لێیان ڕازی بێ.

(وَقَدْ رَأَيْتُ جَمْعَ أَرْبَعِينَ) به‌ڕاستی منیش بـه باشـم زانـی: چـل حـه‌دیس كـۆ بكه‌مـه‌وه (أَهَمَّ مِنْ هَذا كُلِّه) له هه‌مووی ئـه‌وان گـرنگتر بـێ (وَهِـيَ أَرْبَعُـونَ حَـدِيثاً مُشْـتَمِلَةً عَلَـى جَمِيعِ ذَلكَ) ئه‌وه‌ی كۆم كردۆته‌وه، چل حه‌دیسه، كه بریتی‌یـه لـه هه‌نـدێك ئـه‌وان بـه گشتی (وَكُلُّ حَدِيثٍ مِنْها قاعِدَةٌ عَظِيمَةٌ مِنْ قَواعِد الدِّين) هه‌ر حه‌دیسێكی مـن هێناومـه له‌و چل حه‌دیسه، بنكه‌یه‌كی گه‌وره‌یه له بنكه‌ی ئایین (فَقَدْ وَصَفَهُ العُلَمـاءُ: بِـأَنَّ مَـدارَ الإِسْلاَمِ عَلَيْه) هه‌ر حه‌دیسێك له‌و چله، زانایـان ئـه‌ڵێن: كاروبـاری ئیسـلامی لـه سـه‌ر ئه‌خولێته‌وه (أَوْ هُوَ نِصْفُ الإِسْلاَم، أَوْ ثُلُثُهُ أَوْ نَحْو ذَلـك) یـان ئـه‌ڵێن: نیـوه‌ی ئایینـه، یان سێیه‌كی ئایینه، یان چوارێكه.

(ثُمَّ الْتَزِمُ مِنْ هَذه الأَرْبَعِينَ أَنْ تَكُونَ صَحِيحَةً) وا ئه‌خه‌مـه سـه‌ر شـانی خـۆم، ئـه‌م چـل

وَمُعْظَمُها فِي صَحِيحَيِ الْبخاري وَمُسْلِم -رضي الله عنهما- وَأَذْكُرهَا مَحْذُوفَةَ الأَسانِيد، لِيَسْهُلَ حِفْظُها، وَيَعُمَّ الإِنْتِفاعُ بِها إِنْ شاءَ اللهُ تَعالَى، ثُمَّ أُتْبِعُها بِبابٍ فِي ضَبْطِ خَفِيِّ أَلْفاظِها، وَيَنْبَغِي لِكُلِّ راغِبٍ فِي الآخِرَةِ أَنْ يَعْرِفَ هَذِهِ الأَحادِيثَ لِما اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ مِنَ الْمُهِمَّاتِ، وَاحْتَوَتْ عَلَيْهِ مِنَ التَّنْبِيهِ عَلى جَمِيعِ الطَّاعاتِ، وَذَلِكَ لِمَنْ تَدَبَّرَهُ، وَعَلَى اللهِ إِعْتِمادِي وَإِلَيْهِ تَفْوِيضِي وَإِسْتِنادِي، وَلَهُ الْحَمْدُ وَالنِّعْمَةُ وَبِهِ التَّوْفِيقُ وَالْعِصْمَةُ.

حەدیسە هەمووی ڕاست بێ (وَمُعْظَمُها فِي صَحِيحَيِ البُخارِي وَمُسْلِم -رضي الله عنهما-) زۆربەی ئەم حەدیسانەم وەرگرتووە لە کتێبی ئیمامی (بوخاری)و ئیمامی (موسلیم) خوا لێیان ڕازی بێ، کە لە هەموو کتێبی داندراو ڕاستترن.

(وَأَذْكُرهَا مَحْذُوفَةَ الأَسانِيدِ لِيَسْهُلَ حِفْظُها وَيَعُمَّ الإِنْتِفاعُ بِها إِنْ شاءَ اللهُ تَعالَى) بە شێوەیەکی کورت ئەم حەدیسانە ئەنوسمەوە، ناوی ئەو کەسانەی گێڕاویەتیانەوە نانووسم بۆ ئەوەی زوو لەبەری بکەن‌و کەڵکی لێوەربگرن، إِنْ شاءَ اللهُ تَعالَى.

(ثُمَّ اتبعُها ببابٍ) لە دوای ئەمەش کە حەدیسەکان ئەڵێم، چەند وشەیەك ئەنووسم (فِي ضَبْطِ خَفِيِّ أَلْفاظِها) بۆ ئەوەی وشە گرانەکان ڕوون بکەمەوە.

جا بزانە: ئێمە ئەو وشانە نانوسین چونکە حەدیس نین. (وَيَنْبَغِي لِكُلِّ راغِبٍ فِي الآخِرَةِ) پێویستە لە سەر هەموو کەسێك کە ڕۆژی دواییان بوێ (أَنْ يَعْرِفَ هَذِهِ الأَحادِيثَ) ئەم چل حەدیسە بزانێ (لِمَا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ مِنَ الْمُهِمَّاتِ) چونکە هەموو شتێکی گرنگیان تێدایە (وَاحْتَوَتْ عَلَيْهِ مِنَ التَّنْبِيهِ عَلَى جَمِيعِ الطَّاعاتِ) هەروەها هەموو ئاگاداریەکی خواپەرستییان تێدایە (وَذَلِكَ لِمَنْ تَدَبَّرَهُ) ئەم سوودە بە کەسێك ئەگا کە بە ووردی بیری لێبکاتەوە.

(وَعَلَى اللهِ إِعْتِمادِي) پشتی خۆم هەر بە خوا ئەبەستم (وَإِلَيْهِ تَفْوِيضِي وَإِسْتِنادِي) هەموو کارێکی خۆم هەر بە خوا ئەسپێرم، هەر ئەو پاڵپشتمە (وَلَهُ الْحَمْدُ وَالنِّعْمَةُ) سوپاس هەر شایانی ئەو خودایەو هەر ئەو چاکەی بە سەر ئێمەدا هەیە (وَبِهِ التَّوْفِيقُ وَالْعِصْمَةُ) توانای خواپەرستی هەر بە دەست ئەوەو خۆپاراستن لە گوناه هەر بە دەست ئەوە، خوایە یارمەتیمان بدە بۆ خواپەرستی‌و بۆ وازهێنان لە تاوانەکان آمین.

لێرەدا پێشەکیی ئیمامی (النواوی)-کە کۆکەرەوەی ئەم چل حەدیسەیە- کۆتایی هات.

***　　***　　***

**

*

﴿ چەند زانستێکی حەدیس ﴾

١- پێناسەی حەدیس:

(حـدیث): یـان فـەرموودەی پێغەمبـەرەﷺ، یـان کـرداری پێغەمبـەرەﷺ، یـان ڕازیبوونی پێغەمبەرەﷺ: بە کرداری، یان بە گوفتاری کەسێکیتر.

٢- بزانە: هەروەك پێویستە موسوڵمان ڕەفتـار بـە قورئـان بکـا: وەهـاش پێویستە ڕەفتار بـە حـەدیس بکـا، بـەڵام بـەو مەرجـەی حەدیسـەکە: یـان (صحیح) بـێ، یـان (حسن) بێ.

٣- حەدیسی (حسن): زانایـانی (علوم الحدیث) فەرموویانـە: حەدیسـی (حسـن) دوو جۆرە:

یەکەم: (حسن لذاتە)، کە ئەوەیە: نە لە (سـند)و نـە لـە (مـتن)ی حەدیسـەکەدا هـیچ نیشانەی (ضعیف) بێهێزی نەبێ.

دووەم: (حسن لغیرە) کە ئەوەیە: (سند)ی حەدیسەکە (ضعیف) بێ، بەڵام: یان لـە زۆر ڕێگاوە ئەم حەدیسە هاتبێ، وەکو حەدیسی (لاَ ضَـرَرَ وَلاَ ضِـرَارَ) بڕوانـە حەدیسـی (٣٢)، یان (متن)ی حەدیسەکە لەگەڵ حەدیسێکی تری (صحیح)دا تێك بکاتـەوە: وەکو حەدیسی (مَنْ زَارَ قَبْرِی وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتِی). ئیمامی (النواوی) بە بێهێزی داناوە، بەڵام (متن)ی ئەم حەدیسە تێك ئەکاتەوە لەگەڵ حەدیسـی (كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيارَةِ الْقُبُـورِ فَزُورُوها فَإِنَّها تُذَكِّرُ الآخِرَةَ) رواهُ مُسْلِم، کەوابوو: ئەبێتە (حَسَن لغیرە)و بەکار دێ.

٤- حەدیسی (ضَعیف) بێهێز:

*- ئیمـامی (شـافعی) ئەفـەرموێ: حەدیسـی (ضـعیف) بـەکار دێ بـۆ بڕیارەکـانی شەرعی ئەگەر پێشەوایانی ئاین بە تێکڕایی پێی ڕازی بن‌و قبوڵی بکەن.

*- ئیمامی (أحمد) ئەفەرموێ: حەدیسی (ضعیف) بەلای منـەوە خۆشەویستترە لـە بیروڕای خاوەن ڕایـەك، بـەو مەرجـەش بـەکار دێ: کـە دژایـەتی نـەبێ. واتـە: لەگـەڵ قورئان‌و حەدیسێکیتری (صحیح)، یان (حسن).

*- ئیمـامی (النـواوی) ئەفـەرموێ: زانایـانی شـەرع‌و حـەدیس فەرموویانـە: دروسـتە حەدیسی (ضعیف) بەکار بێ، بۆ کاری چاکە. واتە: نەك بۆ (واجب)و (حلال)و (حرام).

*- (ابن حجر الهیتمی) ئەفەرموێ: ئەگـەر کەسـێك دیـتی: پێشـەوایەکی حەدیسـزان، حەدیسێکی بە (صحیح)، یان بە (حسن) داناوە، دروستە شوێنکەوتەی بـی‌و بۆخـۆی کار بەم حەدیسە بکا.

(اَلْحَدِيثُ الأَوَّلُ: فِي الإِخْلَاصِ)

﴿عَنْ أَمِيرِ الْمُؤمِنِينَ عُمَرَ بنِ الْخَطَّابِ رضي الله عنه قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى،

٥- **حەدیسی (موضوع)، واتە:** داندراو، بەو حەدیسە ئەگوترێ: کە یەکێك لەخۆیەوە داینابێ و بە درۆ نیسبەتی بداتە لای پێغەمبەرﷺ.

ئینجا بزانە: نووسین و گێڕانەوەی حەدیسی (موضوع) دروست نیە، تەنها بە مەبەستی ئاگادارکردنەوەی خەڵك نەبێ: لەم درۆیانە، تاکو خۆیان لێی بپارێزن.

﴿ حەدیسی یەکەم: بێگەردی لە خواپەرستندا ﴾

(عَنْ أَمِيرِ الْمُؤمِنِينَ) گێڕدراوەتەوە لە فەرمانڕەوای موسوڵمانان (عُمَرَ بنِ الْخَطَّابِ رضي الله عنه) حەزرەتی (عومەر)ی کوڕی (خەتتاب)، جگە لەم ناوە، پێغەمبەرﷺ ناوی ناوە: بە (الفاروق)، بە سێزدە ساڵ لە دوای لە دایکبوونی پێغەمبەرﷺ، لە (مكة)ی پیرۆز لە دایك بووە، هەر لە (مكة) لە تەمەنی (٣٣) ساڵیدا لە خزمەت پێغەمبەرﷺ موسوڵمان بووە، ئینجا لە (مكة) کۆچی کردوە بۆ (مدينة)، ئینجا لە ڕۆژی وەفاتی حەزرەتی (أبوبكر الصديق)-خوای لێ ڕازی بێ- کرایە جێنیشی پێغەمبەرﷺ، یەکەم کەس بوو ناویان نا بە (أميرالمؤمنين)، لە (٢٦)ی (ذي‌الحجة) ساڵی (٢٣)ی کۆچی بە دەستی دیانێکی فارس کە ناوی فەیرۆز (أبولُؤلُؤَة) بوو، شەهید کرا، لە تەنیشت پێغەمبەرﷺ نێژراوە، تەمەنی (٦٣) ساڵ بوو، (١٠) ساڵ و نیو فەرمانڕەوایی موسوڵمانانی کردوە.

ئەم بەڕێزە ئەفەرموێ: (سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ) گوێم لە پێغەمبەرﷺ بوو ئەیفەرموو: (إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ) کاروکردەوەکانی ئادەمیزاد بە نیاز و خواستی ناو دڵی نەبێ دانامەزرێ (وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى) هەموو کەسێك هەر پاداشت و سزای نیاز و خواستی ناو دڵی خۆی پێ ئەگا.

بزانە: (نيَّة) ئەوەیە: نیازی ناو دڵت -لەو ئیشەی ئەیکەی- بۆ خوا بێ.

هەروەها بزانە: مەبەست بەو کردەوەی نیەتی ئەوێ: کردەوەی خواپەرستیە، کەوابوو: ئەگەر خواردن بخۆی بۆ بەهێزبوون بۆ خواپەرستی: ئەوەش خواپەرستیە.

جا لە کاروباری خواپەرستیدا بۆیێ نیەت پێویستە، تاکو لە کاروباریتری ڕۆژانەو جارجارەمان جیا ببێتەوە.

واتە: شۆرینی خۆت ئەگەر بۆ پاککردنەوە بێ و بەس: ئەمە خواپەرستی تێدا نیە چونکە ئەوەی موسوڵمانیش نیە ئەو کارە ئەکا، بەڵام ئەگەر بۆ خواپەرستی بێ، بەو

نیازه لەویتر جیا ئەبێتەوەو ئەبێتە خواپەرستی، کەوابوو: ئەبێ بۆ خۆشۆرین لە جەنابەت نیەت بهێنێ.

هەروەها بزانە: مەبەست بە (نیەت) نیازی ناو دڵە، زوبان هیچ پەیوەندیی بە دروستبوونیەوە نیە، بەڵام ئیمامی (النواوي) لە (منهاج)دا ئەفەرموێ: سوننەتە بە زوبانیش نیەت بێنێ تاکو یارمەتی دڵ بدا.

هەروەها بزانە: هەرچی وازلێهێنان بێ، بۆ دروستبوونی نیەتی ناوێ: وەکو شۆرینی پیسایی‌و وازهێنان لە خراپە، بەڵام ئەگەر پاداشتی لای خوات بوێ، ئەبێ نیەتی بۆ بێنی، هەروەها: هەر خواپەرستیەك بە نیازی دونیا بیکەی پاداشتی لای خوات لە دەست ئەچێ، وەکو جیهاد: ئەگەر تەنها بۆ سوپاسی خەڵك بێ، یان بۆ وەدەستهێنانی پلەیەك بێ، ئەمە بۆ خوا نیەو پاداشتت بۆ نانووسرێ.

ئینجا کە ئەمەت زانی، بۆت روون بۆوە ئەبێ بۆ نوێژ و زەکاتو ڕۆژوو و حەج، نیەت بێنێ، جگە لەمانەش هەرچی لای خواپەرستیی تێدا بێ، نیەتی ئەوێ: وەکو بەخشینی شتێك ئەگەر بۆ خوا بێ جیایە، ئەگەر بۆ دونیا بێ جیایە، بە پێی نیەتەکەت بۆت ئەنووسرێ.

(فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللهِ وَرَسُولِه) هەرکەسێك کۆچکردنی لە شوێنێك بۆ شوێنێکیتر، بۆ ڕازیبوونی خواو پێغەمبەرﷺ بێ (فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللهِ وَرَسُولِه) ئەوە کۆچکردنەکەی لە لای خواو پێغەمبەرﷺ ڕەوایەو خوا پاداشتی کۆچکردنەکەی بە تەواوی بۆ ئەنووسێ.

جا بزانە: مەبەست لە کۆچکردن: بەجێهێشتنی وڵاتێکی کافرنشینەو بچێتە وڵاتی ئیسلام، ئینجا ئەگەر موسوڵمان ئەیتوانی لە ناو وڵاتی کوفر، ئاینی ئیسلام ئاشکرا بکا و بە خەڵکی ڕابگەیەنێ، ئەوە مانەوەی باشترە لە کۆچکردن، بەڵام ئەگەر نەیئەتوانی ئاینی خۆی ئاشکرا بکاو بە خەڵکی ڕابگەیەنێ، ئەوە پێویستە کۆچ بکا، جا ئەگەر لەگەڵ ئەوەشدا مانەوەی لەوێ سودێکی بۆ ئیسلام تێدا بوو، دیسان مانەوەی باشترەو با خواپەرستی بە نهێنی بکا.

هەروەها لە وڵاتی ئیسلامیش: ئەگەر خواپەرستی ڕاستەقینەی بۆ نەئەکرا، یان زۆرداری‌و بێئەخلاقی‌و گوناهکردن بە ئاشکرا بوو، یان حوکم بە قورئانی پیرۆز نەئەکرا، دیسان کۆچکردن واجبە بۆ شوێنێکی باش، ئەگەر هەبێ.

بەڵام ئەگەر هاتوو یەکێکی لێهاتوو ڕاپەڕی‌و داوای حوکمی قورئانی ئەکرد و بۆمان ڕوون

وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا، أَوْ إِمْرَأَة يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ ﴾ رواهُ إماما الْمُحَدِّثِين: أَبوعَبدالله محمدُ بنُ إسماعيلَ بن إبراهيمَ بن الْمُغيرة بن بَرْدِزْبَه البخاري، وَأَبوالْحُسَين مُسلم بن الْحَجَّاج بن مسلم الْقُشَيْرِيّ النَيسابوريّ، فِي صَحيحيهما اللّذَيْنِ هُما أصحُّ الْكُتُبِ الْمُصَنَّفَة.

بۆوە: کە ڕاست ئەکا، ئەبی یارمەتی بدەین‌و تێبکۆشین بۆ گەڕاندنەوەی حوکمی قورئان‌و نەهێشتنی زۆرداری‌و بەدڕەوشتی، جا ئەگەر کەس لەگەڵی ڕانەپەڕی هەموویان تاوانبار ئەبن، کەوابوو: کۆچکردن واجب ئەبێ وەکو گوتمان ﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاس رضي الله عنهما قالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ وَلَكِنْ جِهادٌ وَنِيَّةٌ، وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا﴾ رواهُ الشَّيخان، واتە: لەمەودوا کۆچکردن لە مەککە واجب نیە، چونکە بووەتە (دارُ الإِسْلام)، بەڵام تێکۆشان بە دڵێکی بێگەرد بۆ بەرزی ئیسلام هەر بەردەوامە، جا ئەگەر داوای ڕاپەڕینتان لێکرا بۆ جیهاد، ئێوەش ڕاپەڕن.

(وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا) بەڵام هەرکەسێك کۆچکردنی بۆ وەدەستهێنانی کەلوپەلی دونیا بێ (أَوْ إِمْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا) یان کۆچکردنی بۆ مارەکردنی ژنێك بێ (فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ) ئەوە کۆچکردنەکەی هەر بۆ دونیاو ژن هێنانە، خێری بۆ نانووسرێ.

جا ئەی موسوڵمانی بەڕێز: لە هەموو کارو کردەوەیەکت نیازت هەر خودا بێ، ئەگەر وڵاتی خۆت بەجێ هێشت بۆ قازانجی دونیا، مەڵێ: بۆ خودا کۆچم کردوە. چونکە ئەوە لە لای خوا بە تاوان ئەنووسرێ.

(رواهُ إماما الْمُحَدِّثِين) ئەم حەدیسە دوو پێشەوای حەدیس گێڕاویەتیانەوە:

١- **ئیمامی بوخاری** کە پێی ئەگوترا (أَبوعبدالله)، ناوی خۆی (محمدُ بنُ اسماعيلَ بن إبراهيمَ بن الْمُغيرة بن بردِزْبه) بوو، (البخاري) خەڵکی (بوخارا) بوو: کە شارێکە لە (ئۆزبەکستان)، لە ساڵی (١٩٤)ی‌کۆچی لە دایك بووە، لە ساڵی (٢٥٦)ی‌کۆچی شەوی جەژنی ڕەمەزان لە گوندی (خرتەنگ) کۆچی دوایی کردوە.

٢- **ئیمامی موسلیم** کە پێی ئەگوترا (أَبوالحسَين) ناوی خۆی (مُسلم بن الْحَجَّاج بن مسلم القشيريّ النَيسابوريّ) بوو، (نەیسابور) شارێك بووە لە خوراسان ئێستا وێرانە، لە ساڵی (٢٠٤)ی‌کۆچی لە (نەیسابور) لە دایك بووە، لە (٢٦١)دا، کۆچی‌دوایی کردوە لە (نەیسابور).

(فِي صَحيحيهما اللّذَيْن) هەردووکیان ئەم حەدیسەیان گێڕاوەتەوە لە هەردوو کتێبە

(اَلْحَديثُ الثّاني: في مَراتب الدِّين: اَلإِسْلاَم، اَلإِيمان، اَلإِحْسان)

﴿عَن عُمَرَ بن الْخطَّاب رضي الله عنه قَالَ بَيْنَمَا نَحْــنُ عِنْــدَ رَسُــول الله ﷺ ذَاتَ يَــوْمٍ، إذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ شَديدُ بَيَاضِ الثِّيَاب شَديدُ سَوَادِ الشَّعَرِ لاَ يُرَى عَلَيْه أَثَرُ السَّــفَرِ وَلاَ يَعْرِفُهُ منَّا أَحَدٌ

ڕاستەکەی خۆیان: کە (هُما أصحُّ الكُتب المُصَنَّفَة) کتێبەکەی ئیمامی (بوخاری)و کتێبەکەی ئیمام (موسلیم) لە هەموو کتێبێك ڕاستترن لە پاش قورئانی پیرۆز.

ئینجا بزانە: (البخاری)و (مسلم) لە زاراوەی حەدیسدا، پێیان ئەگوترێ: (الشیخان)، واتە: کە ئەڵێن: (رواه الشیخان) مەبەست ئەم دوو بەڕێزەنە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (إِنَّمَا الأَعْمَالُ بالنِّيَّات): هەرکەسێك بە دڵ نیازی هەبوو چاکەیەك بکا، بەڵام کۆسپ هاتە ڕێی‌و پێی نەکرا: ئەوە پاداشتی چاکەکەی هەر بۆ ئەنووسرێ، بۆ نموونە: پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَا مِن امْرِئٍ تَكُونُ لَهُ صَــلاَةٌ بلَيْلٍ يَغْلبُهُ عَلَيْهَا نَوْمٌ إلاَّ كُتبَ لَهُ أَجْرُ صَلاَته﴾ رواهُ أبوداود والنَّسائي، هەرکەسێك شەونوێژی کردبووە عادەتی خۆی‌و خەو بە سەریدا زاڵ بوو و پێی نەکرا شەونوێژەکەی بکا، خوای گەورە خێری شەونوێژەکەی بۆ ئەنووسێ بە هۆی نیازە باشەکەی.

٢- (وَإِنَّمَا لكُلِّ امْرِئٍ مَا نَــوَى): وا ئەگەیەنێ: کە نیازی ناو دڵ کار ئەکاتە سەر حەرام‌و حەڵاڵ، بۆ نموونە: تەماشاکردنی ئافرەتی بێگانە بۆ لەزەت وەرگرتن حەرامە، بەڵام بە نیازی داخوازی‌و مارەکردن خێرە، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێکردوە.

٣- (فَهِجْرَتُهُ إلَى مَا هَاجَرَ إلَيْه): وا ئەگەیەنێ: هەر کەسێك بە نیازی تاوانکارییەك بڕواتە شوێنێك، ئەوە کۆچکردن‌و سەفەرەکەشی تاوانە، کەوابوو: تەیەمموم‌و قەسر و جەمعی نوێژ و شکاندنی ڕۆژووی ڕەمەزان، هیچی بۆ دروست نیە.

﴿ حەدیسی دووەم: پلەکانی ئایین: ئیسلام، ئیمان، چاکە ﴾

(عَنْ عُمَرَ بن الْخطَّاب رضي الله عنه قَالَ) گێڕدراوەتەوە لە ئیمامی (عُمر)، ئەفەرموێ: (بَيْنَمَا نَحْنُ عنْدَ رَسُول الله ﷺ) جارێك لە خزمەت پێغەمبەر ﷺ دانیشتبوین (ذَاتَ يَوْمٍ) ڕۆژێك لە ڕۆژان (إذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ) لە ناکاو پیاوێکمان هاتە بەرچاو (شَديدُ بَيَاض الثِّيَاب) جل‌و بەرگی زۆر سپی بوو (شَديدُ سَوَاد الشَّعَر) مووی ڕیشی زۆر ڕەش بوو (لاَ يُرَى عَلَيْه أَثَرُ السَّفَر) نیشانەی ڕێبواریی لێنەئەبینرا (وَلاَ يَعْرِفُهُ منَّا أَحَدٌ) هیچ کەس لە ئێمە

حَتَّى جَلَسَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَأَسْنَدَ رُكْبَتَيْهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ وَوَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى فَخِذَيْهِ، وَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ أَخْبِرْنِي عَنِ الإِسْلامِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَلإِسْلاَمُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُولُ اللهِ، وَتُقِيمَ الصَّلاَةَ،

نەیئەناسی (حَتَّى جَلَسَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ) تا لە خزمەت پێغەمبەر ﷺ دانیشت (فَأَسْنَدَ رُكْبَتَيْهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ) هەردوو ئەژنۆی خۆی بە هەردوو ئەژنۆی پێغەمبەر ﷺ نوساند (وَوَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى فَخِذَيْهِ) هەردوو دەستەکانی خۆی دانا سەر هەردوو ڕانەکانی خۆی، وەکو قوتابی لە بەردەم مامۆستادا.

ئەی موسوڵمان: تۆش ئەوها جلو بەرگت خاوێن بێو ڕوخسارت ڕێك بێو لە بەردەم زانایانی ئایینی بە ئەدەب دانیشە، لە پرسیار کردن شەرم مەکە.

(وَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ ﷺ) ئەو پیاوە نەناسراوە گوتی: ئەی محمد (أَخْبِرْنِي عَنِ الإِسْلاَمِ) پێم بڵێ ئایینی ئیسلام لە چەند شت پێك هاتووە؟.

ئینجا بزانە: بانگ کردنی پێغەمبەر ﷺ بە ناوی خۆی، یان ناوهێنانی بە ناوی خۆی، دروست نیە، تەنها بۆ خودا و مەلائیکە دروستە، بۆیێ حەزرەتی جوبرائیل لێرەدا بانگی کرد بە (محمد)، بەڵام ئەبی ئێمەی ئادەمیزاد بە پێغەمبەرایەتی ناوی بڵێین.

(فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ) پێغەمبەر ﷺ لە وەڵاما فەرمووی (اَلإِسْلاَمُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُولُ اللهِ) یەکەم شت لە ئیسلامدا ئەوەیە: بە دڵ باوەڕت هەبێو بە زوبان بڵێی: جگە لە زاتی (الله) هیچ خودایەك نیەو (محمد) نێردراوی خوایە، ئەو پێغەمبەری هەموو دونیایە.

بزانە: پێویستە بۆ دروستبوونی ئیسلامەتی: وشەی (أَشْهَدُ) دووبارە بکرێتەوەو بگوترێ: ﴿أَشْهَدُ أَنْ لاَّإِلَهَ إِلاَّاللهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًارَّسُولُ اللهِ﴾. ئەبی (أَنْ لاَ) بە (أَلاَّ) بخوێندرێتەوە، هەروەها دروستە: هەرکەس بە زمانی خۆی شادەو ئیمان بێنێو مەرج نیە بە عەرەبی بێ، بەڵام پێویستە لە هەموو زمانێك وشەکانی شەهادە بە دوای یەکدا بێن، بەو جۆرەی نووسیومانە.

بزانە: دووبارەکردنەوەی (أَشْهَدُ) لە بانگدان پێویستە، لە تەحیاتی نوێژدا پێویست نیە، بەڵام (و)=پیتی واو لە بانگدا نابێ هەبێو لە تەحیاتا پێویستە هەبێ، ئەمە پوختەی فەرموودە بەهێزەکانی مەزهەبی (شافعی)یە، خوا لێی ڕازی بێ.

(وَتُقِيمَ الصَّلاَةَ) دووەم شت لە ئیسلامدا ئەوەیە: هەر پێنج نوێژەکان بە هەموو مەرجەکانەوە بکەی لە کاتی خۆیاندا، ئەگەر کاتی خۆیشی تێپەڕی، ئەبی هەر بیکەی،

بـە جـۆرێکی وا: ئەگـەر چـەند سـاڵ نوێـژت نـەکردبێ، ئـەبی هـەموویان بگەڕێنیـەوەو قەزایان بکەیەوە.

جا بزانە: زۆر لە زانایانی ئیسلام فەرموویانە: نوێژنەکەر کافرە. بەڵام کۆمەڵی زۆرتر لە زانایان ئەفەرموون: کافر نیە، بەڵکو (فاسق)ە ئەگەر باوەڕی بە نوێژ هەبێ. لەگەڵ ئەوەشدا، هەردوو لا ئەفەرموون: ئەبێ نوێژنەکەر بکوژرێ.

(وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ) سێیەم شت لە ئیسلامدا: ئەبی زەکات بـدەی، زەکـات ئەمەیـە: مرۆڤـی هەبووی نەختێك ماڵیخۆی ئەداتە مرۆڤـی نـەبووی، سـاڵێ یـەکجار، بـە مـەرجێ بگاتـە ڕادەی زەکات:

ئەگەر پارەی هەبوو نرخی (١٤٠) میسقالی زیو زەکاتی تێدایە: لە چل بەش: یـەك بـەش زەکاتە، واتە: لە سەدا دوو و نیو، ماڵی بازرگانیش هەروەهایە.

لە دانەوێڵە: لە چل تەنەکە بە تەنەکەی نەوت چوار تەنەکە زەکاتـە. لـە ڕەشـە وڵاغ لـە سی سەر: یەك گوێلکی نێری یەك ساڵە، وە لە چل سەر: یەك گوێلکی مـێی دوو سـاڵە.

لە مەڕ و بزن لە چل سەر: یەك بزنە، یان یەك مـەڕە، لـە (١٢١): دوو، لـە (٢٠١): سـێ، لە (٤٠٠): چوار.

هەروەها سەرفیترەی ڕەمەزان لە جیاتی خۆتو ژنو منـداڵت، دوو کیلـۆ دانەوێڵـە، یـان نرخەکەی ئەبی بیدەی بە هەژار، لە سەر فەرموودەی ئیمام (أبوحنیفه رضي الله عنه).

(وَتَصُومَ رَمَضَانَ) چوارەم شت لە ئیسلامدا: بە ڕۆژوو بوونی مـانگی ڕەمەزانـە، ڕۆژوو لـە ئیسـلامدا ئەوەیـە: لـە بـەرە بەیانـەوە تـا ڕۆژئـاوابوون خـۆت قەدەغـە بکـەی لـە خواردنو خواردنەوەو خۆ ڕشاندنەوەو دەستبازی کردن لەگەڵ ئافرەتو لەشی خۆت، بەم جۆرە شتانە ڕۆژوو لە دەست ئەچێ، بەڵام بـە جـوێن دانو گفتوگۆی پـڕوپـووچو باسکردنی خەڵك بە خراپەو بە درۆ کردن، خێری کەم ئەبێتەوە.

(وَتَحُجَّ الْبَيْتَ) پێنجەم شت لە ئیسلامدا: حەج کردنە (إِنِ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلاً) ئەگـەر توانای چوونو گەڕانەوەت هەبێ. واتـە: ئـەبی خـانوو و خواردەمـەنی منـداڵو ژنەکـەت دابین بکەی تا ئەگەڕێیتەوە، قەرزی خەڵك بدەیەوە.

حەج کردن لە ئیسلامدا ئەمەیـە: لـە تەمـەن یـەکجار بچیتە مـاڵی خـوا، لـە (مەککـە)ی پیرۆز، لەوێ چەند جۆرە خواپەرستیەك هەنە بیکەی، ئەبی بەر لە چوونە حـەج، تۆبـە بکەی لە گوناهەکانت، ئەگەر مافی خەڵکت لە سەر بێ، ئـەبی بیاندەیـەوە، یـان ڕازییـان

قَالَ: صَدَقْتَ. قَالَ: فَعَجِبْنَا لَهُ يَسْأَلُهُ وَيُصَدِّقُهُ. قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ الإِيمَانِ؟ قَالَﷺ: أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ، وَمَلاَئِكَتِهِ،

بكەی، لە دوای گەڕانەوەت دەست بە گوناه كردن نەكەیەوە.

جا كە چووی بۆ حەج، بە تایبەتی برۆ (مەدینە)ی پیرۆز بۆ سەردانی گۆڕی حەزرەتی رسول اللهﷺ لە مزگەوتی پێغەمبەرﷺ نوێژ بكەو لە خوا بپاڕێوە: تا لە تاوانی خۆتو دایكو باوكت خۆش بێو لە ئوممەتی پێغەمبەرﷺ جیات نەكاتەوە. ئینجا سەلام لە ئیمامی (أبوبكر)و ئیمامی (عمر) بكە، هەردووكیان لە تەنیشت پێغەمبەرﷺ نێژراون.

ئەم پێنجانە پێیان ئەگوترێ: پێنج ڕوكنی ئیسلام. هەركەسێك باوەڕی نەبێ بە واجببوونی یەكێك لەم پێنجانە، كافر ئەبێ.

(قَالَ: صَدَقْتَ) ئەم پیاوە نەناسراوە گوتیە پێغەمبەرﷺ ڕاست ئەكەی (قَالَ) ئیمامی (عمر) فەرمووی: (فَعَجِبْنَا لَهُ يَسْأَلُهُ وَيُصَدِّقُهُ) پێمان سەیر بوو: ئەو پیاوە پرسیاری لێئەكا و پێیشی ئەڵێ: ڕاست ئەكەی!.

(قَالَ) دووبارە پیاوە نەناسراوەكە پرسیاری كردو گوتی (فَأَخْبِرْنِي عَنِ الإِيمَانِ) پێم بڵێ ئیمان چیە؟

بزانە: ئیمان بیروباوەڕی ناو دڵە بەو شەش ڕوكنانەی پێغەمبەرﷺ لە وەڵامدا ژماردونی، هەر كەسێك بە یەكێك لەو شەشانە باوەڕی نەبێ ئەوە كافر ئەبێ.

(قَالَ) پێغەمبەرﷺ لە وەڵامدا فەرمووی: (أَنْ تُؤْمِنَ) ڕوكنی یەكەمی ئیمان ئەوەیە: باوەڕت هەبێ (بِاللهِ) بە هەبوونی خوا، كە هەر هەبووەو هەر دەمێنێ، زیندووەو نامرێ، هەموو شت دەزانێ: چ نهێنی چ ئاشكرا، دەبیسیو دەبینێ، لە تاریكو ڕووناكی، توانای هەموو شتێكی هەیە بیكا، هەرچی بیەوێ دەیكا، گفتوگۆی هەیە بێ پیتو دەنگ، لە هیچ شوێنێ نیشتەجێ نیە، هیچ شتێك وێنەی خودا نیەو خودا وەك هیچ شتێك نیە، پێویستی بە هیچ شتێك نیە، هەموو شتێك ئەو دروستی كردوەو هەر ئەو دروستی ئەكا، ژیانو مردنو خۆشیو ناخۆشیو بوونیو هەژاری، هەمووی بە دەست ئەو خودایەیە.

(وَمَلاَئِكَتِهِ) ڕووكنیدووەمی ئیمان: باوەڕهێنانە بە هەبوونی فریشتەی خوا لە ئاسمان و لە زەمین.

پێناسە: ئەو فریشتانە چینێكن خوایگەورە لە ڕووناكی دروستی كردون، ئەتوانن بە هەموو شێوەیەك خۆیان بنوێنن، نە نێرن نە مێنن، خەو و خواردنیان نیە، لە فەرمانی خوا دەرناچن. لەو فریشتانە چواریان پلەی بەرزیان هەیە:

یەكەم: (جُبْرائِیل) وەحی ئەهێنێ بۆ پێغەمبەرانﷺ. **دووەم:** (میكائیـل) بـاران‌و ڕزق جێبەجێ ئەكا. **سێیەم:** (عزرائیل) گیانی گیانلەبەر وەرئەگرێ. **چـوارەم:** (إسرافیل) چاوەڕوانی دونیا تێكدان ئەكا.

جگە لەمانـە: فریشـتەی خـوا لـە بەهەشـتیش هـەن: گەورەكـەیان نـاوی (رِضْـوان)ە. هەروەها دوو فریشتەیتر بە ناوی (مونكەر و نەكیر) پرسیار لە مردوو ئەكـەن، (كِرامْ كاتبین) كردەوەی ئادەمیزاد ئەنوسن، نۆزدە فریشتەیتر كارگێڕی جەهەننەمن پێیان ئەگوترێ: (زَبانیَّة). گەورەكەیان ناوی (مالك)ە، جگـە لەمانـەش، فریشـتە زۆرن هـەر خودا بەخۆی ئەزانێ ژمارەیان چەندە.

(وَكُتُبِه) ڕوكنیسێیەمی ئیمان ئەوەیە: باوەڕت هەبێ بەو كتێبانەی بـۆ پێغەمبـەران عليهم الصلاة والسلام- هاتون لە لای خوا، كـە هـەموویان فـەرموودەی خـودان، وەكـو سـوحوف حـەزرەتی (إبـراهیم) پێغەمبـەر، تـەوراتی حـەزرەتی (موسـی) پێغەمبـەر، زەبـووری حەزرەتی (داود) پێغەمبەر، ئینجیلی حەزرەتی (عیسی) پێغەمبەر-عليهم الصلاة والسلام-. ئینجا قورئانی پیرۆز بۆ پێغەمبەری ئاخیر زەمان حەزرەتی (محمدالمصطفیﷺ)، بە هاتنی قورئانی پیرۆزو ئەوانیتر هەموو (نەسخ)=بێكار بون، چونكە جگە لە قورئـان هـەموو دەستكارییان تێدا كراوە.

(وَرُسُلِه) ڕوكنی چوارەمی ئیمان ئەمەیە: باوەڕت هەبێ بە هەموو پێغەمبـەرانی خـوا- عليهم الصلاة والسلام- كە ئەوانیش پیاون‌و ڕاستگۆو ژیر و نەترسن، هەرچـی خـودا بفـەرمووێ بە خەڵكی ڕائەگەیەنن. ژمارەیان (١٢٤٠٠٠) سەدو بیست‌و چوار هەزار پێغەمبـەرە-عليهم الصلاة والسلام-، هەروەكو (ابن حبان)و (حاكم) لە (أبوذر) گێڕاویەتیانەوە.

پێناسە: پێغەمبەر پیاوێكە خوا ناردویەتی بۆ ئەوەی بەرنامەی خوا بـە ئـادەمیزادان ڕابگەیەنێ‌و بە خۆیشی ڕەفتاری پێبكا، ئەمە پـێی ئەگوترێ (رسُول) هەم (نَبیّ).

بەڵام ئەگەر فەرمانی پێنەكرابوو بە خەڵكی ڕابگەیـەنێ، ئەمـە تـەنها پـێی ئـەگوترێ (نَبیّ). ئینجا لەو هەموانـە (٣١٥) بـە (رَسُول) نـاو ئـەبرێن. واتـە: نێردراو، چـونكە كتێبی تایبەتییان لە لای خوا بۆ هاتووەو فەرمانی ڕاگەیاندنیان پێكراوە.

ئینجا لەوانەش پێنجیان زۆر بەرێزن‌و بە (أُولـوالْعَزْم) نـاو ئـەبرێن: حـەزرەتی (نـوح)و (ابـراهیم)و (موسـی)و (عیسـی)و (محمـد)ﷺ وعليهم، سـەرداری هـەموویان حـەزرەتی (محمدالمصطفی)یەﷺ، ئەو پێغەمبەری ئاخیر زەمانە، هیچ پێغەمبـەرێك لـە دوای ئـەو

وَالْيَوْمِ الآخِرِ، وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ. قَالَ: صَدَقْتَ. قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ الإِحْسَانِ؟ قَالَ ﷺ: أَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ،

نایێ، بەڵام نابێ دەمارگیری بمانگرێ، ئەبێ باوەڕمان بە هەمووانیان هەبێ: کە پێغەمبەری خودانە. تەنها ئەوەندە هەیە بە یاسای ئیسلام، یاسای ئەوان لەکار کەوتوە، بەڵام ئەو شەش ڕوکنەی ئیمان هەموو پێغەمبەران وەکو یەکتری بە ئوممەتیخۆیان ڕاگەیاندوە، کەوابوو: ئایینی هەموویان هەر یەکە، یاسایان جیایە.

(وَالْيَوْمِ الآخِرِ) پێنجەم ڕوکنی ئیمان: باوەڕهێنانە بە ڕۆژی دوایی، کە لە مردنەوە دەست پێئەکا، ئینجا لە دوای مردن زیندوو ئەکرێینەوە، پاش ئەوەی ئەم دونیایە گشتی تێك ئەدرێ بە فوو لێکردنی حەزرەتی (إسرافیل)، ئینجا جارێکی تریش فوو لە (صور) ئەکاتەوەو هەموو گیانلەبەرێك زیندوو ئەبنەوەو بەرەو گۆڕەپانی مەحشەر ئەکەونە ڕێ، ئینجا پرسیار و وەڵاممان لێئەکرێ: دەربارەی کردەوەی دونیا، ئینجا دەفتەری کردەوەمان –کە لە دونیا نووسراوە– دەماندرێتەوە، ئینجا چاکەو خراپە بە تەرازوو ئەکێشرێ: ئەگەر چاکەت گرانتر بوو ئەچیتە بەهەشت، ئەگەر خراپەت گرانتر بوو ئەچیتە جەهەننەم، ئینجا کە دادگای مەحشەر کۆتایی هات لە سەر جەهەننەم پردێك دائەندرێ: ئەبی هەموو کەس بە سەریدا تێپەڕێ، مرۆڤی چاك ڕزگاری ئەبێ، بەڵام مرۆڤی خراپ لەوێ ئەکەوێتە خوارەوە بۆ ناو جەهەننەم، خوا بمانپارێزێ.

(وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ) شەشەم ڕوکنی ئیمان ئەوەیە: باوەڕ بهێنی بە قەزاو قەدەر: چاکە، یان خراپە. ئەی موسوڵمان: هەرچی لەم دونیایە ڕوویئەدا: لە هەبوونیو هەژارییو خۆشییو مردنو کوشتنو غەمناکیو هەموو بەسەرهاتێکیتر، هەمووی بە ویستو زانستی خوا نووسراوەو کاتو شوێنو چەندایەتیو چۆنیەتیی بۆ داندراوەو بەم جۆرە دێتە جێ.

بەڵام وا تێمەگە: کە ئەوها نووسراوە بە زۆر ئەو ئیشەت پێئەکەن، بەڵکو خوا توانای چاکەو خراپەی داوەتە تۆ، بە کەیفی خۆتە، ئەگەر توانایەکەت لە چاکە بە کار بێنی، پاداشتت ئەدرێتێ، ئەگەر توانایەکەت لە خراپە بە کار بێنی سزا ئەدرێی.

ئینجا کە پێغەمبەر ﷺ ئەو شەش ڕوکنانەی فەرموون (قَالَ: صَدَقْتَ) پیاوە نەناسراوەکە گوتی: ڕاست ئەکەی.

(قَالَ) دیسان پیاوەکە گوتی: (فَأَخْبِرْنِي عَنِ الإِحْسَانِ) پێم بڵێ: چاکە چییە؟ (قَالَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی (أَنْ تَعْبُدَ اللهَ) چاکە ئەوەیە: خوا بپەرستی (كَأَنَّكَ تَرَاهُ) وەك

فَإنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإنَّهُ يَرَاكَ. قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ السَّاعَةِ؟ قَالَﷺ: مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ. قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنْ أَمَارَاتِهَا؟ قَالَﷺ: أَنْ تَلِدَ الأَمَةُ رَبَّتَهَا، وَأَنْ تَرَى الْحُفَاةَ الْعُرَاةَ

به چاو ببیبینی لـه کـاتی پەرستنیدا (فَإنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ) جا ئەگەر نەتتوانی وەها بیپەرستی کە ئەتۆ خوا ئەبینی (فَإنَّهُ يَرَاكَ) وا بیپەرستە کە بێگومان خوا ئەتۆ ئەبینێ.
مەبەست ئەوەیە: ئەوەندە بە ترسو بە بێگەردی خوا بپەرستی: وەك لە بەرچاوت بێ، یان تەماشات بکا.

بۆ نموونە: کرێکارێك لە بەردەم وەستایەك کار بکا، بێگومان کە وەستایەکەی لە بەرچاو بێ باشتر کار ئەکا، هەروەها ئەگەر لە بەر چاویشی نەبێ، بەڵام چاودێریی بکا، دیسان ئیشەکەی هەر بە باشی ئەکا.

بزانە: پێغەمبەرﷺ لە شەوی میعراج بە چاوی خۆی خوای گەورەی دیتووە. هەروەها: هەموو خاوەن باوەڕێك لە بەهەشتدا بە چاوی خۆی خوای گەورەی ئەبینێ، خوایگەورە ئەفەرموێ: ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ چەند ڕوخسارێك لە ڕۆژی قیامەت ئەدرەوشێنەوەو تەماشای خوای خۆیان ئەکەن.

(قَالَ) دیسان پیاوەکە گوتی: (فَأَخْبِرْنِي عَنِ السَّاعَةِ) پێم بڵێ: کەینێ دونیا وێران ئەبێ؟ (قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی (مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ) ئەوەی پرسیاری لێئەکرێ زاناتر نیە لەوەی پرسیار ئەکا، چونکە پێنج شتی پەنهانو نەزاندراو هەنە تەنها خوا بە خۆی ئەیانزانێ، هەروەك فەرموویەتی: ﴿إِنَّ اللهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ لەم ئایەتە پیرۆزەدا پێنج شتی پەنهانو نەزاندراو هەنە جگە لە خودای گەورە کەس نایانزانێ: **یەکەم:** کاتی دونیا وێرانبوون. **دووەم:** کاتی هاتنی بارانی سودبەخش. **سێیەم:** بەسەرهاتی کۆرپەی ناو منداڵدانە.
چوارەم: کەس نازانێ بەیانی چی ئەکا. **پێنجەم:** کەس نازانێ لە کوێ ئەمرێ.

(قَالَ) پیاوەکە گوتی (فَأَخْبِرْنِي عَنْ أَمَارَاتِهَا) پێم بڵێ: نیشانەکانی دونیا وێرانبوون چییە؟ (قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی (أَنْ تَلِدَ الأَمَةُ رَبَّتَهَا) یەك لە نیشانەکان ئەوەیە: دایك ببێتە خزمەتکاری کیژەکەی خۆی، واتە: ئەوەندە بێڕێزی بڵاو ئەبێتەوە: کچ جوێن بە دایکی ئەدا و فەرمانی بە سەردا ئەکا و خزمەتیخۆی پێئەکا.

(وَأَنْ تَرَى الْحُفَاةَ) نیشانەیەکیتر ئەوەیە: دەبینی پێخواسەکانو (الْعُرَاةَ)

الْعَالَةَ رِعَاءَ الشَّاءِ يَتَطَاوَلُونَ فِي الْبُنْيَانِ. ثُمَّ انْطَلَقَ، فَلَبِثْتُ مَلِيًّا، ثُمَّ قَالَﷺ: يَا عُمَرُ أَتَدْرِي مَنِ السَّائِلُ؟ قُلْتُ: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَم. قَالَﷺ: فَإِنَّهُ جِبْرِيلُ أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ ﴾ رَواه مُسْلِم.

بێبەرگەکانو (العَالَةَ) هەژارەکانو (رِعَاءَ الشَّاءِ) شوانەکان (يَتَطَاوَلُونَ فِي الْبُنْيَانِ) هەموویان شانازی لە سەر یەکتری ئەکەن بە بەرزیو جوانی کۆشکو تەلارەکانیان.

مەبەست ئەوەیە: ناکەس بەچەو لێنەهاتووەکان کاروباری خەڵکی ئەگرنە دەستو پیاوماقوڵان ئەکەونە ژێر دەستی ئەوان.

جا ئەوانە تەنها دوو نیشانەی بچووکی دونیاوێرانبوونن، بەڵام نیشانەیتر زۆرن بە تایبەتی هی گەورە: وەك هاتنی دەجال، هاتنەخوارەوەی عیسی پێغەمبەرﷺ، گەڕانەوەی ڕۆژ لە لای ڕۆژئاواوە...هتد.

(ثُمَّ انْطَلَقَ) ئینجا پیاوەکە ڕۆیشت (فَلَبِثْتُ مَلِيًّا) ئیمامی (عومەر) فەرمووی: جا ماوەی سێ شەو مامەوە، پاش ڕۆیشتنی پیاوەکە (ثُمَّ قَالَﷺ: يَا عُمَرُ) ئینجا چومەوە خزمەت پێغەمبەرﷺو فەرمووی: ئەی عومەر (أَتَدْرِي مَنِ السَّائِلُ؟) ئایا ئەزانی ئەوە کێ بوو پرسیاری لێکردم؟ (قُلْتُ) منیش گوتم (اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ) خواو پێغەمبەری خواﷺ زاناترنو ئەزانن، من نازانم (قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی (فَإِنَّهُ جِبْرِيلُ) ئەوە (جوبرائیل) بوو، کە فریشتەیەکی خوایە (أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ) هاتبو فێری ئایینی پیرۆزی ئیسلامتان بکا، تا بزانن چۆن پرسیاری ئایینی بکەن (رواه مسلم) ئەم حەدیسە ئیمامی (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

جا بزانە: (٢٤٠٠٠) بیستوچوار هەزار جار حەزرەتی (جوبرائیل) هاتۆتە لای پێغەمبەرﷺ.

هەروەها: لەو حەدیسەدا بۆمان دەرئەکەوێ: کە پرسیاری ئایینی پێویستە لە سەر پیاوی نەزان، هەروەها: سەحابەی پێغەمبەرﷺ حەزرەتی جوبرائیلیان لە سەر شێوەی ئادەمیزاد بینیوە، چونکە لە سەر شێوەی فریشتەیی جگە لە پێغەمبەرﷺ هیچ کەس ناتوانێ بیبینێ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ): پێی ئەگوترێ وشەی یەکخواپەرستی (كَلِمَةُ التَّوْحِيدْ) چونکە واتەی (لاإِلَهَ): هیچ پەروەردگارێكو هیچ پەرستراوێكو هیچ دادوەرێك نیە (إِلاَّ اللهُ): تەنها زاتی (اللهُ) نەبێ، واتە: هاوبەشی نیە.

٢- (مُحَمَّدٌ رَسُولُ الله): وشەی دانهێنانە بە پێغەمبەرایەتی حەزرەتی (مُحَمَّدﷺ)، واتە: باوەڕکردن بە هەر شتێکی ئەو لە لای خوداوە بە ئێمەی ڕاگەیاندوە.

٣- (أَنْ تُؤْمِنَ بِالله): باوەڕت هەبێ بە هەبوونی خوا: بە (رُبُوبِيَّة)=پەروەردگاریەتی خوا، بە (أُلُوهِيَّة)=خوایەتی خوا، واتە: هەر ئەو خودایە (مَعْبُود)=پەرستراوە، هەر ئەو خوایە (حاكِمُ)= دادوەرە، کەسی‌تر ماف پەرستن‌و دادڕەوایی نیە، خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿إِنِ الْحُكْمُ إِلاَّ لِلَّه أَمَر أَلاَّ تَعْبُدُوا إِلاَّ إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ﴾، واتە: دادڕەوایی=(حاكِمِيَّة) تەنها مافی (الله)یە، فەرمانی داوە: جگە لە خۆی هیچ کەسی‌تر نەپەرستن‌و بە دادوەر=(حاكم)ی دانەنێن، ئەم بیروباوەڕە ئاینی ڕاستەقینەیە.

٤- (مَاالْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ): بەڵگەیە: کەفاڵچی‌و هەواڵگویەکانی پەنهانی گشتیان درۆزنن، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ أَتَى عَرَّافاً أَوْ كاهناً فَصَدَّقَهُ بما يَقُولُ فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدﷺ﴾ رواهُ أحمد، واتە: هەرکەسێك بچێتە لای فاڵچیەك، یان هەواڵگویەکی پەنهانی، باوەڕیشی پێکرد، بە ڕاستی ئەوە کوفری کرد بەو قورئانەی بۆ پێغەمبەرﷺ هاتۆتە خوارەوە.

٥- (يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ): پێغەمبەرﷺ هەر کاتێك مامۆستای بۆ شوێنێك ناردبان بۆ بانگەوازی ئیسلام‌و شەرع فێرکردن، پێی ئەفەرمون: ﴿يَسِّرُوا وَلاَ تُعَسِّرُوا، وَبَشِّرُوا وَلاَ تُنَفِّرُوا﴾ رواه الشيخان، لە ئایندا ڕێگەی سوکتر و ئاسان بگرنەبەر–بە مەرجێ لە سنوور دەرنەچێ– ڕێگای سەخت مەگرنە بەر، موژدە بدەنە خەڵك بە بەختەوەری دونیاو قیامەت، ئەم خەڵکە لە ئاینێ دوور مەخەنەوەو توندو تیژی بە کار مەهێنن.

﴿ حەدیسی سێیەم: پێنج ڕوکنەکانی ئیسلام (بناغە) ﴾

(عَنْ أَبِي عبدالرَّحمن عبدالله بنِ عُمَرَ بنِ الْخَطَّاب رضي الله عنهما) گێڕدراوەتەوە لە (عبدالله)ی کوڕی ئیمامی (عومەر) خوا لێیان ڕازی بێ، سەحابەیەو لە (مَكَّة) لە دایك بووەو لەگەڵ باوکی‌دا کۆچی کرد بۆ (مەدینە)، ماوەی شەست ساڵ فتوای داوە، (١٦٣٠) حەدیسی گێڕاونەوە، لە تەمەنی (٨٦) ساڵی‌دا لە (مَكَّة) ساڵی (٧٣)ی‌کۆچی- وەفاتی کردوە.

(عبدالله)ی کوڕی ئیمامی (عومەر) یەکێکە لەو چوار (عبدالله)یانە، کە پێیان ئەگوترا: (اَلْعَبادِلَةُالأَرْبَعَة). **دووەمیان:** (عبدالله)ی کوڕی (عەباس). **سێیەم:** (عبدالله)ی کوڕی (زوبەیر). **چوارەم:** (عبدالله)ی کوڕی (عەمر)ی کوڕی (عاص). خوا لێیان ڕازی بێ.

قالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: ﴿بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُولُ اللهِ، وَإِقَامِ الصَّلاَةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَحَجِّ الْبَيْتِ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ﴾ رَوَاهُ الْبُخارِي وَمُسْلِم

(قَالَ) عبداللـەی کوڕی ئیمامی عومەر ئەفەرموێ: (سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ) گوێم لە پێغەمبەر ﷺ بوو (يَقُولُ: بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ) ئەیفەرموو: ئایینی ئیسلام دامەزراوە لە سەر پێنج بناغە، پێیان ئەگوترێ: ڕوکن.

یەکەمیان: (شَهَادَةِ أَنْ لاَإِلَـهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ) شادە هێنانە بەو جۆرەی گوتمان لە حەدیسی (٢)مدا، ئەم شادەیە پێویستە کافر بیڵێ کە موسوڵمان ئەبێو ئەگەر موسوڵمانیش کافر بوو: ئەبێ دووبارە شادە بێنێ بۆ ئەوەی ئیسلام ببێتەوە.

دووەم: (وَإِقَامِ الصَّلاَةِ) نوێژکردنە، چونکە نوێژی تەواو لە کردەوەی خراپ قەدەغەی ئەکا، کەوابوو: مەرجە نوێژەکە: بە دەستنوێژ بێ، جلو بەرگو شوێنی نوێژت پاک بێ، ڕووت لە قیبلە بێ، بێجموجۆڵو پێکەنین بەو گفتوگۆ مەکە؛ فاتیحەو تەحیات بە پوختیو ڕەوانی بخوێنەو، سوجدەو ڕکوعت تەواو بێ، ئەگەر ئەوها نەبێ نوێژەکەت دروست نیە.

سێیەم: (وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ) زەکات دانە، چونکە بە زەکات دان ئاشتی لە ناو کۆمەڵدا جێگیر ئەبێ، کەوابوو: زەکات بدە بە هەژارو قەرزدارو موجاهیدانی ڕێگای خودا و چەند کەسێکی تر کە لە شەریعەتی ئیسلام باسیان کراوە، ئەگەر تا ئێستا زەکاتت نەداوە، ئەبێ پەشیمان ببیتەوە لەو تاوانەو زەکاتەکەت هەموو بدەیەوە، چونکە مافی فەقیرە.

چوارەم: (وَحَجِّ البَيْتِ) حەج کردنە، ئەمەیان ڕوکنی پێنجەمە، بەڵام لەم ڕیوایەتەدا کراوە بە چوارەم، جا ئەبێ حەج کردنت بە ماڵی حەڵاڵ بێ، تەنها بەنیازی خودا بچیتە حەج، ئەبێ چوونە ماڵی خودا ببێتە هۆی پەشیمانبوونەوەت لە تاوانەکانت، جا کە لە حەج کردن ئەگەڕێیەوە، وەك منداڵی ساوا بێگوناهی، کەوابوو: دیسان باری خۆت گران مەکە بە گوناه کردن.

پێنجەم: (وَصَوْمِ رَمَضَانَ) بەڕۆژووبوونی مانگیڕەمەزانە، ڕۆژووگرتن لە نەخۆشی دورت ئەخاتەوە، پاداشی زۆرت لە لای خوا بۆ دابین ئەکا، جگە لەمەش کە خۆت برسی بوی، بەزەییت بە هەژارو لێقەوماواندا دێتو ئەزانی هەبوونی چەند خۆشەو نەبوونی چەند ناخۆشە (رواهُ البخاری ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (شَهَادَةِ أَنْ لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًارَّسُولُ اللهِ): هەر كەسێك بە زوبان ئەم شادەیە بێنێ‌و هاوبەش بۆ خوا دانەنێ، نە بە زوبان، نە بە كردەوە كوفر نەكا، ئەوە بە موسولمان دائەندرێ، هەروەها ئەگەر شادەی نەهێنا، بەلام لە نەژادی ئەودا: باوكێكی‌موسولمان، یان دایكێكی‌موسولمان هەبوو، ئەویش بە موسولمان دائەندرێ. بڕوانە (شرح مسلم للنواوي).

٢- (وَإِقَامِ الصَّلاَةِ): نوێژ لە شەوی (میعراج) واجب كراوە، ڕوكنی‌دووەمی ئیسلامە، كەوابوو: هەركەسێك نوێژێك، یان زیاتر لە نوێژێكی نەكرد، واجبە قەزای بكاتەوە، هیچ جیاوازی نیە، ئەم نوێژەی بە قەسدی‌و تەمبەلی نەكردبێ، یان بە هۆی نوستن، یان بە هۆی خەریكبوون بە كارێكی‌تر نەیكردبێ ﴿عَنْ عليّ‌ﷺ: أَنَّهُ شُغل النَّبيُّ‌ﷺ عَنْ صَلاَةِ الْعَصْرِ يَوْمَ الأَحْزاب، ثُمَّ صَلاَّها بَيْنَ الْعِشَائَيْنِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە جەنگی (خندق) ماوەیان نەدایێ نوێژی عەسر بكا، ئینجا لە نێوان مەغریب‌و عیشادا نوێژەكەی كرد.

٣- (وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ): زەكات ڕوكنی سێیەمی ئیسلامە لە سالی (٢)ی كۆچی واجب كراوە، كەوابوو: ئەگەر كەسێك زەكاتی لە سەر واجب بوو و نەیدا، ئەبێ تۆبە بكا و زەكاتەكەش هەر بدا، جا ئەگەر هاتو نەیداو مرد، واجبە میراتگرەكان پێش دابەشكردنی میرات زەكاتەكە دەربكەن وەك قەرزەكانی‌تری ئادەمیزاد، ئەگینا: میراتەكەیان لێ‌حەرامە، هەروەك پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿دَيْنُ اللهِ أَحَقُّ أَنْ يُقْضَى﴾ رواهُ الشيخان، واتە: قەرزی خوا لەپێشترە كە بدرێتەوە.

٤- (وَصَوْمِ رَمَضَانَ): ڕۆژووی ڕەمەزان لە سالی (٢)ی كۆچی‌دا واجب كراوە، ڕوكنی چوارەمی ئیسلامە كەوابوو: هەركەسێك ڕۆژووی نەگرتبوو، ئەبێ قەزایان بكاتەوە، ئەگەر قەزای نەكردەوەو مرد، دروستە خزمێكی خۆی، یان كەسێكی‌تر بە ئیزنی‌خزمەكەی بۆی قەزا بكاتەوە، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيامٌ، صامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ﴾ رواهُ الشيخان، هەركەسێك ڕۆژووی لە سەر بوو‌و مرد، با خزمەكەی لە جیاتی وی بە ڕۆژوو بێ.

٥- (وَحَجِّ الْبَيْتِ): حەج پێنجەمین ڕوكنی ئیسلامە، لە سالی (٦)ی كۆچی‌دا واجب كراوە، كەوابوو: هەركەسێك حەجی لە سەر بوو و نەیكرد و مرد، واجبە لە میراتەكەی

(اَلْحَديثُ الرّابِع: فِي مَراحِل خَلْق الإنْسان)

﴿عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَبْدِ اللهِ بنِ مَسْعُودٍ ﷺ قَالَ: حَدَّثَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ: إنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا-نُطْفَةً-، ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يُرْسَلُ إِلَيْهِ الْمَلَكُ فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ، وَيُؤْمَرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ:

حەجی بۆ بکرێ، پێغەمبەرﷺ بە پیاوێکی فەرموو: ﴿أُحْجُجْ عَنْ أَبِيكَ﴾ رواهُ النسائي، لەجیاتی باوکە مردووەکەت حەج بکە.

﴿ حەدیسی چوارەم: قۆناغەکانی دروستبوونی ئادەمیزاد ﴾

(عَنْ أَبِي عَبْدالرَّحْمَن عَبْدالله بن مَسْعُودٍ ﷺ) گێڕدراوەتەوە لە (عبدالله)ی کوڕی مەسعود، خوا لێی ڕازی بێ، ئەم (عبدالله)یەش سەحابەیە، شەشەمین کەس بوو کە لە (مەککە)ی پیرۆز موسوڵمان بووە، کۆچی کرد بۆ مەدینە، هەر لەوێ لە ساڵی (۳۲)ی کۆچی وەفاتی کردوە، تەمەنی لە شەست ساڵ زیاتر بوو، لە لای پێغەمبەرﷺ، زۆر خۆشەویست بوو، لە خزمەتیا ئەڕۆیشت و لە کاتی دانیشتنیا کەوشەکانی بۆ هەڵئەگرتن، (٨٤٨) حەدیسی گێڕاونەوە.

(قَالَ) عبداللەی کوڕی مەسعود ئەفەرموێ: (حَدَّثَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ) پێغەمبەرﷺ بۆ ئێمەی فەرموو (وَهُوَ الصَّادِقُ) پێغەمبەرﷺ ڕاستگۆیە لە فەرموودەکانی خۆی، هەم (الْمَصْدُوقُ) باوەڕ پێکراوە لەو فەرموودانەی لە لای خوا بۆی دێن:

(إِنَّ أَحَدَكُمْ) هەر یەکێك لە ئێوە (يُجْمَعُ خَلْقُهُ) خوا دروستی ئەکاو کۆی ئەکاتەوە (فِي بَطْنِ أُمِّهِ) لە ناو زگی دایکیخۆیدا (أَرْبَعِينَ يَوْمًا نُطْفَةً) بە ماوەی چل ڕۆژ -کە کرمی ئاوی پیاوەکە تێکەڵ بە هێلکۆکەی ئافرەت ئەبێ- بە شێوەی (مَنِي) ئەمێنێتەوە.

(ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ) ئینجا دەبێتە پارچە خوێنێکی مەیی بۆ ماوەی چل ڕۆژیتر

(ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ) ئینجا دەبێتە پارچە گۆشتێك بۆ ماوەی چل ڕۆژیتر.

(ثُمَّ يُرْسَلُ إِلَيْهِ الْمَلَكُ) ئینجا خوا فریشتەیەکی تایبەتی ئەنێرێ بۆ منداڵدانە (فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ) گیان دێنێتە بەر کۆرپەکە.

بزانە: لە دوای چڵو دوو ڕۆژ نەخشی ئاشکرای منداڵ دەست پێئەکرێو لە دوای (۱۲۰) ڕۆژ گیانی دێتە بەر و نەخشی تەواو ئەبێ.

(وَيُؤْمَرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ) هەر لەم کاتەش خوای گەورە فەرمان ئەداتە فریشتەکە بە نووسینی چوار وشە لە نێوچاوانی کۆرپەکە:

يَكْتُبُ رِزْقَهُ، وَأَجَلَهُ، وَعَمَلَهُ، وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ، فَوَاللهِ الّذِى لاَ إِلَهَ غَيْرُهُ، إِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلاَّ ذِراعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُها، وَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلاَّ ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُها ﴾ رَواهُ الْبُخارِي وَمُسْلِم

يەكەم: (يَكْتُبُ رِزْقَهُ) كەمو زۆریی ڕزقی چەندەو چۆنە؟. **دووەم:** (وَأَجَلَهُ) تەمەنی چەندە؟. **سێیەم:** (وَعَمَلَهُ) كردەوەی باشە، یان خراپە؟. **چوارەم:** (وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ) ئایا لە ڕۆژی دواییدا بەدبەختە یان بەختەوەرە.

﴿**ئاگاداری**﴾ دەرمان خواردن بۆ فڕێدانی كۆرپەی ناو زگ لە دوای چلو دوو ڕۆژ حەرامە، بەڵام ئەگەر نەخشی تەواو بوو، یان گەیشتە سەدو بیست ڕۆژ، ئەوە زیاتر حەرامەو ئەبێتە كوشتنی بە ناهەقو ئەبی تۆڵەی بدا و كەففارەتیش بدا، واتە: كۆیلەیەك ئازاد بكا، ئەگەر نەبو: ئەبی دوو مانگ لە سەر یەكدا بە ڕۆژوو بێ. هەروەها: دەرمان خواردن بۆ نەبوونی منداڵ بە یەكجاری حەرامە، بەڵام بۆ ماوەیەك بە پێی پێویستی دروستە.

(فَوَاللهِ الّذِى لاَ إِلَهَ غَيْرُهُ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: سوێندم بە خودای تاكو تەنیا (إِنَّ أَحَدَكُمْ) هی وا هەیە لە ئێوە (لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ) كارو ڕەفتاری وەك كردەوەی دانیشتووانی بەهەشت وایە (حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلاَّ ذِرَاعٌ) تا وەها لە بەهەشت نزیك ئەبێتەوە ئەوەندەی نامێنێ بچێتە ناو بەهەشت (فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ) نووسراوەكەی ناو زگی دایكی پێشی لێئەگرێ (فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ) لە دواییدا دەست ئەكا بە كارو ڕەفتاری دۆزەخیانە (فَيَدْخُلُها) ئەچێتە ناو ئاگری دۆزەخ. كەوابوو: بە زۆری خواپەرستی خۆت لە خۆ بایی مەبە.

(وَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ) هی واش هەیە: كردەوەی وەك دانیشتووانی دۆزەخ وایە (حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلاَّ ذِرَاعٌ) تا وەها لە ئاگر نزیك ئەبێتەوە ئەوەندەی نامێنێ بچێتە ناو دۆزەخ (فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ) نووسراوەكەی ناو زگیدایكی پێشی لێئەگرێ (فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ) لە دواییدا دەست بە كردەوەی بەهەشتیانە ئەكا (فَيَدْخُلُها) ئەچێتە بەهەشت.

(رواهُ البخاري ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە. بەڵام لەم دووانەدا وشەی (نُطْفَة) نیە، بەڵكو لە ڕیوایەتی (أبو عوانة)دا هەیە.

....

جا وا دیاره: هی وەهاش هەیە لە یەکەم ڕۆژدا تا مردنی هەر کردەوەی بەهەشتیانە ئەکا و بە پێچەوانەش هەیە، لە بەر ئەوە هەندێ لە زانایان ئەفەرموون: بەدبەختیو دوارۆژی خراپ بۆ کەسێکە: بەردەوام بێ لە سەر کردەوەی خراپ، ئەگەر کەسێك بەردەوام بێ لە سەر کردەوەی باشو بەردەوام نەبێ لە سەر خراپە، ئەمە دوارۆژی باش ئەبێ.

بە هەر جۆرێك: قەزا و قەدەر نهێنییەکی تایبەتە بە خوا، پەردەی لە سەر ئەو نهێنییە لانەداوە بۆ هیچ کەس، کەوابوو: باوەڕی پێ بهێنەو زیاتر لێی مەکۆڵەوە، چونکە شەیتان پێت ئەڵێ: ئەگەر چارەنووسی تۆ بۆ بەهەشت، یان جەهەننەم بێ، ماندووبوونت بۆ چییە؟ خوا بپەرستی، یان نەیپەرستی هەر دەچیتە ئەو شوێنەی بۆت دانراوە. بەڵام پێویستە تۆ زۆر هۆشیار بیو بە قسەی شەیتان فریو نەخۆی، هەردەم کردەوەی چاکە بکە، ئەگەر تا ئێستا خراپەت کردوە پەشیمان ببەوەو دەست بە چاکە بکە.

پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿**هەموو کەسێك شوێنی بۆ داندراوە لە بەهەشت، یان لە جەهەننەم**). پیاوێك پرسی–یا رَسُولَ اللهﷺ– کەوابوو: بۆ پاڵ نەدەینەوەو واز نەهێنین؟ لە وەڵامدا فەرمووی: (**ئێوە دەست بە کار بن، هەرکەسە ئەو ڕێگایەی بۆ ئاسان ئەکرێ کە بۆی دروست کراوە)**﴾.

ئینجا بزانە: بۆ ئەوەی زیاتر دڵنیا ببی: کە چاکەو خراپە دراوەتە دەست مرۆڤ، ئەم حەدیسە ئەخەینە بەرچاوت: ﴿عَنْ عياضٍ﷛: قالَ النَّبيﷺ فيما يَرْويه عَنِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: إِنِّي خَلَقْتُ عِبادي حُنَفاءَ كُلَّهُمْ، وَإِنَّهُمْ أَتَتْهُمُ الشَّياطِينُ فَاجْتالَتْهُم عَنْ دينِهِمْ﴾ رَواهُ مُسْلِم، واتە: خوای گەورە ئەفەرموێ: من بەندەکانی خۆم لە سەر دڵێکی پاكو ئیسلام وەرگر دروست کردون، گومڕایان هاتنە لایانو لە ئایین لایاندان، واتە: بە هۆی شوێنکەوتنی ئەوان گومڕا بون.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١–(يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا): **بزانە:** ئەم حەدیسە باسی قۆناغەکانی گۆڕانی کۆرپەی ناو زگ دەکا، چونکە دروستکردنی کۆرپە، هەر لە چل ڕۆژەکەی یەکەمدا تەواو ئەبێ، بەم شێوەیە:

هەر کاتێك ئاوی پیاو چووە ناو منداڵدانەی ئافرەت، بە لای کەمی پێویستی بە شەش

سەعات هەیە تا کرمی ناو ئاوی پیاوەکە تێکەڵی هێلکۆکەیئافرەتەکە ئەبێ، ئینجا کە تێکەڵ بوو، لە دوای حەفت ڕۆژ دروستکردنی دەست پێئەکرێو دەرئەکەوێ ئافرەتەکە ئاوسە، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إنّ اللهَ تعالَى إذَا أرادَ خَلْقَ عَبْد فَجامَعَ الرّجُلُ الْمَرْأةَ طَارَ ماؤُهُ فِي كُلِّ عِرْق وعُضْوٍ منْهَا، فإذا كانَ الْيَوْمُ السّابعُ جَمعَهُ اللهُ تعالى، ثُمَّ أحْضرَهُ كُلَّ عِرْقٍ لَهُ دُونَ آدَمَ، فِي أيِّ صُورَةٍمّا شاءَ رَكّبَـــهُ﴾ رواه الطبراني وابن منده، هەر کاتێك خوای گەورە ویستی بەندەیەك دروست بکا، پیاوەکەش لەگەڵ ئافرەتەکەدا جیماعی کرد، تامی ئاوی پیاوەکە ئەپرژێتە گشت دەمار و ئەندامەکانی ئافرەتەکە، ئینجا لە ڕۆژی حەفتەمدا خوای گەورە کۆی ئەکاتەوەو گشت دەمارەکانی بۆ ئامادە ئەکا: لە نێوان خۆیو باب ئادەم، لە هەر وێنەیەکدا خوا حەز بکا دروستی دەکا.

واتە: لە ڕۆژی حەفتەمدا–لەو دەمارانە– دەمارێك بۆ خۆی ڕایئەکێشێو شێوەی خاوەنیدەمارەکە وەرئەگرێو وێی دەچێ.

ئینجا بەرە بەرە ئەم دەمارە پەنهانانە خوێنی ئافرەتەکە هەڵئەمژن، تا لە ڕۆژی پانزەمدا ئەبێتە خوێن، ئینجا لە دوای نۆ ڕۆژیتر ئەبێتە گۆشتو نەخشی پەنهانی دڵو ئەندامەکانیتری دەست پێئەکا، ئینجا بە تەواوبوونی چلو دوو شەو نەخشی ئاشکرای ئەندامەکانی دەست پێئەکرێ، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إذا مَرَّ بالنُّطْفَـــة ثِنْتانِ وَأرْبَعُونَ لَيْلَةً بَعَثَ اللهُ إلَيْها مَلَكاً فَصَوَّرَهَا: وَخَلَق سَمْعَهَا وَبَصَرَها وَجلْدَهَا وَلَحْمَها وَعِظامَها﴾ رواهُ مُسْلِم، هەر کاتێك چلو دوو شەو بە سەر تۆوی پیاودا ڕۆیشت لە ناو منداڵدانەدا، خوای گەورە فریشتەیەکی بۆ ئەنێرێ نەخشی ئەکا: گوێو چاو و پێستەو گۆشتو ئێسقانی دروست ئەکا.

ئینجا بزانە: لەم سێ قۆناغەدا: کۆرپە ژیانی هەیە، بەڵام تا (١٢٠) ڕۆژ تەواو نەبێ: گیانی نایەتە ناو لاشەکەیو ناجوڵێ، ئینجا پێویستە: کۆرپە لە ناو زگیدایکیدا بە لای کەمی شەش مانگ تەواو بکا، ئینجا بێتە دەرەوە، تاکو بژێ.

دەربارەی ئەم قۆناغانە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلاَثٍ﴾ خوای گەورە دروستتان ئەکا لە ناو زگی دایکتاندا، قۆناغ بە قۆناغ لە ناو سێ تاریکیدا، واتە: تاریکی پەردەیزگ، پەردەیمنداڵدانە، پەردەی پزدان–ولاش–کە بە دوای منداڵبووندا دێتە دەرەوە--﴿فَتَبَارَكَ اللهُ أحْسَنُ الْخَالقِينَ﴾.

٢– (فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ): **بزانە:** منداڵی لەبارچوو، ئەگەر لە کاتی هاتنە دەرەوە گیانی

(اَلْحَدِيثُ الْخامس: فِي تَرْكِ الْبِدْعَةِ)

﴿ عَنْ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ أُمِّ عَبْدِاللهِ عَائِشَةَ رضي الله عنها، قَالَـتْ: قَـالَ رَسُـولُ اللهِﷺ: مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَـيْسَ مِنْـهُ فَهُـوَ رَدٌّ ﴾ رَواهُ البخـاري ومُسْـلِم. وَفِي رِوايَةٍ لِمُسْلِمٍ: ﴿ مَنْ عَمِلَ عَمَلاً لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ ﴾.

تێدا بوو، واجبە بشۆرێو کفن بکرێو نوێژی مردووی لە سەر بکرێو بنێژرێ، بەڵام ئەگەر گیانی تێدا نەبو، واتە: بە مردوویی هاتە دەرەوە، ئەوە تەنها نوێژی لە سەر ناکرێ، سێیەکانیتر واجبن، هەروەها ئەگەر پارچە خوێن بوو، یان پارچە گۆشت بوو، بەڵام نەخشی ئاشکرای دیار نەبو: سوننەتە لە ناو پەڕۆیەکدا بپێچرێو ژێر خاک بکرێ.

جـا بزانـە: ئەگەر منداڵ بە زیندوویی نەیەتە دەرەوە: نە میرات ئەگرێ، نەمیراتی لێئەگیرێ.

﴿ حەدیسی پێنجەم: نەکردنی بیدعە ﴾

(عَنْ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ أُمِّ عَبْدِاللهِ عَائِشَةَ رضي الله عنها) گێڕدراوەتەوە لە دایکیئیمانداران کە ناوی (عائشە)یە، کیژی حەزرەتی (أبوبکر الصدیق) بوو -خوا لێیان ڕازی بێ- بۆیـێ پـێی ئەگوترێ: دایکیئیمانداران. چونکە خێزانی پێغەمبەرﷺ بوو، لە (مەککە) لە دایك بووە، هەر لەوێ لە تەمەنی شەش ساڵیدا باوکی لە پێغەمبەریﷺ مارە کردوە، ئینجا کۆچی کردوە بۆ (مەدینە)، لە ساڵی دووی کۆچی کە تەمەنی بووە نۆ ساڵ گواستراوە بۆ پێغەمبەرﷺ، هیچ منداڵی نەبوە، لە دوای پێغەمبەرﷺ چل ساڵ ژیاوە، لە (مەدینە) کۆچی دوایی کردوە، (١٢١٠) حەدیسی گێڕاونەوە.

(قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِﷺ) ئەفەرموێ: پێغەمبەرﷺ فەرمووی (مَنْ أَحْدَثَ) هەرکەسێك لەخۆیەوە زیادەیەك پەیدا بکا (فِي أَمْرِنَا هَذَا) لە کاروباری ئێمە: کە ئایینی ئیسلامە (مَا لَيْسَ مِنْهُ) ئەو شتە زیادە بەڵگەی وەهای نەبێ، کە پەیوەندی بە ئایینەوە هەبێ (فَهُوَ رَدٌّ) ئەوە لێی وەرناگیرێو ئەدرێتەوە بە سەریا، هەم سزاش ئەدرێ، کەوابوو: هەر شتێکی ئایینی کە دەکرێ: بە فەرمانی خوا و پێغەمبەرﷺ نەبێو لە سەر بناغەی قورئانو حەدیس نەبێ، ئەوە خوا وەری‌ناگرێ (رواهُ البخاری ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

(وَفِي رِوايَةٍ لِمُسْلِم) لە ڕێگەیەکیتری (موسلیم) بەم جۆرە فەرموویەتی (مَنْ عَمِلَ عَمَلاً لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ) هەرکەسێك کردەوەیەکی ئایینی بکا کە بە فەرمانی ئێمە نەبێ، ئەوە لێی وەرناگیرێو ئەدرێتەوە بە سەریا.

بۆ نموونە: ئەگەر لە کاتێکی‌تایبەتی‌دا نوێژێك بکەی کە لە شەرعدا نەبێ، یان هەر جۆرە خوا پەرستیەکی‌تر بکەی لە شەرعدا نەبێ، یان شێوەی خواپەرستی بگۆڕی بۆ شێوەیەکی‌تر، یان کەمی بکەی، یان زیادی بکەی، ئەوە هیچیت لێوەرناگیرێو لە لای‌خوا بە تاوانبار دائەندرێی.

بەڵام ئەو شتە زیادەیە لە ئاییندا: ئەگەر بە ڕێگەیەکی شەرعی بوو: ئەمە باشەو خوا وەری‌ئەگرێ، هەروەك لە حەدیسی (٢٨)دا باسی ئەکەین-إن شاءَ الله- کە ڕوونکەرەوەی ئەم حەدیسەیە.

ئینجا بزانە: پێغەمبەرﷺ ئێمەی ئاگادار کردۆتەوە کە بە هۆی کام ڕێباز تووشی گومڕایی ئەبین‌و لە ئایینی ئیسلام دوور ئەکەوینەوە، بەم فەرموودە شیرینە: ﴿عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رضي الله عنه: عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَتَتَّبِعُنَّ سَنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ شِبْرًا بِشِبْرٍ ذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتَّى لَوْ دَخَلُوا فِي جُحْرِ ضَبٍّ لاتَّبَعْتُمُوهُمْ. قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ آلْيَهُودَ وَالنَّصَارَى؟ قَالَ: فَمَنْ؟﴾ رواهُ الشيخان، واتە: ئێوە بە شوێن ڕەوشتی ئەوانەی پێشە خۆتان ئەکەون‌و ڕێبازی ئەوان ئەگرنە بەر، بست بە بست‌و گەز بە گەز، ئەگەر ئەوان بچنە ناو کونی سوسە مار، ئێوەش بە شوێنیاندا ئەچن، گوتمان: ئەی پێغەمبەری خوا، مەبەستت ئەوەیە: کە ئێمە شوێن جولەکەو دیانەکان=فەلە ئەکەوین؟ فەرمووی: ئەدی کەسی‌تر هەیە؟ واتە: مەبەستم ئەوانە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا، مَا لَيْسَ مِنْهُ): ئیمامی (الشافعي)رضي الله عنه ئەفەرموێ: (**مَا أُحْدِثَ وَخَالَفَ كِتَاباً أَوْ سُنَّةً أَوْ إِجْمَاعاً أَوْ أَثَراً، فَهُوَ الْبِدْعَةُ الضَّالَّةُ، وَمَا أُحْدِثَ مِنَ الْخَيْرِ وَلَمْ يُخَالِفْ شَيْئاً مِنْ ذَلِكَ فَهُوَ الْبِدْعَةُ الْمَحْمُودَةُ**)، هەر شتێك لە ئاییندا پەیدا بکرێو دژایەتی‌ی لەگەڵ قورئان، یان حەدیس، یان ئیجماع، یان فەرموودەیەکی سەحابەکان هەبێ، ئەوە (بدعة)ی گومڕا (قَبِيحَة)یە، وە هەر کارێکی چاکە پەیدا بکرێو دژایەتی لەگەڵ ئەم چوارانە نەبێ، ئەوە (بدعة)ی باشە (حَسَنَة)یە.

هەروەها ئیمامی (النواوي)ش لە (تهذيب الأسماء واللغاة)دا ئەفەرموێ: (البِدْعَةُ الْحَسَنَة) هەیە، (الْبِدْعَةُ الْقَبِيحَة)ش هەیە. واتە: هەر شتێك لە دوای چەرخی پێغەمبەرﷺو سەحابە پەیدا بکرێ، یەکێکە لەم دوو (بدعة) یە.

٢- (لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا): مەبەست فەرمانی خوا و پێغەمبەرەﷺ، چونکە پێغەمبەرﷺ

(الْحَديثُ السَّادس: فِى الْحَلال وَالْحَرام، وَالْوَرْع)

﴿ عَنِ أَبِي عبد الله النُّعْمَانِ بن بَشِيرٍ رضي الله عنهما: قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِﷺ يَقُــولُ: إنَّ الْحَلالَ بَيِّنٌ،

ئەفەرموێ: ﴿إنَّ خَيْرَ الْحَديث كِتَابُ الله وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍﷺ، وَشَــرَّ الأُمُــورِ مُحْدَثَاتُها، وَكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَـــلالَةٌ﴾ رواهُ مُسْلِم، باشـترین فـەرموودە: قورئانی پیرۆزە، باشترین ڕێگە: ڕێبازی پێغەمبەرەﷺ، خراپترین کار: پەیـداکراوەکانن لە ئایین، گشت کارێکی‌پەیداکراو بیدعەیە، گشت بیدعەیەکیش گومڕابوونە.

کەوابوو: مەبەست بە (بِدعـة) ئەوەیـە: لـە سـەردەمی پێغەمبـەرﷺو سـەحابەکانی‌دا نەبوبێ.

٣- (كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ) بـە ڕسـتەی (لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَـــا) ئەبەسـترێتەوە، تـاکو بتـوانین بڵێین: چاپکردنی قورئان هەرچەند (بدعة)یە-چونکە تازە پەیدا کراوە- بـەڵام (بِدْعَـةٌ حسنَة)یە چونکە کارێکی چاکەو ئەچێتە ژێر فـەرمانی پێغەمبـەرﷺ کـە ئەفـەرموێ: ﴿بَلِّغُوا عَنِّى وَلَوْ آيَةً﴾ رواهُ البخاري، لە جیـاتی مـن بگەیـننـە ئوممـەتم هەرچـەند یـەك ئایەتیش بێ.

کەوابوو: بە گوێرەی فەرموودەی ئیمامی (الشافعیؓ) ڕسـتەی (كُلُّ بِدْعَةٍ ضَـــلاَلَةٌ) تـەنها ئـەو جـۆرە کردەوانـە ئەگرێتـەوە: کـە هـیچ سەرچـاوەیەکی نـەبێ لـەم چـوار سەرچـاوانەی باسـی کـردون: وەکـو جگـەرە کێشـان، ڕیـش تاشـین، ڕەنگکردنـی مزگەوتەکان، گومبەت دروستکردن لـە سـەر گۆڕەکـان...هتد، ئەمانـە گشـتی (بِدْعَـةٌ قَبِيحَة)نەو زۆر زۆر جیاوازن لەگەڵ چاپکردنی قورئان؟!.

﴿ حەدیسی شەشەم: حەرامو حەڵاڵو خۆپاراستن لە حەرام ﴾

(عَنِ أَبِي عبد الله النُّعْمَانِ بن بَشِيرٍ رضي الله عنه) گێڕدراوەتەوە لە (نوعمان)ی کوڕی (بەشیر)- خوا لێیان ڕازی بێ- خۆی‌و باوکی سەحابەنە، لە ساڵی(٢)ی‌کۆچی-یەکەم منـداڵی(أنْصـاري) بـوو کە لە دوای هاتنی‌پێغەمبەرﷺ بۆ مەدینە-لە دایك بـووە، تەمـەنی (٨) سـاڵان بـوو کـە پێغەمبەرﷺ وەفاتی کرد، (١١٤) حەدیسی گێڕاونەوە، لە ساڵی (٦٤)ی‌کۆچـی وەفـاتی کردوە. (قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِﷺ) ئەفەرموێ: گوێم لە پێغەمبەر بوو.

بزانە: لە کاتی منداڵی‌دا ئـەم فـەرموودەی گـوێ لێبـووە، کـەوابوو: پێویسـتە منـداڵان دەرسی فەرموودەی پێغەمبەریان پێ‌بگوترێ.

(يَقُولُ) پێغەمبـەرﷺ ئەیفـەرموو: (إنَّ الْحَـلاَلَ بَـيِّنٌ) حـەڵاڵ ئاشـکرایە: هەرچـی خـوا و

وَإِنَّ الْحَرَامَ بَيِّنٌ، وَبَيْنَهُمَا مُشْتَبِهَاتٌ لاَ يَعْلَمُهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، فَمَنِ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ فَقَدْ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعِرْضِهِ، وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحَرَامِ، كَالرَّاعِي يَرْعَى

پێغەمبەرﷺ فەرموویتیان حەڵاڵە. یان بێدەنگییان لێکردبێ، ئەوە حەڵاڵە.

(وَإِنَّ الْحَرَامَ بَيِّنٌ) هەروەها حەرام ئاشکرایە: هەرچی خوا و پێغەمبەرﷺ فەرموویتیان حەرامە. ئەوە حەرامە.

بزانە: یەکدەنگی سەحابەی پێغەمبەرﷺ، یان زانایانی ئایینیئیسلام لە سەر حەڵاڵی، یان حەرامی شتێك، وەك فەرموودەی خوا و پێغەمبەرﷺ رەفتاری پێئەکرێ، ئەم جۆرە یەکدەنگیيە پێی ئەگوترێ (إِجْماع)، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ لاَ يَجْمَعُ أُمَّتِي عَلَى ضَلاَلَةٍ﴾ رواهُ الترمذی، خوای گەورە زانایانی ئوممەتم بە تێکڕایی لە سەر هیچ گومڕابوونێك کۆناکاتەوە.

(وَبَيْنَهُمَا أُمُورٌ مُشْتَبِهَاتٌ) وە لە نێوان حەڵاڵو حەرامدا چەند شتێکی وێکچوویی هەنە: وەك حەرام وایە، وەك حەڵاڵ وایە (لاَ يَعْلَمُهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ) ئەم جۆرە شتانە زۆر کەس نایانزانێ، چونکە لایەنی حەرامییان ئاشکرا نیە، لایەنی حەڵاڵیشیان ئاشکرا نیە؟ لە بەر ئەوەی دوو فەرموودەی دژ بە یەك لەو بابەتە هەیەو لێیان تێناگا دژایەتی لاببا، یان زانایان بە دوو جۆری دژ بە یەکتر ئەو فەرموودانەیان ڕوون کردۆتەوە، یان دوو جۆرە (فتوا)ی دژ بە یەکتر دراوە: یەکێکیان ئەڵێ حەرامە. یەکێکیان ئەڵێ: حەڵاڵە. جا لە بەر ئەمە پێ ئەچێ حەڵاڵ بێو پێش ئەچێ حەرام بێ، کەوابوو: ئەبێتە شبوهات.

(فَمَنِ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ) جا هەرکەسێك واز لە شوبوهات بێنێو خۆی بپارێزێ لەو شتەی گومانی حەرامی تێدا هەیە (فَقَدْ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ) بە ڕاستی ئەو کەسە پاکانەی بۆ ئایینی خۆی کرد (وَعِرْضِهِ) هەروەها پاکانەی بۆ ئابڕووی خۆی کرد.

کەوابوو: ئەی موسوڵمان، ئەگەر دوو دڵ بووی لە شتێکا: ئایا حەرامە، یان حەڵاڵە، وەك خواردنو کڕینی ماڵی کەسێك کە ماڵی حەرامی هەیە، ئەوە هەرچەند خواردنو کڕینی دروستە، بەڵام ئەتۆ وازی لێبێنەو ماڵەکە مەکڕەو مەیخۆ، بەم وازهێنانە ئایینەکەت ئەپارێزیو ئابڕووەکەشت ئەپارێزیو کەس بە خراپە باست ناکا.

(وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ) هەرکەسێك بکەوێتە ناو شوبوهاتو بڵێ: چونکە بە ئاشکرایی حەرام نیە وازی لێناهێنم (وَقَعَ فِي الْحَرَامِ) ئەو کەسە نزیکە بکەوێتە ناو حەرام (كَالرَّاعِي) ئەو کەسەی ئەکەوێتە ناو شوبوهات وەك شوانێك وایە (يَرْعَى) مەڕ

حَوْلَ الْحمَى يُوشكُ أَنْ يرْتَع فيه، أَلا وإنَ لكُلّ مَلك حمًـى، أَلاَ وَإِنَّ حمَـى الله مَحَارِمُهُ، أَلاَ وَإِنَّ فِي الْجَسَد مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَإِذَا فَسَـدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلاَ وَهِيَ الْقَلْبُ﴾ رَواهُ الْبُخاري وَمُسْلم.

بلەوەڕێنیَ (حَوْلَ الحمَى) له دەورەی پاوانێك، واته: لەوەڕگەی قەدەغەكراو (يُوشكُ) زۆر نزيكه (أَنْ يَرْتَعَ فيه) ئەو مەڕە بكەوێتە پاوانەكەو بیخوا، شوانەكەش سزا ئەدرێ.

بڕوانە حەدیسی (۱۱)و(۲۷).

واتە: ئەو كەسەی گوێ ناداتە شتی گومان لێكراو، وەك ئەو مـەڕە مەترسـی لێئەكرێ تووشی حەڕام ببێ، بە هۆی گوێ مەدێیی‌خۆی‌و بە سووك زانینی شوبهە.

(ألاَ) ئاگادار بن: (وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حمًى) هەموو كاربەدەستێك شتێكی پاوانكراوی هەیەو سنووری بۆ داناوە، هەركەس سنووری بشكێنێ سزای ئەدا (ألاَ وَإِنَّ حمى الله) ئاگـادار بن: پاوانكراوی‌خوا (مَحَارِمُهُ) ئەو شتانەیە كە حەڕامی كـردوون‌و سـنووری بـۆ دانـاوە، هەر كەس سنووری خوا بشكێنێ سزای ئەدا.

جـا ئـەو كەسـەی خـۆی لـە شـوبوهات ناپـارێزێ بـا بزانـێ: لـە سـنووری خـوا نزیـك كەتۆتەوەو مەترسی لێئەكرێ سنووری بشكێنێ‌و بكەوێتە ناو حەڕام.

(ألاَ وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً) ئاگادار بن: لە ناو لاشەی ئادەمیزادا پارچە گۆشتێك هەیـە (إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ) ئەگەر ئەم پارچە گۆشـتە بـاش بـوو و بـۆ خـوا گونجـا، هەموو لاشەو ئەندامانی ئادەمیزاد باش ئـەبێ‌و بـۆ خـوا ئـەگونجێ (وَإِذَا فَسَـدَتْ فَسَـدَ الْجَسَـدُ كُلُّـهُ) ئەگـەر خـراپ بـوو و لەگـەڵ خـودا نارێـك بـوو، هـەموو لاشـەو ئەنـدامی ئادەمیزاد خراپ‌و نارێك ئەبێ.

(ألاَ وَهِيَ الْقَلْبُ) ئاگادار بن: ئەم پارچە گۆشتە دڵی ئادەمیزادە (رواهُ البخاری وَمُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

لەم فەرموودەیە بۆت دەركەوت: دڵ سەركردەی هەموو ئەنـدامی ئـادەمیزادە، ئەگـەر سەركردە پیـاوی چـاك بـێ، سـەربازەكانیش بـاش ئـەبن، كـەوابوو: هەركەسێك دڵـی لەگەڵ خوا ڕاست بێ، هەموو كـار و كردەوەكـانی بـاش ئـەبێ‌و خـۆی دور ئـەگرێ لـە حەڕام‌و شوبوهات‌و هەموو فەرمانێكی خوا جێبەجێ ئەكا، بـەڵام ئەگـەر دڵـی لەگـەڵ خوا نارێك بوو، كردەوەشـی نارێـك ئـەبێ‌و گـوێ بـە حـەڕام نـادا و لـە خـوا ناترسـێ‌و فەرمانی‌خوا جێبەجێ ناكا.

ئەم فەرموودەیە بەڵگەیـە بـۆ دەمكوتكردنـەوەی ئـەو كەسـانەی ئـەڵێن: ئێمـە دڵمـان

پاكو بێگەردەو نوێژكردنو خواپەرستی مەرج نیە. بەڵام ئەمە ڕاست نیە، هەروەك لەم حەدیسە پیرۆزەدا بۆمان ڕوون بووە: كە بیروباوەڕی تەواو بە خوا و بە پێغەمبەرﷺ ئەوەیە لە ناو دڵدا جێگیر بێو كردەوەی باشیش بەڵگەیە لە سەر ئیمانی تەواو، چونكە كاتێك مرۆڤ گوناه ئەكا، دڵی ڕەش ئەبێ، جا ئەگەر پەشیمان بۆوە، دڵی پاك ئەبێتەوە، ئەگەر بەردەوام بێ لە سەر خراپەو گوناه، ئەوە دڵی هەر ڕەش ئەبێو مەترسی بێباوەڕیی لێئەكرێ، چونكە هەر لە پشكە بارانەكان لافاو هەڵئەستێو دونیا وێران ئەكا.

كەوابوو: بەردەوام هەوڵ بدە بۆ پاككردنەوەی دڵت: بە خواپەرستیو پەشیمانبوونەوە لە گوناه، بە وازهێنان لە حەڕامو شوبوهات.

ئینجا بزانە: ئەگەر كردەوەكانیشت باش بێ، بەڵام بۆ خوا نەبێ، خوای گەورە وەری ناگرێ ﴿عَنْ أَبي هُرَيْرَةَﷺ عَنِ النَّبيﷺ إنَّ اللهَ لاَ يَنْظُرُ إِلَى صُوَرِكُمْ وَأَمْــوالكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمالِكُمْ﴾ رواهُ مُسْلِم، واتە: خوای گەورە تەماشای وێنەی ڕوخساروماڵتان ناكا، بەڵام تەماشای ناو دڵو كردەوەكانتان دەكا: ئایا بۆ خوایە، یان بۆ دونیایە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (فَمَنْ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ فَقَدْ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ): **بزانە:** (تَقْوَى)، واتە: لە خواترسان، ئەوەیە: خوای گەورە لەو شوێنانە نەتبینێ: كە لێی قەدەغە كردوی، لەو شوێنانە گومت نەكا: كە فەرمانی پێكردووی. كەوابوو: دوركەوتنەوە لە (شُبُهات) بەشێكی (تَقْوى)یە، هەروەك پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ يَبْلُغُ الْعَبْدُ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَــالا بَأْسَ بِهِ حَذَراً مِمَّا بِهِ الْبَأْسُ﴾ رواهُ الترمذي، واتە: بەندە ناگاتە پلەی لە خواترسان، تا واز لە شتی بێگومان دێنێ لە ترسی شتی گومانلێكراو. بڕوانە حەدیس (١٨).

٢- (وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحَرامِ): **بزانە:** كەوتنە ناو شتی گومانلێكراو، هەر لە خۆیدا تاوانە، كەوابوو: بە سوكی تەماشای گومانلێكراو و گوناهی بچووك مەكەو زۆر لێیان بترسە، چونكە پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِيَّاكُمْ وَمُحَقَّــراتِ الــذُّنُوبِ، فَــإِنَّهُنَّ يَجْتَمِعْنَ عَلَى الرَّجُلِ حَتَّى يُهْلِكْنَهُ﴾ رواهُ الإمام أحمد، واتە: ئاگاداری خۆتان بن لە گوناهە سوكەكان، بێگومان ئەم گوناهە سوكانە لە سەر مرۆڤ كۆ ئەبنەوە، تا ماڵوێرانی ئەكەن.

٣- (إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ): چەند كەسێك هەیە: فریویان خواردوەو ئەڵێن:

(اَلْحَديثُ السَّابع: في النَّصيحَة)

﴿عَنْ أَبِي رُقَيَّةَ تَميم بن أَوْسِ الدَّارِيﷺ: أَنَّ النَّبِيَّﷺ: قَالَ: اَلدِّينُ النَّصِـيحَةُ. قُلْنَـا: لِمَنْ؟ قَالَ: للّه عَزَّ وَجَلَّ وَلِكتَابِه وَلِرَسُوله وَلأَئمَّةِ الْمُسْلمينَ وَعَامَّتهمْ﴾ رَواهُ مُسْلم.

دەی دەی خوا زۆر بە ڕەحمە، ئەگەر چاکەشمان نەبێ هەر لێمان خۆش ئەبێ، چونکە بیروباوەڕمان بە خوا زۆر بە هێزە. بەڵام ئایا ئەمە ڕاستە؟! ﴿عَـنْ أَنَـسٍ ﷺ عَـنِ النَّبِيِّﷺ: لَيْسَ الإيمَانُ بِالتَّمَنِّي وَلاَ بِالتَّحَلِّي، وَلَكِنْ هُوَ مَا وَقَرَ فِي الْقَلْبِ وَصَدَّقَهُ الْعَمَـلُ﴾ رواهُ ابن النّجار والديلمي، ئیمان بە خۆزگەیی‌و گفتوگۆی جوان نیە، بەڵکو ئیمانی تـەواو ئەوەیە لە ناو دڵدا جێگیر بێ‌و کردەوەی چاکیش شاهیدی ئەم ئیمانە بێ.

﴿ حەدیسی حەفتەم: ئامۆژگاری ﴾

(عَـنْ أَبِـي رُقَيَّـةَ تَمِـيم بـنِ أَوْسِ الـدَّارِيﷺ) گێڕدراوەتـەوە لـە (تـەمیم)ی (الـدّاری)، ئەم بـەڕێزە لـە پێشدا دیان بـوو، لـە ساڵی (٩)ی کۆچی لـە خزمـەت پێغەمبـەرﷺ موسوڵمان بووە، لە ساڵی (٤٠)ی کۆچی لە فەلەستین وەفاتی کردوە، (١٨) حەدیسی گێڕاونەوە.

ئەفەرموێ: (أَنَّ النَّبِيَّﷺ: قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (اَلـدِّينُ النَّصِـيحَةُ) کۆڵەکەی ئایینی ئیسلام بریتی‌یە لە ئامۆژگاری‌و دڵسۆزی.

ئامۆژگـــاری ئەوەیـە: بەرژەوەنـدی کەسێکت بـوێ‌و ڕای خـۆتی بـە دڵسـۆزانەو بـە بێ‌گەردی بۆ بڵێی.

(قُلْنا: لِمَنْ؟) ئێمەش گوتمان: ئامۆژگاری بۆ کێ؟

(قالَ للّه عَزَّ وَجَلَّ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئامۆژگاری دڵسۆزی‌یە بۆ خوای گەورە: کە خۆشترت بوێ لە هـەموو شتێك، بـاوەڕت پـێی هـەبێ‌و لـە فـەرمانی دەرنەچی‌و بـە تەواوی بیپەرستی.

(وَلِكِتابِه) ئامۆژگاری‌یە بۆ قورئانی پیرۆز: باوەڕت پێی هەبێ‌و بیخوێنی‌و بـە خـەڵکی ڕابگەیەنی‌و ڕوونی بکەیەوە.

(وَلِرَسُولِهﷺ) ئامۆژگاری‌و دڵسۆزی‌یە بۆ پێغەمبەری خواﷺ، خۆشت بـوێ‌و بـاوەڕت پێی هەبێ‌و لە فەرمانی دەرنەچی.

(وَلأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ) ئامۆژگـاری‌و دڵسـۆزی‌یە بـۆ پێشـەوایانی موسـوڵمان: دژایـەتییان نەکەی ئەگەر لە سنووری ئیسلام دەرنەچن، فەرمانی ئـەوان جێبـەجێ بکـەی ئەگـەر تاوان نەبێ، زوبانت باش بێ بەرامبـەر ئـەوان (وَعَـامَّتِهِمْ) ئامۆژگـاری‌و دڵسـۆزی‌یە بـۆ

(الْحَديثُ الثَّامن: اَللهُ يَتَوَلَّى السَّرائرَ)

﴿عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ، وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلاَّ بِحَقِّ الإِسْلاَمِ،

هەموو موسوڵمانان: ڕێگای چاکیان پێ بڵێی، لە خراپە قەدەغەیان بکەی، زیانیان لە سەر لابدەی، سودیان پێبگەیەنی (رواهُ مُسْلم) ئیمامی (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (اَلدِّينُ اَلنَّصيحَةُ): ئامۆژگاری واجبێکی ئایینی‌یە وەکو نوێژ و زەکاتو...هتد ﴿عَنْ جَرِيرٍ ﷺ قَالَ: بَايَعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَلَى إِقَامِ الصَّلاَةِ، وَإِيتاءِ الزَّكَاةِ، وَالنُّصْحِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: پەیمانم لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ بەست: لە سەر نوێژ کردنو زەکات دانو ئامۆژگاریکردنی گشت موسوڵمانێك.

٢- (وَلأَئمَّةِالْمُسْلمينَ وَعَامَّتِهِمْ): پێویستە ئامۆژگاری خەڵك بە گفتوگۆی نەرمو لە جێ بێ، تاکو سودی هەبێ. (قال بَعْضُ السَّلَف: مَنْ وَعَظَ أَخاهُ سِرّاً فهِي نَصيحَةٌ، ومَنْ وعَظَهُ علَى رُؤُوسِ النَّاس فإنَّما وبَّخَهُ)، واتە: هەر کەسێك بە نهێنی ئامۆژگاری برای خۆی بکا، ئەمە بە ڕاستی ئامۆژگاری‌یە، وە هەر کەسێك لە بەرچاوی خەڵك ئامۆژگاری‌ی بکا، ئەمە بە ڕاستی ڕووشکێنو سەرشۆڕی کردوە.

پێشینەی کورد گوتویانە: (مار بە گۆتەی خۆش لە کونەکەی دێتە دەرەوە).

﴿ حەدیسی هەشتەم: نهێنی ناو دڵ لە سەر خودایە ﴾

(عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما) گێڕدراوەتەوە لە (ابْنِ عُمَرَ) خوا لێیان ڕازی بێ (أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ) فەرمانم پێ‌کراوە: لەگەڵ کافران جەنگ بکەم (حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ الله) تا شایەدی ئەدەن: جگە لە (الله) هیچ خودایەك نیە، وە (محمد ﷺ) نێردراوی خوایە (وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ) وە تا ئەو پێنج نوێژانە بە ڕێكوپێکی دەکەن (وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ) وە تا زەکات ئەدەن بە تەواوی.

(فَإِذَا فعلُوا ذَلك) جا کاتێك شادەو ئیمانیان هێناو نوێژیان کرنو زەکاتیان دا (عَصَمُوا مِنِّي) ئەپارێزن لە من (دِمَاءَهُمْ) خوێنیان (وَأَمْوَالَهُمْ) ماڵیان، چونکە بونەتە برای ئێمەی موسوڵمان، واتە: خوێنو ماڵو ناموسیان قەدەغەیە دەستی لێبدرێ (إِلاَّ بِحَقِّ الإِسْلاَمِ) مەگەر بە مافێکی شەرعی ئیسلامی پاراستنی نەمێنێ: وەك کەسێك بکوژێ

وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ تَعالَى ﴾ رَواهُ الْبخاري وَمُسْلِم.

دەكوژرێتەوە، یان لە ئیسلامەتی پەشیمان ببێتەوە دەكوژرێ، یان زیان لـە كەسێك بـدا ئەبی تۆڵەی بداتێ.

(وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ تَعالَى) ئێمە لە دونیا ئەوها ڕەفتاری لەگەڵ دەكەین، لێپرسینی نیازی ناو دڵی لـە سـەر خودایـە لـە ڕۆژی دوایـیدا (رواهُ البخـاری ومُسْلِم) ئیمـامی (بوخـاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

لەم فەرموودەیە بۆمان دەرئەكەوێ: نوێژ نەكەر و زەكات نـەدەر ئەگـەر تۆبـە نەكـەن ئەبی بكوژرێن، بـەڵام ڕۆژوونـەگر نـاكوژرێو ئەخرێتـە بەندیخانـە تـا مـانگی ڕەمـەزان كۆتایی دێ، خواردن‌و خواردنەوەشی بە ڕۆژ لێقەدەغە ئەكرێ، هەروەها ئەوەی حەج نەكا لە دونیادا سزا نادرێ، هەروەها لێكۆڵینەوەی ناو دڵی خەڵك لە سـەر ئێمـە نیـەو لە سەر خودایە.

ئینجا بزانە: بۆ ئێمە دروست نیە خۆمان تێكەڵی ناو دڵی‌خەڵكی بكەین، هەركەسێك لە بەر چاوی ئێمە موسوڵمان بێ، ئێمـەش ئـەڵێین: موسـوڵمانە ﴿عَن أنس رضي الله عنه: عَـن النَّبي ﷺ: مَنْ صَلَّى صَلاتَنَا وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنا وَأَكَلَ ذَبِيحتَنا فَذَلكَ الْمُسْلِمُ الَّذي لَهُ ذِمَّةُ الله وَذِمَّةُ رَسُولِه﴾ رواهُ البخاري، واتە: هەركەسێك ئەم پێنج نوێژە بكـا، ڕوو لـە قیبلـەی ئێمـە بكـا، دەسـتكوژی ئێمـە بخوا، ئـەوە موسـوڵمانەو پـەیمانی خـوا و پێغەمبـەری پێدراوە: كە خوێن‌و ماڵی بپارێزرێ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (حَتَّى يَشْهَدُوا...إلخ): **بزانـە:** بـە تـەنها شـادەهێنان مـرۆڤ ئەبێتـە موسـوڵمان، ئەگـەر بـە كـردەوە، یـان بـە زویـان كـوفر نـەكا نابـێ بكـوژرێ، كـەوابوو: كوشـتنی نوێژنەكـەرو زەكـات نـەدەر، بـە هـۆی تاوانەكەیـە، نـەك بـە نـاوی كـوفر، چـونكە پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿مِنْ أَصْلِ الإيمَان: اَلْكَفُّ عَمَّنْ قَالَ لاَإِلَهَ إلاَّالله، وَلاَ نُكَفِّـرُهُ بِذَنْب، وَلاَ نُخْرِجُهُ مِنَ الإسْلاَمِ بِعَمَـلٍ﴾ رواهُ أبوداود، واتـە: یـەكێك لـە بنچینەكانی ئیمان: وازهێنانە لەو كەسەی شادەی هێناوە، بە هـیچ گوناهێـك كـافری نەكـەین‌و بـە هیچ كردەوەیەك لە جوغزی ئیسلام دەری نەكەین.

٢- (وَيُقِيمُوا الصَّلاَة): زانایانی ئیسلام لە سەردەمی سەحابەوە تـا ئێسـتا یەكـدەنگن: لە سەر ئەوەی: هەر كەسێك باوەڕی بە واجبـوونی نوێـژ نـەبێ، ئـەوە كـافرە، واتـە: داوای ئیسلامبوونەوەی لێئەكرێ، ئەگەر موسوڵمان نەبۆوە، ئەكوژرێ‌و نوێژی لە سەر

ناكرێو له گۆڕستانی موسوڵمانان نانێژرێ، بەڵام ئەگەر باوەڕی بە واجیبوونی نوێژ هەبوو و له بەر تەمبەڵی نەیئەکرد، ئەوە کافر نیە، بەڵکو داوای نوێژکردنی لێئەکرێ جا ئەگەر نوێژی نەکرد، گەورەی موسوڵمانان ئەیکوژێ.

٣- (وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ): زەکات نەدەر ئەگەر باوەڕی بە واجیبوونی زەکات نەبو ئەویش کافرە، بەو جۆرەی باسمان کرد ڕەفتاری لەگەڵ ئەکرێ، بەڵام ئەگەر باوەڕی بە واجیبوونی زەکات هەبوو، لە بەر بەخیلی نەیئەدا، ئەوە گەورەی موسوڵمانان بە زۆر لێی وەرئەگرێ، جا ئەگەر نەیدا و جەنگی کرد، ئەوە جەنگی لەگەڵ ئەکرێ، هەروەك ئیمامی (أبوبکر ﷺ) جەنگی لەگەڵ کردن.

بەڵگە: لە سەر کوشتنی نوێژنەکەر و زەکات نەدەر-جگە لەم حەدیسە- خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلاَةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ﴾ ئەگەر لە کوفرەکەیان تۆبەیان کرد و نوێژیان کرد و زەکاتیان دا، وازیان لێبێنن.

واتە: ئەگەر نوێژیان نەکرد و زەکاتیان نەدا بیانکوژن.

٤- (إِلاَّ بِحَقِّ الإِسْلاَمِ): ئەو مافانەی ئیسلام کە ڕێگای کوشتنی موسوڵمان ئەدەن: وەکو زینای پیاوێك، یان ئافرەتێك کە جیماعێکی حەڵاڵی کردبێ، یان وەکو مرۆڤێك یەکێکیتری بە ناهەق کوشتبێ، یان مرۆڤێك لە دین وەرگەڕابێ، یان ئەو کەسانەی مان ئەگرن لە ئەنجامدانی شەریعەتی ئیسلام، کە پێیان ئەگوترێ: (**الْمُمْتَنِعُونَ مِنَ الشَّرَائِعِ**)، واتە: ئەو کەسانەی بە کۆمەڵ بڕیار ئەدەن: لە سەر نەکردنی واجیبێك، یان لە سەر کردنی حەرامێك ئەوانەش وەکو زەکات نەدەرەکان جەنگیان لەگەڵ ئەکرێ، تا ملکەچی شەریعەتی ئیسلام ئەبن.

﴿حەدیسی نۆیەم: بەجێهێنانی فەرمانی پێغەمبەر ﷺ وازهێنان لە قەدەغەکراوەکان﴾

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بنِ صَخْرٍ ﷺ:) گێڕدراوەتەوە لە (ئەبوهورەیرە) خوا لێی ڕازی بێ، سەحابەیە، لە ساڵی (٦)ی کۆچی موسوڵمان بووە، لە تەمەنی (٧٨) ساڵیدا لە ساڵی (٥٧)ی کۆچی لە (مەدینە) وەفاتی کردوە، لە هەموو سەحابەکان زۆرتر حەدیسی لەبەر بون (٥٣٧٤) حەدیسی گێڕاونەوە.

(قَالَ) ئەفەرموێ: (سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ:) گوێم لە پێغەمبەر ﷺ بوو ئەیفەرموو:

مَا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ فَاجْتَنِبُوهُ، وَمَا أَمَرْتُكُمْ بِهِ فَأْتُوا مِنْهُ مَااسْتَطَعْتُمْ، فَإِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَثْرَةُ مَسَائِلِهِمْ وَاخْتِلافُهُمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ ﴾ رَوَاهُ الْبُخَارِي وَمُسْلِم.

(مَا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ) هەرچی لە ئێوەم قەدەغە کرد، واتە: فەرمووی مەیکەن (فَاجْتَنِبُوهُ) خۆتانی لێبپارێزن‌و بە هیچ جۆرێك مەیکەن.

(وَمَا أَمَرْتُكُمْ بِهِ) وە هەرچی فەرمانی کردنم پێدان، واتە: فەرمووی بیکەن (فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ) هەرچەندی لە تواناتاندا هەیە بیکەن.

لێرەدا بۆمان دەرئەکەوێت: کە وازهێنان لە خراپە، زیاتر بایەخی پێئەدرێ لە کردنی چاکە، چونکە بە هیچ جۆرێك خراپە پەسەند نەکراوەو نابێ بکرێ.

(فَإِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ) نەتەوەکانی پێش ئێوە لە بەر ئەوە خوا لە ناوی بردن (كَثْرَةُ مَسَائِلِهِمْ) چونکە بە بێ‌پێویست پرسیاری زۆر بێ‌سودیان لە پێغەمبەران ئەکرد (وَاخْتِلافُهُمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ) هەروەها دژ بە فەرمانی پێغەمبەرانی خۆیان ئەجولانەوە (رواهُ البخاری ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

لێرەدا مەبەست پرسیارکردنی بێ کەڵکە، چونکە پرسیارکردنی کاروباری ئایینی پێویستە لە سەر هەموو موسوڵمانێك.

جا بزانە: ئەگەر ئێمەش دژ بە فەرمانی پێغەمبەری خۆمانﷺ بجولێینەوە لەناوچوونمان نێزیکە، کەوابوو: بە هیچ جۆرێك سنوری خوا و پێغەمبەرﷺ مەشکێنە.

هەروەها بزانە: هەرکەسێك لە فەرمانی پێغەمبەرﷺ دەرچێ: نیشانەی ئەوەیە کە پێغەمبەریﷺ خۆش ناوێ، وە هەرکەسێك پێغەمبەری خۆش نەوێ نیشانەی کەم باوەڕیە، وە ئەگەر بە پێغەمبەری نەزانی ئەمە کافرە ﴿عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: باوەڕی هیچتان تەواو نیە، تاکو منی لە دایك باوك‌و منداڵەکانی خۆی‌و لە گشت خەڵکیتر خۆشتر ئەوێ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (مَا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ فَاجْتَنِبُوهُ): دەقی ئەم فەرموودەیە وا ئەگەیەنێ: کە واجبە لە هەموو جۆرە قەدەغەکراوێك خۆمان بپارێزین، جا کەم بێ، یان زۆر بێ، هەرچەند بەرژەوەندی گشتی، یان تایبەتیش تێك بچێ.

ئینجا هەر لە سەر بناغەی ئەم فەرموودەیە، قاعیدەیەکی (أُصُولُ الفقه)ی بنیات نراوە، کە ئەڵێ: (درْءُ الْمفاسدِ أوْلَى مِنْ جَلْبِ الْمَصالح) واتە: لادان‌و لابردنی

خراپەکان لەپێشترە لە وەدەستهێنانی بەرژەوەندیەکان.
کەوابوو: خواردنەوەو کڕینو فرۆشتنی شەڕاب حەڕامەو واجبە قەدەغە بکرێ؟ چونکە زیان لە عەقڵو دین ئەدا، هەرچەند بەرژەوەندی شەڕابخانەو شەڕابفرۆشەکانیش تێك بچێ.
٢- (وما أَمَرْتُكُمْ به فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ): دەقی ئەم فەرموودەیە وا ئەگەیەنێ: کەواجبە بە گوێرەی توانا فەرمانپێکراوەکان بکەین، هەروەك خوای گەورە ئەفەرمویَ: ﴿فَاتَّقُوا اللهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ واتە: تا تواناتان هەیە لە خوا بترسن.
ئینجا هەر لە سەر بناغەی ئەم ئایەتو حەدیسە، قاعیدەیەکی (أُصُولُ الفقْه)ی بنیات نراوە، کە ئەڵێ: (**ما لا يُدْرَكُ كُلُّهُ، لا يُتْرَكُ جُلُّهُ**) واتە: **هەر شتێك ناگونجێ هەمووی بکرێ، واز لە کردنی بەشە زۆرەکەی ناهێندرێ.**
کەوابوو: ئەگەر کەسێك تەنها بەشی ڕووخساری ئاوی دەست کەوت، ئەبی بە کاری بێنی، ئینجا تەیەممم بکا. هەروەها ئەگەر ئاو و گڵیشی دەست نەکەوت: واجبە بە بێدەستنوێژی نوێژەکە هەر بکا، جا کاتێك ئاوی دەست کەوت قەزای بکاتەوە.
٣- (فَاجْتَنِبُوهُ...مَااسْتَطَعْتُمْ): دەقی ئەم دوو فەرموودەیە وا ئەگەیەنن: قەدەغەکراو بە هیچ جۆرێك نابێ بکرێ، بەڵام فەرمانپێکراو بەگوێرەی توانایە، کەوابوو: ئەگەر هۆیەکی ڕەوا هەبوو، دروستە، یان واجبە: فەرمانپێکراو نەکرێ.
ئینجا هەر بە بەڵگەی ئەم حەدیسەو لە سەر بناغەی (قاعدە)ی‌ڕابردوو-(**دَرْءُ الْمَفاسِدِ أَوْلَى مِنْ جَلْبِ الْمَصالِحِ**)- واجبە: موسوڵمان واز لە فەرمانپێکراو بێنێ ئەگەر بە هۆی کردنی فەرمانپێکراوەکە مەترسی ڕوودانی قەدەغەکراوێك هەبوو:
بۆ نموونە: ﴿عَنْ عائِشَةَ رضي الله عنها: قالَ النَّبِيُّ ﷺ: لَوْلاَ حَداثَةُ عَهْدِ قَوْمِكِ بِالْكُفْرِ لَنَقَضْتُ الْكَعْبَةَ وَلَجَعَلْتُها عَلَى أَساسِ إِبْراهِيمَ ﷺ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: پێغەمبەر ﷺ بە (عائشة)ی فەرموو: ئەگەر گەلەکەی تۆ-دانیشتووانی مەککە- تازە موسوڵمان نەبوبان، (كَعبَة)م هەڵئەوەشاندو لە سەر بناغەکەی (ابراهیم)م ﷺ دروست ئەکردەوە.
واتە: لێرەدا پێغەمبەر ﷺ وازی لەم (سُنَّة)ی ابراهیم پێغەمبەر ﷺ هێنا، لە ترسی ڕوودانی قەدەغەکراوێك: کە پەرتەوازەو دڵشکانی دانیشتووانی (مکة)یە، چونکە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلاَ تَتَفَرَّقُوا فِيهِ﴾ ئەم ئایینە ئەنجام بدەنو پەرتەوازەیی تێدا مەکەن.

(الْحَدِيثُ الْعاشر: في اكْتساب الْحَلاَل)

﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قال: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ اللهَ طَيِّبٌ لاَ يَقْبَلُ إلاَّ طَيِّبًا، وَإِنَّ اللهَ أَمَرَ الْمُؤْمنِينَ بمَا أَمَرَ به الْمُرْسَلِينَ، فَقَالَ تعالَى: (يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا منَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا). وَقَالَ تَعالَى:

كەوابوو: ئەی لاوی موسوڵمان–قوربانت بم– نەکەی بە هۆی (سُنَّة)ێکی فەرمانپێکراو: بچی پەرتەوازەیەك و ململانەیەکی قەدەغەکراو بکەی.

٤– (إِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذينَ منْ قَبْلكُمْ كَثْرَةُ مَسَائلِهِمْ): پرسیارکردنی بێسود، یان پێنەویست: یەکێکە لەو کارە نارێکانەی قەدەغە کراوە لە سەر موسوڵمان، هەروەك پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ تَعالَى حَرَّمَ عَلَيْكُمْ عُقُوقَ الأُمَّهَات وَمَنْعاً وَهَات وَوَأْدَ الْبَنات، وَكَرِهَ لَكُمْ قِيلَ وَقالَ وَكَثْرَةَ السُّؤال وَإضاعَةَ الْمَال﴾ رواهُ الشيخان، واتە: خوای گەورە لە ئێوەی حەرام کردوە: ئازاردانی دایکان، حەرامی کردوە: نەدانی ئەو مافەی لە سەرەتانەو داوا کردنی ئەو شتەی ماف ئێوەی تێدا نیە، حەرامی کردوە: زیندەبەچاڵ کردنی کیژەکان، خوا پێی ناخۆشە: گوتە گوت بکەن–واتە: هەرچی گوێتان لێبوو بیڵێنەوە– پێی ناخۆشە: زۆر پرسیاری پێنەویست بکەن، پێی ناخۆشە: ماڵ بە فیڕۆ بدەن.

﴿ حەدیسی دەیەم: هەوڵدان بۆ وەدەستهێنانی حەلاڵ ﴾

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ) لە (ئەبوهورەیرە) گێردارەوەتەوە، ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (إِنَّ اللهَ طَيِّبٌ) خوای گەورە پاك و بێعەیبەو (لاَ يَقْبَلُ إِلاَّ طَيِّبًا) تەنها شتی حەلاڵ و بێگەرد نەبێ وەری ناگرێ.

کەوابوو: هەر شتێك کە بەخۆت ئەیخۆی و بە کاری ئەهێنی، یان بۆ ماڵ و منداڵت بە کاری ئەهێنی و ئەیخۆن، یان لە رێگای خوا ئەیبەخشی، ئەبی حەلاڵ بێ و تەنها هەر بە نیازی خوا بێ، ئەگینا: پاداشتت بۆ نانووسرێ.

(وَإِنَّ اللهَ أَمَرَ الْمُؤْمنِينَ) خوای گەورە فەرمانی داوەتە خاوەن باوەڕان (بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ) بەو جۆرە فەرمانەی داویەتیە پێغەمبەران صلى الله عليهم أجمعين (فَقَالَ تَعالَى) خوای گەورە لە فەرمانی بۆ پێغەمبەران، ئەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ﴾ ئەی پێغەمبەرانی من ﴿كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ﴾ شتی پاك و حەلاڵ بخۆن و بە کاری بێنن ﴿وَاعْمَلُوا صَالِحًا﴾ کردەوەی باش بکەن.

(وَقَالَ تَعالَى) هەر بەو جۆرە خوای گەورە فەرمان ئەداتە ئیمانداران و ئەفەرموێ:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ). ثُمَّ ذَكَرَﷺ الرَّجُلَ يُطِيلُ السَّفَرَ أَشْعَثَ أَغْبَرَ يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ يَا رَبِّ يَا رَبِّ. وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ وَغُذِيَ بِالْحَرَامِ، فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ!﴾ رواهُ مُسْلِم.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ئەی خاوەن باوەڕان ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ لەو حەلاڵە بێگەردە بخۆن‌و بە کار بێنن، کە داومانە بە ئێوە.

کەوابوو: بەکارهێنانی حەرام بە هیچ جۆرێك دروست نیە، جا ئەگەر تا ئێستا ماڵی خەڵکت خواردوە، تۆبە بکەو تۆڵەی ماڵەکە بدەوە دەست خاوەنەکەی، یان دەست میراتگرەکانی ئەگەر بە خۆی نەمابوو، بەڵام ئەگەر خاوەنی ناناسیتەوە، یان دەستت ناکەوێ‌و خزمیشی نیە، بیدە بە دوو پیاوماقوڵی چاك، بۆ ئەوەی لە بەرژەوەندی موسوڵمانان سەرفی بکەن.

(ثُمَّ ذَكَرَ الرَّجُلَ) ئینجا پێغەمبەرﷺ باسی جۆرە پیاوێکی کرد (يُطِيلُ السَّفَرَ) کە سەفەری دوورو درێژ ئەکا: بۆ حەج کردن‌و سەردانی خزمان‌و خواپەرستی‌تر (أَشْعَثَ) مووی سەری نارێك ئەبێ‌و (أَغْبَرَ) تۆزاوی ئەبێ چونکە لە ماڵ نیە خۆی بشوا (يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ) دەستی خۆی بەرز ئەکاتەوە بۆ ئاسمان‌و لە خوا ئەپاڕێتەوەو ئەڵێ: (يَا رَبِّ يَا رَبِّ) خوایە لەمە ڕزگارم بکە، خوایە ئەم شتەم بدێ (وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ) لەگەڵ ئەوەشدا خواردنی ئەم ڕێبوارە حەرامە (وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ) خواردنەوەی حەرامە (وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ)جل‌و بەرگو کەل‌و پەلی ناو ماڵی حەرامە (وَغُذِيَ بِالْحَرَامِ) هەر بە حەرام پێگەیەندراوەو گەورە بووە (فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ؟) چۆن ئەم جۆرە کەسە دوعای قبوڵ ئەبێ؟ واتە: قبوڵ نابێ (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

ئینجا بزانە: دوعاکردن ئەوەیە: لە خوا بپاڕێیتەوە شتێکت بۆ بکا، یان بەڵایەکت لە سەر لابدا: لە دونیا، یان لە قیامەت، دوعاکردن باشەو خوا پێ‌ی خۆشە داوای هەموو شتی لێبکەی، بە مەرجێ ئەو شتەی داوای لێئەکەی نارێك نەبێ‌و تاوان نەبێ‌و زیانی خەڵکی تێدا نەبێ‌و هەر لە خوای داوا بکەی، چونکە جگە لە خودا کەسی‌تر دەسەلاتی نیە.

هەروەها ئەبی خواردن‌و خواردنەوەو جل‌و بەرگو کەل‌و پەلی ناو ماڵت هەمووی حەلاڵ بێ، تاکو قبوڵ ببێ، هەروەها: لە دوعاکردن ئەبی ئاگادار بی: چی ئەڵێ‌ی؟ دڵنیا بی کە خوا بۆت جێبەجێ ئەکا، ئینجا دوعا لە دوای نوێژکردن‌و بە دەست بەرزکردنەوەو لە سەر ئەژنۆ دانیشتن‌و ڕوو لە قیبلەو بە تایبەت لە دوای نیوە

شەودا باشتر قبولْ ئەبیّ، ئەگەر قبولْ نەبو، بزانە مەرجەکانی نەهاتۆتە جیّ، بەلاّم لە ڕۆژی دوایی پاداشی دوعایەکەی ئەدرێتەوە.

جا بزانە: باشترین خواردەمەنیو جلو بەرگ ئەمەیە: کە بە دەستی خۆت بە شێوەیەکی حەلاّلْ وەدەستی بێنی ﴿عَنِ الْمِقْدامِ: أَنَّ النَّبيَّ ﷺ قالَ: ما أَكَلَ أَحَدٌ طَعاماً قَطُّ خَيْراً مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ، وَإِنَّ نَبِيَّ اللهِ داوِدَ عليه السلام كانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ﴾ رواهُ البخاري، واتە: هیچ کەسێك خواردەمەنیەکی باشتر ناخوا، لەو خواردنەی کە بە دەستی خۆی پەیدای کردوە، بێگومان پێغەمبەرداود عليه السلام بە دەستی خۆی ئاسنگری ئەکردو خۆی پێ ئەژیاند.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (لاَ يَقْبَلُ إِلاَّ طَيِّبًا): وا ئەگەیەنێ: پێویستە خێرکردن تەنها لە ڕێگای خوا بێو بە شتی حەلاّلْ بێ، هەروەك پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَا تَصَدَّقَ أَحَدٌ بِصَدَقَةٍ مِنْ طَيِّبٍ -وَلاَ يَقْبَلُ اللهُ إِلاَّ الطَّيِّبَ- إِلاَّ أَخَذَهَا الرَّحْمَنُ بِيَمِينِهِ، وَإِنْ كَانَتْ تَمْرَةً فَتَرْبُو فِي كَفِّ الرَّحْمَنِ حَتَّى تَكُونَ أَعْظَمَ مِنَ الْجَبَلِ﴾ رواهُ الشيخان، هەرکەسێك خێرێك بە ماڵی حەلاّلْ بکا -چونکە خوای گەورە حەلاّلْ نەبێ وەریناگرێ- خوای گەورە ئەم خێرە بە ڕاستەی خۆی وەرئەگرێو قبولّی ئەکا، هەرچەند دانە قەسپێکیش بێ، لە لای خوا زیاد ئەکا تا لە چیا گەورەتر ئەبێ.

٢- (كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ): وا ئەگەیەنێ هەوڵدان بۆ وەدەستهێنانی حەلاّلْ واجبەو خۆ نەپاراستن لە حەرام نیشانەی بەدبەختییە، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ التُّجَّارَ يُبْعَثُونَ يَوْمَ الْقِيامَةِ فُجَّاراً، إِلاَّ مَنِ اتَّقَى اللهَ وَبَرَّ وَصَدَقَ﴾ رواهُ الترمذي، واتە: بازرگانەکانی درۆزنو فێڵباز لەگەڵ ستەمکاران زیندوو ئەکرێنەوەو حەشر ئەکرێن، تەنها بازرگانێك نەبێ: کە لە خوا ترسابێو حەرامی وەرنەگرتبێو چاکەی کردبێو ڕاستیی گوتبێ.

٣- (يُطِيلُ السَّفَرَ): إلى آخر الحديث، **بزانە:** دوعاکردن چەند ئادابو پێویستیەکیتری هەیە تاکو قبولْ ببێ، بۆ نموونە: پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَبْدَأْ بِتَحْمِيدِ اللهِ وَالثَّنَاءِ عَلَيْهِ، ثُمَّ لْيُصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ ثُمَّ لْيَدْعُ بَعْدُ بِمَاشَاءَ﴾ رواهُ أصحاب السنن، واتە: هەر یەکێکتان نوێژی کرد و ویستی دوعا بکا، با لە پێشدا سوپاسی خوا

(اَلْحَدِيثُ الْحادِي عَشَر: فِي الْوَرَْعِ)

﴿عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ الْحَسَنِ بنِ عَلِيِّ بنِ أَبِي طالِب رضي الله عنهما سِبْطِ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَرَيْحانَتِه، قال: حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ: (دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَا لاَ يَرِيبُكَ)﴾ رَواهُ التِّرْمِذي والنَّسائي، وقالَ التِّرْمذي: حديث حسن صحيح.

بكا و بلێ: (اَلْحَمْدُ لله). ئینجا سەلاوات لە سەر پێغەمبەر ﷺ لێبدا و بلێ: (وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى سَيِّدِنا مُحَمَّدٍ). ئینجا لە پاش ئەمانە کام دوعای پێخۆشە با بیکا.

﴿حەدیسی یازدەهەم: وازهێنان لە گومانلێکراو﴾

(عَنْ أَبِي محمدٍ الْحَسَنِ بنِ عَلِيِّ بنِ أَبِي طالِبٍ رضي الله عنهما) گێردراوەتەوە لە حەزرەتی (حسن) کوڕی ئیمامی (علی) خوا لێیان ڕازی بێ، سەحابەیەو دایکی ناوی (فاطمة)ی کچی پێغەمبەرە ﷺ، بۆیێ پێی ئەڵێن: (سِبْطِ رسول الله ﷺ) نەوەی پێغەمبەر ﷺ، لە ساڵی (٣)ی کۆچی لە دایك بووە، لە ساڵی (٥٠)ی کۆچی لە لای ژنەکەی خۆی ژەهری دەرخوارد درا و وەفاتی کرد، لە مەدینە لە گۆڕستانی (بەقیع) نێژراوە، (١٣) حەدیسی گێڕاونەوە، لە لای پێغەمبەر ﷺ زۆر خۆشەویست بوو، لە بەر ئەوە پێی ئەگوترێ: (وَرَيْحانَتِه) ڕەیحانە بۆنخۆشەکەی پێغەمبەر ﷺ.

(قالَ: حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ) ئەڵێ: ئەم فەرموودەیەم لە پێغەمبەر ﷺ وەرگرتوەو لەبەرم کردوە، کە ئەفەرموێ: (دَعْ مَا يَرِيبُكَ) واز بێنە لەو شتەی دەتخاتە گومانو گومانت لێی هەیە: ئایا حەڵاڵە، یان نا؟ جا هەرچەند ئەو شتە زۆر کەمو بێنرخیش بێ ﴿عَنْ أَنَسٍ ﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ: مَرَّ بِتَمْرَةٍ فِي الطَّرِيقِ فَقالَ: لَوْلاَ أَنِّي أَخافُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الصَّدَقَةِ لأَكَلْتُها﴾ رواهُ الشيخان، پێغەمبەر ﷺ لە ڕێگەدا یەك دانە قەسپی دۆزیەوە، ئینجا فەرمووی: ئەگەر ترسی ئەوەم نەبوایە، کە هی زەکاتە: ئێستا ئەمخوارد، واتە: لە بەر ئەم گومانە وازی لێهێنا و نەیخوارد.

(إِلَى مَا لاَ يَرِيبُكَ) ڕوو بکە ئەو شتەی ناتخاتە گومانو گومانی تێدا نیە کە حەڵاڵە، کەوابوو: پێویستە موسوڵمانیتەواو تخونی ئەو شتانە نەکەوێ کە بە تەواوی لە حەڵاڵبوونیان دڵنیا نیە، چونکە بە وازهێنانی گومانلێکراو بە لای کەمی هیچ تاوانی لە سەر نانووسرێ، بەڵام ئەگەر گومانلێکراو بە کار بێنێو بیکا، بە لای کەمی تووشی دوو دڵی ئەبێ ئەگەر نەختێك ترسی خوای هەبێ:

بۆ وێنە: ئەگەر ئافرەتێك پێتی گوت: من شیرم داوەتە تۆو ئەو کچە. ئەمە هەرچەند شاهیدی یەك ئافرەت کار ناکاتە سەر حەڵاڵبوونی مارەکردنی ئەو کچە، بەڵام

گومانێكو دوو دڵیەكت بۆ پەیدا ئەبێ، كەوابوو: لە بەر ئەو گومانە واز لەو كچە بێنەو مارەی مەكە، بڕوانە حەدیسی (٦)و (٢٧).

(رواهُ الترمذي والنَّسائِي) ئەم دوو زانایە ئەم حەدیسەیان گێڕاوەتەوەو (وقالَ الترمذي: حديث حسن صحيح) ئیمامی (تیرمیزی) فەرموویەتی: ئەم حەدیسە جوانەو ڕاستە.

ئیمامی (تیرمیزی): ناوی (محمد) كوڕی (عیسی)ی تیرمیزییە، لە ساڵی (٢٠٩)ی كۆچی لە (تیرمیز)-شارێكە لە باكوری ئێران- لە دایك بووە، لە ساڵی (٢٧٩)ی كۆچی، وەفاتی كردوە، ئەویش یەكێكە لە زانا بەرزەكانی شەرعو حەدیس.

ئیمامی (نەسسائی) ناوی (ئەحمەد) كوڕی (شوعەیب)ی نەسسائییە، خەڵكی (خوڕاسان)ەو لە ساڵی (٢١٥)ی كۆچی لە دایك بووە، لە ساڵی (٣٠٣)ی كۆچی، لە (فەلەستین) وەفاتی كردوە، یەكێك بوو لە زانا بەرزەكانی شەرعو حەدیس.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١-(دَعْ مَا يَرِيبُكَ): لە سەر بناغەی ئەم حەدیسە قاعیدەیەكی (أُصُول الْفِقْه) بنیات نراوە: كە ئەڵێ (**إِذَا تَعارَض شَكٌّ ويَقِينٌ قُدِّمَ الْيَقِينُ**) هەركاتێك گومانێكو بێگومانێك دژ بە یەكتری وەستان بێگومانەكە بە كار دێ:

بۆ نموونە: پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إذا وَجَدَ أَحَدُكُمْ في بَطْنِه شَيْئاً فَأَشْكَلَ عَلَيْهِ أَخَرَجَ مِنْهُ شَيْءٌ أَمْ لاَ؟ فَلاَ يَخْرُجَنَّ مِنَ الْمَسْجِد حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتاً أَوْ يَجِدَ رِيحاً﴾ رواهُ الشيخان، واتە: هەركاتێك یەكێكتان زانی: لە ناو زگیدا بایەك هەیە، ئینجا كەوتە گومان: ئایا بای لێهاتوتە دەرەوە، یان نا؟ نابێ بەم گومانە لە مزگەوت بڕواتە دەرەوە بۆ دەستنوێژگرتن، تا بە بێگومان دەنگی بایەكە ئەبیسێ، یان بێگومان بە تەواوی هەست بە هاتنە دەرەوەی بایەكە ئەكا. كەواتە: (**بێگومانی بە گومان لاناچێ**).

٢- (إِلَى مَا لاَ يَرِيبُكَ): هەركاتێك گومان لێكراوێك ئەكەی ئەبی بزانی: بێگومان پرسیارت لێئەكرێ، ئایا بۆ وات كرد؟ كەوابوو: ئەی موسوڵمانی خۆشەویست، هەوڵی حەڵاڵو گومان لێنەكراو بدە، منداڵەكانت بە حەڵاڵ بژێنە تاكو باری دونیا و قیامەتت سوك بێ، چونكە لەزەتو خۆشی دونیا بە دەوڵەمەندی نیە، تەماشا بكە پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ أَصْبَحَ مِنْكُمْ آمِناً فِي سِرْبِه مُعافًى فِي جَسَدِه عِنْدَهُ قُوتُ يَوْمِه فَكَأَنَّمَا حِيزَتْ لَهُ الدُّنْيا﴾ رواهُ الترمذي، واتە: هەر یەكێك لە ئێوە لە ڕۆژەكەیدا لە كۆمەڵگەی خۆیدا ئەمین بێو كەس بە دوایدا نەگەڕێ، لاشەكەی ساغو بێبەلا بێ،

(اَلْحَديثُ الثّاني عَشَر: في تَركِ ما لاَ يُفيدُ)

﴿ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، قَالَ. قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مِـــنْ حُـــسْنِ إِسْـــلامِ الْمَـــرْءِ تَرْكُـــهُ مَا لاَ يَعْـــنِيه ﴾ حَديث حَسَن رَواهُ التِّرْمذيّ وَغَيْرُهُ هَكَذَا

ئارەزووقـەی ڕۆژەکـەی هـەبێ، با وا دابنێ: کە هـەموو دونیای بۆ کۆ کراوەتەوە.

﴿ حەدیسی دوازدەهەم: نەکردنی شتی بێسوود ﴾

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قالَ) ئەبو هـورەیرە ئەفـەرموێ: (قَـالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ) پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی: (مِنْ حُسْنِ إِسْلاَمِ الْمَرْءِ) یەکێك لە نیشـانەی جـوانیو ڕێـكوپێكی ئـایینیمرۆڤ ئەمەیە: (تَرْكُهُ مَا لاَ يَعْنيه) واز بێنێ لەو شتانەی سودی نیەو پەیوەندی بە خۆیەوە نیە (حديث حسن رواهُ الترمذي وَغيرُهُ هَكَذَا) ئیمامی (تیرمیزی) ئەوها گێڕاویەتیەوە.

بزانە: ئەو شتانەی پەیوەندی بە مرۆڤـەوە هەیـە، ئەوەیـە بـۆ کاروبـاری ژیـانی بـێ: وەك زانستیو تەندروستیو خواردنو جلو بەرگو دۆسـتایەتیو خۆپاراسـتن لـە هـەر چی زیانی تێدا بێو ڕێكوپێكردنی خێزان.

کەوابوو: هەر چی سودی بۆ ژیانی دونیاو قیامەت نەبێ وازی لێبێنەو کاتی خۆتی پـێ لە دەست مەدە: وەك گفتوگۆی بێسـود و پرسـیاری بێسـود و هەڵسـانو دانیشـتنی بێسود و خۆ تێکەڵکردنی کاروباری خەڵك کە پەیوەندی بە تۆوە نەبێ.

ئینجا بزانە: یارمەتیدانی خەڵكو ئامۆژگاری کردنو داپۆشینی کـەمو کوڕیـەکانیان پەیوەندی بە تۆوە هەیەو بە ئەرکی سەر شانی خـۆتی بزانـە ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه: قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَلْمُؤْمِنُ مِرْآةُ الْمُؤْمِنِ، وَالْمُؤْمِنُ أَخُوالْمُؤْمِنِ، يَكُفُّ عَلَيْه ضَيْعَتَهُ وَيَحُوطُهُ مِـــنْ وَرائِـــه﴾ رواهُ أَبـوداود، موسـوڵمان ئاوێنـەی موسـوڵمانەو بـرای موسـوڵمانە، بەرووبوومەکەی ئەپارێزێو کەمو کوڕیەکانی لائەبا، ئەگەر لە بەر چاویشـی نـەبێ هـەر یارمەتی ئەدا.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (تَرْكُهُ مَا لاَيَعْنيه): پاراستنی نهێنی بـەرزترین ڕەوشـتی موسـوڵمانە، بـە تایبـەتی داپۆشینو ئاشـکرانەکردنی ئـەو گوناهـەی بـە پـەنهانی کراوە، چـونکە ئاشـکراکردنی گوناه ئەبێتـە هـۆی لێنـەبووردنی خـوای گـەورە، هـەروەك پێغەمبـەر ﷺ ئەفـەرموێ: ﴿كُلُّ أُمَّتي مُعافًى إلاَّ الْمُجاهرين، وَإِنَّ مِنَ الْمُجاهَرَةِ أَنْ يَعْمَلَ الرَّجُلُ باللَّيْلِ عَمَلاً ثُـمَّ يُصْبِحُ -وَقَدْ سَتَرَهُ اللهُ- فَيَقُولُ: يا فُلاَنُ عَمِلْتُ الْبارِحَةَ كَذا وَكَذا، وَقَدْ باتَ يَسْتُرُهُ رَبُّهُ وَيُصْبِحُ يَكْشِفُ سِتْرَ اللهِ عَنْهُ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: ئوممەتی مـن گشـتی عـەفوکراوە،

(اَلْحَديثُ الثّالثُ عَشَر: أُخُوَّةُ الإِسْلاَم)

﴿ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ أَنَس بن مَالكﷺ خادم رَسُول اللهﷺ: أَنَّ رَسُولَ اللهﷺ قَالَ: لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لأَخِيه مَا يُحِبُّ لنَفْسه ﴾ رَوَاهُ البُخاري ومُسْلم.

تەنها ئەوانە نەبن: کە بە ئاشکرایی گوناه ئەکەن، گوناهی ئاشکرا بەوەش ئەگوترێ: کە مرۆڤ لە شەوێدا بە پەنهانی گوناهێك بکا، خوا لێی ئاشکرا ناکا، بەلام بەخۆی ئەلێ: فلان دوێنێ ئەم گوناهەم کردوە. ئەو پەردەی خوا بە سەرێدا هێنابو و پۆشیبوی، بەم گوتە بێسودە لایئەبا و گوناهەکە ئاشکرا ئەکا و خوا لێینابورێ.

٢- (تَرْكُهُ مَا لاَيَعْنيه): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ يُسْأَلُ الرَّجُلُ فيما ضَرَبَ إمْرَأَتَهُ﴾ رواهُ أبوداود، پرسیار لە پیاو ناکرێ: ئایا بۆچی لە ژنەکەی خۆی داوە؟ چونکە پرسیارەکە پەیوەندی بە کەسێکیترەوە نیەو بێسودە.

﴿ حەدیسی سێزدەهەم: برایەتیی ئیسلام ﴾

(عَنْ أَبِي حَمْزَةَ أَنَسِ بنِ مَالِكٍﷺ) گێردراوەتەوە لە (ئەنەس)ی کوڕی (مالیك)ﷺ (خَادِمِ رسول اللهﷺ) کە خزمەتکاری پێغەمبەرەﷺ، کەواتە: سەحابەیە، لە (مەدینە)ی پیرۆز لەدایك بووە، کە پێغەمبەرﷺ هاتە (مەدینە) تەمەنی (١٠)سالان بوو و بووە خزمەتکاری پێغەمبەرﷺ، تا پێغەمبەرﷺ وەفاتی کرد هەر خزمەتی کرد، لە تەمەنی (١٠٠) سالیدا لە شاری (بَصْرَة) وەفاتی کرد. (٢٢٨٦) حەدیسی گێڕاوەتەوە.

ئەفەرموێ: (أَنَّ رَسُولَ اللهﷺ قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ) بیروباوەڕی هیچ کامێکتان تەواو نابێ بە خواو پێغەمبەرو ڕۆژی دوایی (حَتَّى يُحِبَّ لأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ) تا بۆ برای خۆی ئەو شتەی پێ خۆش ئەبێ: کە بۆ خۆی پێیخۆشە (رواهُ البخاري ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

مەبەست لەو شتانەی کە ئەبی بۆ برای موسولمانت پێخۆش بێ، ئەوەیە: لە ئایینی ئیسلامدا ڕەوا بێ، چونکە ئەگەر بەخۆت شتی ناڕێکت پێخۆشە، نابێ پێت خۆش بێ کەسانیتر بیکا.

لەم فەرموودەیە پێغەمبەرﷺ هانمان ئەدا: بۆ ئەوەی دلمان چاکەی بوێ بۆ هەموو کەس، هەتا ئەبی پێمان خۆش بێ برایەکی تاوانبار تۆبە بکا، ئەوەی کافرە موسولمان ببێ.

هەروەها بەختەوەریت لە دونیا و قیامەت بۆ هەموو کەس پێخۆش بێ، چونکە هیچ لە تۆ کەم نابێتەوە، کەوابوو: حەسوودی بە کەس مەبە.

(اَلْحَدِيثُ الرّابِع عَشَر: حُرْمَةُ دَمِ الْمُسْلِمِ)

عَنْ ابْنِ مَسْعودٍ‌ﷺ: قَالَ: رَسُــولُ اللهِ‌ﷺ: لا يَحِـــلُّ دَمُ امْــرِئٍ مُسْــلِمٍ إلاَّ بِإحْدَى ثَلاثٍ: اَلثَّيِّبُ الزَّانِي، وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ،

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (حَتَّى يُحِبَّ لأَخِيهِ): وا ئەگەیەنێ: کە برایەتیی ئیسلام پارچەیەکی ئیمانە، چونکە پێغەمبەر‌ﷺ ئەفەرموێ: ﴿اَلإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً، فَأَفْضَلُها قَــوْلُ لاَ إِلَــهَ إلاَّ اللهُ، وَأَدْنَاهَا إمَاطَةُالأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الإِيمَانِ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: ئیمان حەفتاو سێ پارچەیە، لە هەمووانیان گەورەتر: شادە هێنانە، لە هەمووانیان نزمتر: لابردنی ئازاردەری ڕێگەیە، شەرم کردن پارچەیەکی ئیمانە. بڕوانە حەدیسی (٢٠)م.

٢- (مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ): وا ئەگەیەنێ: کە دڵسۆزی بۆ خەڵك پارچەیەکیتری ئیمانە، پێغەمبەر‌ﷺ ئەفەرموێ: ﴿اَلْمُؤْمِنُ مَنْ أَمِنَهُ النَّاسُ عَلَــى دِمَــائِهِمْ وَأَمْــوَالِهِمْ﴾ رواهُ الترمذي، واتە: ئیمانداری تەواو ئەو کەسەیە: خەڵك لە خوێن‌و ماڵیان لێی ئەمین بن، واتە: لێی دڵنیا بن کە زیانیان لێنادا.

٣- پێغەمبەر‌ﷺ ئەفەرموێ: ﴿ذَاقَ طَعْمَ الإِيمَانِ: مَنْ رَضِيَ بِاللهِ رَبّاً، وَبِالإِسْــلاَمِ دِينــاً، وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولاً﴾ رواهُ مُسْلِم. واتە: ئەو کەسە تامی ئیمان ئەکا: کە ڕازی بێ خوای گەورە داوەرو پەرستراوی بێ، ئیسلام بەرنامەی ژیانی بێ، محمد‌ﷺ پێغەمبەرو پێشەوای بێ.

﴿ حەدیسی چواردەهەم: کوشتنی موسوڵمان حەرامە ﴾

(عَنْ ابنِ مَسعودٍ‌ﷺ) عبداللهی کوڕی مەسعود ئەفەرموێ: (قَالَ رسول الله‌ﷺ) پێغەمبەر‌ﷺ فەرمووی: (لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ) کوشتنی مرۆڤی موسوڵمان دروست نیە (إِلاَّ بِإِحْدَى ثَلاَثٍ) تەنها بە کردنی یەکێك لەم سێ تاوانانە دروستە:

یەکەم: (اَلثَّيِّبُ الزَّانِي) زیناکردنی پیاوێکە ژنی هێنابێ‌و بوبێتە زاوا، یان ئافرەتێك مێردی کردبێ‌و لێی بوبێتە زاوا، ئەمانە بەردباران ئەکرێن تا دەمرن، بەڵام ئەگەر پیاو ژنی نەهێنابوو، یان ئافرەت مێردی نەکردبوو، ئەبێ یەکێ سەد داریان لێبدرێ‌و ساڵێك لە وڵات دور بخرێنەوە. هەروەها، نێربازی وەك زینا وایە، بەڵام هەندێ زانا فەرموویانە: ئەبێ هەردووکیان بکوژرێن.

دووەم: (وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ) کوشتنی بێتاوان بە ئارەزووی خۆی، ئەبێ لە تۆڵەی کوژراو بکوژرێتەوە، جا ئەگەر عەفو کرا، ئەبێ خوێنی بدا، بەڵام ئەگەر مەبەستی

وَالتَّارِكُ لِدِينِهِ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ﴾ رواهُ الْبخاري وَمُسْلِم.

كوشتن نەبو، بەڵكو لە دەستی كوژرا، ئەمە دروست نیـە بكوژرێتـەوە، بـەڵكو ئـەبی خوێن بدا و خزمەكانی ڕازی بكا: وەك ڕووداوی ئۆتۆمبێل، چەك لە دەست دەرچوون، یاریكردنیتر.

بەلام **ئاگادار بە:** لە هەموو جۆرە كوشتنێك-جگە لە تۆڵە- ئەبی كـەففارەت بـدرێ، واتە: یەك كۆیلە ئازاد بكـا ئەگـەر هـەبوو، ئەگـەر نـا: ئـەبی دوو مـانگ لـە سـەر یـەك بەڕۆژوو بێ.

سێیەم: (وَالتَّارِكُ لِدِينِهِ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ) وازهێنانە لە ئـایینی ئیسـلامو جیابوونەوەیـە لە كۆمەڵی موسوڵمانان، هەر كەس لە ئـایینی ئیسـلام پەشـیمان ببێتـەوە، واتـە: بـە زوبان، یان بە كردەوە كافر ببێو دیسان موسوڵمان نەبێتـەوە، ئـەبی بكـوژرێو ئەگـەر كەسێك باوەڕی بە هەر شەش ڕوكنی ئیمان نەبێ، یـان جـوێن بـە خـوا و پێغەمبـەرﷺ بدا، یان بڵێ: بە حوكمی ئیسلام ڕازی نیم، یان گاڵتە بە خوا و پێغەمبەر و ئیسلام بكا، ئەوە كافرەو كوشتنی واجبە لە سەر كاربەدەستانی موسوڵمانان، هـەروەها ئـەوەی لـە كۆمـەڵی موسـوڵمانان جیـا ئەبێتـەوەو دژ بـە ئیسـلام ئەوەسـتێ، ئـەبی بكـوژرێ (رواهُ البخاری ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

جا **بزانە:** ئەوەی كافر ئەبێو موسوڵمان نابێتـەوە، لـە دوای سـێ (عِـدَّة) پەیوەنـدی ژنو مێردایەتیی ئەپچڕێ.

ئینجـا بزانـە: گوێڕایـەڵیو ڕێزلێنـانی كاربەدەسـتان، ئـەركی سـەر شـانی گشـت موسوڵمانێكە بەو مەرجەی بە یاسای قورئان كار بكـا ﴿عَنْ أَبِي ذَرٍّ: قالَ النَّبِيُّﷺ: إِنْ أُمِّرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ مُجَدَّعٌ أَسْوَدُ يَقُودُكُمْ بِكِتَابِ اللهِ فَاسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوا﴾ رواهُ مُسْلِم، واتە: ئەگەر قولەڕەشێكی لـووت بـڕاو، كرایـە سـەركردەی ئێـوەو بـە یاسـای قورئـان ئێوەی بەڕێوە ئەبرد، ئێوەش گوێڕایەڵی بنو لە فەرمانی دەرمەچون.

هەروەها بزانە: هەر كەسێك لە دژی ئەم جۆرە كاربەدەستانە ڕاپەڕیو پەرتـەوازەیی بخاتە نێو كۆمـەڵی موسـوڵمانان، واجبـە موسـوڵمانان لـە نـاوی ببـەنو نابـێ شـوێنی بكـەون ﴿عَنْ عَرْفَجَةَ: قالَ النَّبِيُّﷺ: مَنْ أَرادَ أَنْ يُفَرِّقَ أَمْرَ هَذِهِ الأُمَّةِ وَهِيَ جَمِيـعٌ فَاضْرِبُوهُ بِالسَّيْفِ كَائِناً مَنْ كانَ﴾ رواهُ مُسْلِم، واتە: هەر كەسێك بیەوێ ئەم ئوممەتەی ئیسلام لێك جیا بكاتەوەو پەرتەوازەی بخاتە ناو-لەو كاتەی كـە كۆمـەڵن- ئێـوە بـە شمشێر لێی بدن، جا هەر كەسێك بێ.

(اَلْحَديثُ الْخامس عشر: فِي خِصالِ الْمُؤْمِنِ)

﴿ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ﷛: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قالَ:

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْـلِمٍ): ڕۆژێك (عبدالله)ی کوڕی ئیمامی (عمر) تەماشای (كَعْبَة)ی پیرۆزی کرد-کە قیبلەی موسوڵمانانە- ئینجا فەرمووی: ﴿مَا أَعْظَمَ حُرْمَتَكِ وَالْمُؤْمِنُ أَعْظَمُ حُرْمَةً عِنْدَاللهِ مِنْكِ﴾، ئای (كَعْبَة) چەند گەورەو بەڕێزی، خۆ ئیماندار لە لای خوا لە تۆش گەورەو بەڕێزترە.

جا هەر لە بەر گەورەو بەڕێزیی موسوڵمان پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿لَزَوالُ الـدُّنْيا أَهْوَنُ عَلَى اللهِ مِنْ قَتْلِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ﴾ رواهُ الترمذي، واتە: نەمانی دونیا ئاسانترە لە لای خوای گەورە لە کوشتنی مرۆڤێکی موسوڵمان.

٢- (الثَّيِّبُ الزَّانِي): **بزانە:** بە شایەدی چوار پیاو، یان بە دان پێداهێنانی زیناکەر زینا ئاشکرا ئەبێ.

دیسان **بزانە:** هەر جۆرە زیناکەرێك هەبێ، ئەگەر زینایەکەی لێ ئاشکرا نەبو، با لە نێوان خۆیو خوای گەورەدا تۆبە بکا و ئاشکرای نەکا، بەم تۆبەیە-إِنْ شاءَ اللهُ- خوای گەورە لێی خۆش ئەبێ، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ أَصابَ شَيْئاً مِنْ ذَلكَ فَعُوقِبَ بِهِ فِي الدُّنْيا فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ، وَمَنْ أَصابَ شَيْئاً مِنْ ذَلكَ فَسَتَرَهُ اللهُ عَلَيْهِ فَأَمْرُهُ إِلَى اللهِ: إِنْ شاءَ عَفا عَنْهُ، وَإِنْ شاءَ عَذَّبَهُ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: هەر کەسێك تاوانێکی لەم تاوانانە کرد- جگە لە کافربوون- ئەگەر لە دونیا بە هۆی ئەم گوناهە سزا درا، ئەوە سزای قیامەتی لە سەر لائەچێ، بەڵام ئەگەر تاوانێکی لەم تاوانانە کرد-جگە لە کافربوون- ئینجا خوا لێی پۆشیو ئاشکرای نەکرد، ئەوە لە ڕۆژی دوایی لە دەست خودایە؛ ئەگەر حەز بکا: لێی ئەبورێ، ئەگەر نا: سزای ئەدا. واتە: هەرچەند بە بێتۆبەکردنیش بمرێ.

٣- (وَالتَّارِكُ لِدِينِهِ): جیاوازی نیە: واز لە هەموو ئایین بهێنێ، یان لە بەشێکی، بگەڕێوە بۆ حەدیسی (٨)م.

٤- (اَلْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ): مەبەست بە کۆمەڵ (أَهل السُّنَّة والجَماعة)یە، واتە: هەر چینێك بۆ بڵاوکردنەوەی (بِدْعَة) چەك هەڵگری: ئەبی جەنگیان لەگەڵ بکرێ، هەروەکو ئیمامی (عَلِي) جەنگی لەگەڵ (خَوارِج) کرد.

﴿ حەدیسی پازدەهەم: ڕەوشتەکانی مرۆڤی ئیماندار ﴾

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ﷛: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قالَ) ئەبوهورەیرە ئەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْراً أَوْ لِيَصْمُتْ، وَمَنْ كَانَ يُـؤْمِنُ بِـاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ﴾ رَوَاهُ الْبُخَارِي وَمُسْلِم.

فەرمووی: (مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ) هەر کەسێك باوەڕی تەواوی هەیە بە خواو ڕۆژی دوایی (فَلْيَقُلْ خَيْراً) با قسەی باش بکا (أَوْ لِيَصْمُتْ) یان بێدەنگ بێ.

لەم فەرموودەیە دەرئەکەوێ: قسەی بە سود پێویستە بگوترێ، بە مەرجێ ڕووداوێکی نالەبار ڕوو نەدا، وە ئەگەر قسەکردن سودی نەبێ، پێویستە نەگوترێ، چونکە زۆربەی تاوانی ئادەمیزاد کە لە دونیاو قیامەت پێی بەدبەخت ئەبێ: لە گفتوگۆی نالەبار ڕوو ئەدا، بۆیێ (لوقمان) ئەڵێ: (**ئەگەر قسە زیو بێ، نەگوتنی زێڕە**).

(وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ) وە هەرکەسێك باوەڕی تەواوی بە خوا و ڕۆژی دوایی هەیە، با ڕێزی دراوسێی خۆی بگرێو ئازاری نەدا و ئاگاداری ماڵو منداڵی بێو ئامۆژگارییان بکا و یارمەتییان بدا.

بزانە: دراوسێی موسوڵمانو خزم سێ ماف هەنە، دراوسێی موسوڵمانو بێگانە دوو ماف هەنە، دراوسێی کافر یەك ماف هەیە.

(وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ) وە هەرکەسێك باوەڕی تەواوی بە خواو ڕۆژی دوایی هەیە، با ڕێزی میوانی بگرێو لەگەڵی ڕووخۆش بێو بەگوێرەی توانا خواردنی بداتێو شوێنی نوستنی بۆ دابین بکاو لە بەردەم میوانا ڕووگرژیو دەمەقاڵێ لەگەڵ منداڵانی خۆی نەکا، هەروەها نابێ میوانیش خۆی ناشیرین بکا: وەك داوای خواردنی تایبەتی بکا، یان خۆی تێکەڵی کاروباری خاوەن ماڵ بکا، ئەگەر شتێکی نارێکی دیت، نابێ بڵاوی بکاتەوە (رواهُ البخاري ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

ئینجا بزانە: ئەم سێ ڕەوشتانە ڕەوشتی موسوڵمانی ڕاستەقینەیەو هەر بە ڕەوشتی باش موسوڵمانان بە بەهەشت شاد ئەبن ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه: سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ: عَنْ أَكْثَرِ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ الْجَنَّةَ؟ فَقَالَ: تَقْوَىاللهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ. وَسُئِلَ عَنْ أَكْثَرِ مَا يُـدْخِلُ النَّاسَ النَّارَ؟ فَقَالَ: اَلْفَمُ وَالْفَرْجُ﴾ رواهُ الترمذي، واتە: پرسیار لە پێغەمبەر ﷺ کرا: ئایا زۆرترین شت کە خەڵکی بباتە بەهەشت چییە؟ فەرمووی: لە خواترسیو ڕەوشتی باش. ئایا زۆرترین شت کە خەڵکی بباتە دۆزەخ چییە؟ فەرمووی: زمان پیسیو داوێن پیسی.

....

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (فَلْيَقُلْ خَيْراً): ئیمامی (الشافعی) ئەفەرموێ: (با قسەی باش بکا، بەڵام پاش بیرکردنەوە: ئایا ئەم قسەیەی ئەیکا باشە، یان نا، ئینجا ئەگەر دڵنیا بوو کە قسەکە باشە با بیکا، بەو مەرجەی نالەباری ڕوو نەدا).

ئیمام (أبوعلی الدقاق) ئەفەرموێ: (منْ سكتَ عن الْحَقِّ فهُوَ شَيْطانٌ أخْرَسُ) هەر کەسێك لە گوتنی ڕاستیو ڕەوا بێدەنگ بێ، ئەوە شەیتانێکی لاڵە.

ئینجا بزانە: لە هەر کاتو شوێنێك بەرژەوەندی لە قسەکردندا نەبو، ئەوە بێدەنگی باشەو حەسانەوەیەکە بۆ خۆیو فریشتەکان، چونکە پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ تُكْثِرُوا الْكَلاَمَ بغَيْرِ ذكْرِالله، فَإنَّ كَثْرَةَ الْكَلاَمِ بغَيْرِ ذكْرِالله قَسْوَةٌ للْقَلْبِ، وَإنَّ أَبْعَدَ النَّاسِ منَ الله اَلْقَلْبُ الْقَاسِي﴾ رواهُ الترمذی، واتە: زۆر قسە مەکەن بە قسەیەکی وا: کە زیکری خواو چاکە نەبێ، چونکە زۆر گوتن بە بێزیکری خوا: ئەبێتە هۆی دڵڕەقی، بەڕاستی دوورترین کەس لە خوای گەورە دڵڕەقە. کەوابوو: (**زۆر گۆتن، قوڕئان خۆشە**).

٢- (فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ): دراوسێ تا چل خانوو لە ڕاستەو چەپەو باکور و باشوری خانووەکەت ئەگرێتەوە.

ئینجا بزانە: ڕێزلێنانی دراوسێ نیشانەی ئیمانیتەواوە، هەروەکو لەم حەدیسەدا دەرئەکەوێ، هەروەها ئازاردانی دراوسێ هۆی دواکەوتنە لە بەهەشت، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لاَ يَأْمَنُ جارُهُ بوائقَهُ﴾ رواهُ مُسْلِم، واتە: ناچێتە بەهەشت کەسێك دراوسێیەکەی لە خراپەی ئەمین نەبێ.

کەوابوو: بۆ دراوسێیەکەت دڵسۆز بەو لە خواردنی خۆت بێبەشی مەکە.

٣- (فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ): دەربارەی مێوانو مێوانداری پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ كَانَ يُؤْمنُ بالله وَالْيَوْمِ الآخرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ، جائزَتُهُ يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ، وَالضِّيافَةُ ثَلاثَةُ أَيَّامٍ، فما بَعْدَ ذَلكَ فَهُوَ صَدَقَةٌ، وَلاَ يَحلُّ لَهُ أَنْ يَثْوِيَ عنْدَهُ حَتَّى يُحْرجَهُ﴾ رواهُ أبوداود، هەر کەسێك باوەڕی بە خوا و ڕۆژی دوایی هەیە، با ڕێز لە مێوانەکەی بنێ، بە شێوەیەکی وا: شەو و ڕۆژێك بەگوێرەی توانا خواردنی باشی بداتێ، ماف مێوانداری سێ ڕۆژە بە خواردنی عادەتی، لە سێ ڕۆژ زیاتر خێرکردنە بە مێوان، دروست نیە مێوان ئەوەندە بمێنێتەوە: تا خاوەن ماڵ تووشی ئازار و ماندووبوون ئەکا.

کەوابوو: لە جێگەی تایبەتی خاوەن ماڵیش دامەنیشە.

(اَلْحَديثُ السّادس عَشَر: في الْغَضَب)

﴿عَنْ أَبي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه: أنَّ رَجُلاً قَالَ للنَّبيِّ ﷺ: أَوْصني؟ قَالَ ﷺ: لاَ تَغْضَبْ. فَرَدَّدَ مِرارًا؟ قَالَ ﷺ: لاَ تَغْضَبْ﴾ رواهُ الْبُخاري.

ئینجا له دوای نان خواردن ئەم دوعایه بۆ خاوەن ماڵ بکه: ﴿أَفْطَرَ عِنْدَكُمُ الصَّائِمُونَ وَأَكَلَ طَعَامَكُمُ الأَبْرارُ وَصَلَّتْ عَلَيْكُمُ الْمَلائِكَةُ﴾ رواهُ أبوداود، واته: خوا بکا ڕۆژووەوانان فەتار له لای ئێوه بکەنەوه، پیاوچاکان نانی ئێوه بخۆن، فریشته بۆ ئێوه له خوا بپاڕێنەوه تا لێتان خۆش بێ.

﴿ حەدیسی شازدەهەم: دەربارەی توڕەیی ﴾

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه: أَنَّ رَجُلاً قَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ) ئەبوهورەیرە خوا لێی ڕازی بێ ئەفەرموێ: پیاوێك به پێغەمبەری ﷺ گوت: (أَوْصِنِي) ئامۆژگارییەکم پێ بسپێره جێبەجێی بکەم؟ (قَالَ: لاَ تَغْضَبْ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: توڕه مەبه.

(فَرَدَّدَ مِرَارًا) جا پیاوەکه چەند جارێکی تر ئەم قسەیەی دووبارە کردەوە؟ (قَالَ: لاَ تَغْضَبْ) پێغەمبەر ﷺ هەر وەڵامی ئەداوەو ئەیفەرموو: توڕه مەبه.

واته: که توڕەش بوی، قسەی ناڕێك مەکەو هەڵمەتی دڕندانه مەبه، چونکه مرۆڤی ئازا ئەوەیه: له کاتی توڕەبوون خۆڕاگر بێو لێبوردن بکاته پیشەی خۆی.

توڕەبوون سەرەتاییەکەی شێتییەو دواییی پەشیمانییه، له بەر ئەوه زۆر کەس له بەر توڕەیی: یان خۆی کافر ئەکاو له ئیسلام دەرئەچێ، یان کەسێك ئەکوژێ، یان سوێند ئەخوا، یان ژنی خۆی تەڵاق ئەدا و ماڵی خۆی وێران ئەکا (رواهُ البخاری) ئیمامی (بوخاری) گێڕاویەتیەوه.

ئینجا بۆ ڕزگاربوون له دەردی توڕەیی، پێغەمبەر ﷺ چەند دەرمانێکی داناوه پێویسته به کاریان بێنین: وەك دەستنوێژ شوشتن، گوتنی (أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطانِ الرَّجِيمِ)، دانیشتن ئەگەر به پێوه بوو، یان پاڵدانەوه ئەگەر دانیشتوو بێ.

ئەوەش **بزانه**: ئەگەر ویستت دۆستایەتی کەسێك بکەی، جارێك توڕەی بکه بۆ ئەوەی بزانی چ جۆره کەسێکه؟ چونکه دەرنەبڕینی توڕەییو مراندنەوەی ڕقو قین له ڕەوشته هەره بەرزەکانی موسوڵمانه، به مەرجێ دەسەڵاتی هەبێ نەك له بەر بێدەسەڵاتی بێ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (أَوْصِنِي): وا ئەگەیەنێ: پێویسته موسوڵمان داوای ئامۆژگاری له موسوڵمان بکا،

(اَلْحَدِيثُ السّابِع عَشَر: إِحْسانُ الْعَمَلِ)

﴿ عَنْ أَبِي يَعْلَى شَدَّاد بن أَوْسٍ رضي الله عنه: عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قالَ: إِنَّ اللهَ كَتَبَ الإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ: فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ،

چونکه هەموو کەسێك لە کەمو کوڕیەکانی خۆی ئاگادار نیەو موسوڵمانی دڵسۆز ئاگاداری ئەکاتەوە، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ أَحَدَكُمْ مِرْآةُ أَخِيهِ، فَإِنْ رَأَى بِهِ أَذىً فَلْيُمِطْهُ عَنْهُ﴾ رواهُ الترمذي، بە ڕاستی هەر یەکێکتان ئاوێنەی برای خۆیەتی، کەوابوو: هەر ناشیرینیەکی لە برای خۆی دیت ئەبی لای‌ببا.

٢- (لاَ تَغْضَبْ): توڕەیی: وەجۆش هاتنی خوێنە بۆ ڕونەدانی سەرشۆڕی، یان بۆ تۆڵەوەرگرتن، ئەم وەجۆش هاتنە وا لە مرۆڤ ئەکا: دەماری جووت ئەبێو ڕەنگی تێك ئەچێو دەمی کەف ئەکا و گوفتار و کرداری ناڵەبار ئەبێ، ئەگەر لەم کاتەدا خۆی ببینێ، لە شەرمی ڕەنگی ناڵەباری خۆی توڕەیی نامێنێ.

ئینجا بزانە: ڕەوشتە باشەکانی ئیسلام، باشترین دۆستن بۆ زاڵبوون بە سەر توڕەییدا، کەوابوو: ئەگەر توڕەش بووی، توڕەییت بشارەوەو ئەنجامی مەدە، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ كَظَمَ غَيْظاً وَهُوَ قادِرٌ عَلَى أَنْ يُنْفِذَهُ دَعاهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيامَةِ عَلَى رُؤُوسِ الْخَلائِقِ حَتَّى يُخَيِّرَهُ مِنْ أَيِّ الْحُورِ الْعِينِ شَاءَ﴾ رواهُ الترمذي، هەرکەسێك ڕقو توڕەیی بشارێتەوە -تواناای ئەنجامدانیشی هەبێ- خوای گەورە لە بەرچاوی خەڵك لە ڕۆژی دوایی بانگی ئەکا، تاکو بیکاتە سەرپشك: کام حۆری هەڵبژێرێ بیداتێ.

﴿ حەدیسی حەڤدەهەم: ڕێكو پێك کردنی کردار ﴾

(عَنْ أَبِي يَعْلَى شَدَّادِ بنِ أَوْسٍ) رضي الله عنه (شەدداد)ی کوڕی (ئەوس) سەحابەیە، لە (مەدینە)ی پیرۆز لە دایك بووە، لە ساڵی (٥٨)ی کۆچی لە (بَيْتِ الْمَقْدِسِ) وەفاتی کردوە، (٥٠) حەدیسی گێڕاونەوە.

(عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ) لە پێغەمبەرﷺ ئەگێڕێتەوە: (قالَ: إِنَّ اللهَ كَتَبَ الإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: خوای گەورە واجبی کردوە: کە چاکە لەگەڵ هەموو شتێکا بە کار بێنن:

(فَإِذَا قَتَلْتُمْ) جا ئەگەر هاتوو کەسێکتان کوشت (فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ) بە شێوەیەکی باش بیکوژن. واتە: ئەگەر لە تۆڵەی باوکت، یان برات، یان کوڕت، کەسێکت کوشت لە کوشتن بەولاوە هیچیتری لێمەکە: وەك دەمو لوت بڕینو ناشیرین کردنی لاشەکەی، یان ئەگەر کەسێك هەڵمەتی هێنایە سەر ماڵو ناموستو نەگەڕاوە، ئەوە

وَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذِّبْحَةَ، وَلْيُحِدَّ أَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ وَلْيُرِحْ ذَبِيحَتَهُ﴾ رَوَاهُ مُسْلِم.

له كوشتن بەو لاوە هیچیتر دروست نیە ﴿عَنْ سَعِيد بنْ زَيْد رضي الله عنه: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: مَنْ قُتِلَ دُونَ مَالِه فَهُوَ شَهِيدٌ﴾ رواهُ الترمذي، واتە: هەرکەسێك بە هۆی پاسەوانیکردنو بەرگریکردن لە ملكو ماڵی خۆی بکوژرێ شەهیدە.

(وَإِذَا ذَبَحْتُمْ: فَأَحْسِنُوا الذِّبْحَةَ) وە هەر کاتێك ئاژەڵێکی حەڵاڵتان سەر بڕی، بە شێوەیەکی باش سەری ببڕن.

جا پێغەمبەر ﷺ ڕێی سەربڕینی بۆ داناوینو ئەفەرموێ: (وَلْيُحِدَّ أَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ) هەر یەکێك سەری ئاژەڵ ببڕێ، با کێردەکەی تیژ بکا (وَلْيُرِحْ ذَبِيحَتَهُ) وە پشوودانێکی باش بداتە ئاژەڵەکە: وەك ئاودانو خستنە سەر تەنیشتی چەپە، ئینجا ڕووی لە قیبلە بکاو بڵێ: (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)، وە بە زووترین کات کێردەکەی بێنە بە سەر گەرووی‌دا و بیکوژەوە (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

ئەوەش بزانە: ئەبی لە کوشتنەوەدا (سۆریچك) کە بۆڕیی خواردنو خواردنەوەیەو (قرتاکە) کە بۆڕیی هەناسەیە، هەردووکیان ئەبی بە تەواوی ببڕدرێنو ئەو گرێیەی لە گەروو بەرز ئەبێتەوە ئەبی کوشتنەوەکە لە ئەویان بەرەو خوار بێ بۆ لای لاشەکە، یان لە سەر ئەو بێ، بۆ ئەوەی هەندێکی، یان هەمووی بە لای سەریەوە بچێ، ئەگەر هیچی بە لای سەریەوە نەچو، حەرامەو مردارە

جا بزانە: (بِسْمِ اللهِ)کردن لە کاتی کوشتنەوەدا مەرج نیە، هەروەها بە دەستی منداڵو ئافرەتیش سەربڕینی ئاژەڵو باڵندە هەر دروستە ﴿عَنْ كَعْب بن مالك رضي الله عنه: أَنَّ امْرَأَةً ذَبَحَتْ شَاةً بِحَجَرٍ فَسُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ ذَلِكَ؟ فَأَمَرَ بِأَكْلِهَا﴾رواهُ البخاري، واتە: ئافرەتێك بە بەردێکی تیژ مەڕێکی سەربڕی، پێغەمبەر ﷺ فەرمانی‌دا گۆشتی مەڕەکە بخۆن.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١-(إِنَّ اللهَ كَتَبَ الإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ): **چاکە:** ئەنجامدانی کردارەکانە بە پێی یاسای ئیسلام، جیاوازی نیە: ئەم کردارە پەیوەندی بە خۆتەوە هەبێ، یان بە کەسێکیتر.

ئینجا بزانە: هەر هەوڵدانێك بۆ بەڕێوەبردنی خەڵكو ڕێککردنی کۆمەڵگە بێ، ئەوە بە چاکە دائەندرێو ڕێبازی پێغەمبەرانە عليهم الصلاة والسلام، ئەم هەوڵدانە لە ئیسلامدا بە (سِيَاسَة) ناو ئەبرێ، هەروەها پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمُ الأَنْبِيَاءُ كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: پێغەمبەرەکان عليهم الصلاة والسلام

(اَلْحَدِيثُ الثَّامن عَشَر: في تَقْوَى الله، وَحُسْنِ الْخُلُق)

﴿ عَنْ أَبِي ذَرٍّ جُنْدُبِ بن جُنادَةَﷺ وَأَبِي عَبْدِالرَّحْمَنِ مُعاذِ بنِ جَبَلٍﷺ: أَنَّ رَسُولَ اللهِﷺ قالَ: اتَّقِ اللهَ حَيْثُمَا كُنْتَ،

كاروباری (بَنِیإِسْرائِیل)یان بەڕێوە ئەبرد و ڕابەرایەتی دینو دونیایان ئەکردن، هەر پێغەمبەرێك وەفاتی کردبا: پێغەمبەرێکیتر ئەم سیاسەتەی ئەنجام ئەدا.

٢- (فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ): **بزانە:** شێواندنو ناشیرین کردنی لاشەی کوژراوەکە بە هیچ شێوەیەك دروست نیە، هەرچەند لاشەی دوژمنێکی کافریش بێ ﴿عَنْ عَبْدِ اللهِ بنِ زَيْدٍﷺ: قالَ: نَهَى النَّبِيُّﷺ: عَنِ النُّهْبَى وَالْمُثْلَةِ﴾ رواهُ البخاري، پێغەمبەرﷺ قەدەغەی کردوە -لە غەزادا- تالان ببەین پێش دابەشکردنی، قەدەغەی کردوە: لاشەی کوژراوەکان بشێوێنینو ناشیرینیان بکەین.

٣-(فَأَحْسِنُوا الذِّبْحَةَ): شێوەی سەربڕینی باش ئەوەیە: بە هێمنیو لە سەرخۆیی ئاژەڵەکە درێژ بکاتە سەر زەمین، لە بەرچاوی ئاژەڵەکە چەقۆ تیژ نەکا، لە پێش چاوی ئاژەڵەکە ئاژەڵێکیتر سەر نەبڕێ، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿الرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَانُ، إِرْحَمُوا أَهْلَ الأَرْضِ يَرْحَمْكُمْ مَنْ فِي السَّماءِ﴾ رواهُ أبوداود والترمذي، ئەوانەی بەزەییان دێتەوە خوای گەورە ڕەحمیان پێئەکا، بەزەییتان بە دانیشتووانی زەمیندا بێتەوە تاکو خوای گەورەو دانیشتووانی ئاسمان بە زەییان پێتان بێتەوە.

﴿ حەدیسی هەژدەهەم: ترسان لە خوا، ڕەوشت جوانی ﴾

(عَنْ أَبِي ذَرّ جُنْدُبِ بنِ جُنادَةَﷺ) گێڕدراوەتەوە لە (ئەبوزەڕ)ی (غیفاری) خوا لێی ڕازی بێ: سەحابەیە، پێنجەمین کەسە: کە موسوڵمان بووە لە (مەککە)ی پیرۆز، ئینجا گەڕاوەتەوە بۆ ناو خزمەکانی، ئینجا کۆچی کرد بۆ (مەدینە)، لە ساڵی (٣١)ی کۆچی وەفاتی کردوە، (٢٨١) حەدیسی گێڕاونەتەوە.

(و) هەروەها گێڕدراوەتەوە لە (أَبِي عَبْدِالرَّحْمَنِ مُعاذِ بنِ جَبَلٍ)ﷺ (موعاز)ی کوڕی (جەبەل) خوا لێی ڕازی بێ، سەحابەیەو لە (مەدینە)ی پیرۆز لە تەمەنی (١٨) ساڵیدا موسوڵمان بووە، لە ساڵی (١٨)ی کۆچی لە نزیك (ئوردون) وەفاتی کردوە، (١٥٧) حەدیسی گێڕاونەتەوە.

ئەم دوو بەڕێزانە ئەگێڕنەوە: (أَنَّ رَسُولَ اللهِﷺ قالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (اتَّقِ اللهَ) لە خوا بترسەو خۆت لە توڕەیی خوا بپارێزە (حَيْثُمَا كُنْتَ) لە هەر شوێنێ بووی: خەڵکت لێ دیار بێ، یان نا.

بزانه: (تَقْوَى) واته: ترسانو خۆپاراستن له تورەیی خوا، بەم جۆره: له فەرمانی دەرنەچی، هەرچی قەدەغەی کردوه نەیکەی، تا توانات هەیە خودات هەر له یاد بێو له سەر زوبانت بێ.

ئینجا بزانه: خۆپاراستن له تورەیی خوا ئەبێتە هۆی شارەزابوون بۆ لێکجیاکردنەوەی چەوتیو راستی، هۆی سەربەرزی له دونیا و قیامەت، هۆی سەرکەوتنو رزگاربوون له ناخۆشی، هۆی وەدەستهێنانی رزقی حەلاڵ، هۆی گونجانی کاروباری دونیایی، هۆی نەترسانو دڵ تەنگ نەبوون له دونیا و قیامەت: بە مەرجێ ئەم (تَقْوَى)یە له ژێر یاسای ئیسلام بێو بە بێشەرعی نەبێ.

(وَأَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ) بە دوای هەر گوناهێکدا چاکەیەك بکە (تَمْحُهَا) بۆ ئەوەی ئەم چاکەیە خراپەکە لاببا و بیسرێتەوە.

ئاگاداری: ئەو گوناهانەی بە چاکەکردن لائەچن: تەنها گوناهی بچوکن، ئەویش بەو مەرجەی خۆی له گوناهی گەورە بپارێزێ، کەوابوو: بەدبەخت ئەو کەسەیە: کە چاکەکانی له گوناهە بچووکەکانی زیاتر نەبن، یان چاکەکانی رێگای لابردنی گوناهە بچووکەکانی نەبێ: بە هۆی رێگەگرتنی گوناهە گەورەکان.

ئینجا بزانه: گوناهی گەورە: وەکو کوفر، کوشتنی بە ناهەق، زینان ئارەق خواردنەوە...هتد، بە تۆبەکردن لائەچن، واته: پەشیمان ببیەوەو داوای لێخۆشبوون له خوای گەورە بکەی، جا ئەگەر گوناهەکە پەنهانی بوو: ئاشکرای مەکەو له نێوان خۆتو خوادا تۆبە بکە، خودا لێت خۆش ئەبێ.

ئەوەش بزانه: هەر گوناهێك: چ بچووك بێ، چ گەورە، کە پەیوەندی بە ئادەمیزادەوە هەبێ: ئایا دەربارەی خوێن، یان ماڵ، یان نامووس، ئەمە –جگە له تۆبەکردن– ئەبی خاوەنەکەی له خۆت رازی بکەی، ئەگەر نا: خوا تۆبەت قبوڵ ناکا، بگەرێوە بۆ حەدیسی دەیەم.

جا کە ئەوەت زانی ماف خەڵك بە تۆبە لاناچێ، بە زووترین کات هەوڵ بدە خاوەن ماف گەردەنت ئازاد بکا بە دڵێکی رازیکراو.

(وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ) هەروەها رەوشتت باش بێ لەگەڵ هەموو کەس، واته: رووخۆشو شیرین گوفتار بە، بۆ یارمەتی هەموو کەس ئامادە بە، رقو قینە دەرمەبرە، لێبوردن بکە بە پیشەی خۆت، شەرمو رێزت بۆ گەورە، بە زەیی بۆ

رَواهُ التِّرْمذي وَقالَ: حَديثٌ حَسَن. وَفي بَعْضِ النُّسَخِ: صَحيحٌ.

بچووك نیشانەی زۆر باشیتە، نزیکترین کەس لە پێغەمبەرﷺ ڕۆژی دوایی ڕەوشت باشەکانن، بە ڕەوشتی باش ئەگەیتە پلەی پیاوچاکان (رَواهُ الترمذي وَقالَ حَديثٌ حَسَن) ئیمامی (تیرمیذی) گێڕاویەتیەوەو ئەفەرموێ: حەدیسێکی جوانە.

ئینجا بزانە: ترسان لە خوای گەورە وات لێئەکا ڕەوشتت باش بێ لەگەڵ هەموو کەس، ڕەوشتی باش گشتی چاکەیە، لە پاداشتی قیامەتت زیاد ئەکا و باری تاوانەکانت لە سەر لائەبا ﴿عَنْ جابرٍ: قالَ النَّبيُّﷺ: كُلُّ مَعْرُوف صَدَقَةٌ وَإنَّ مِنَ المَعْرُوف أَنْ تَلْقَى أَخاكَ بِوَجْهٍ طَلْقٍ، وَأَنْ تَفْرُغَ مِنْ دَلْوِكَ في إناءِ أَخيكَ﴾ رواهُ البخاري وَمُسْلِم، واتە: هەر چاکەیەکی بکەی خێرەو پاداشتت بۆ ئەنوسرێ، وە ڕووخۆشیو زەردەخەنەیی لە ڕووی برای موسوڵمانت ئەویش خێرە، هەروا بەخشینی نەختێك ئاو لە دۆڵچەی خۆتەوە کە بیرژێنیەیە ناو دۆڵچەی برای خۆت، ئەویش هەر خێرە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (اتَّقِ اللهَ حَيْثُمَا كُنْتَ): **بزانە:** (تَقْوى)، واتە: لە خواترسان بە جۆرێکی وا: لەو شوێنانە نەتبینێ: کە لێی قەدەغە کردویو لەو شوێنانەت گوم نەکا: کە فەرمانی پێکردوی.

(تَقْوى) ئەبێتە هۆی بەختەوەری لە دونیا و قیامەت، خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿الَّذينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الآخِرَةِ لاَ تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ واتە: ئەوانەی باوەڕیان هێناوەو لە خوا ترساون، مژدەیان بۆ هەیە لە ژیانی دونیاو لە ڕۆژی قیامەت، بڕیارەکانی خوا گۆڕانی بە سەردا نایێ، ئەم مژدەیە: سەرفرازیەکی گەورەیە بۆ لە خواترسەکان.

٢- (وَأَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا): خێرکردنو نوێژ کردنو (أَسْتَغْفِرُ اللهَ)و (وَسُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ للهِ وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ)و خەریکبوون بە زانستی ئاینیو...هتد: چاکەکان گشتی گوناهە بچوکەکان ڕەش ئەکەنەوە، خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ﴾ بەڕاستی چاکەکان تاوانەکان لائەبەن، ئەمە ئامۆژگاریەیە بۆ ئەوانەی ئامۆژگاری وەرئەگرن.

٣- (خَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ): **بزانە:** خوای گەورە مەدحی پێغەمبەریﷺ کردوە بە ڕەوشتی باش، هەروەك ئەفەرموێ: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ بە ڕاستی ئەی پێغەمبەرﷺ تۆ لە سەر ڕەوشتێکی جوانو گەورەی.

(اَلْحَديثُ التّاسع عَشَر: فِى حفْظ حَقِّ الله تَعالَى، وَفِى الْعَقيدَة)

﴿ عَنْ أَبِى الْعَبَّاس عَبْدالله بن عَبّاسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قَالَ: كُنْتُ خَلْفَ النَّبيِّ ﷺ يَوْمًا، فَقَالَ ﷺ: يَا غُلاَمُ إِنِّى أُعَلِّمُكَ كَلمَاتٍ: احْفَظ اللهَ يَحْفَظْــكَ، احْفَــظ اللهَ تَجِــدْهُ تُجَاهَكَ، إِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَل اللهَ،

جا كه ڕەوشتی باش ڕەوشتی پێغەمبەرمان بێ ﷺ، زۆر حەیفە موسوڵمان لە دەست خۆی بدا، چونكه پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿خِيَــارُكُم أَحاسِــنُكُمْ أَخْلاَقــاً﴾ رواهُ الشيخان، باشترینتان ڕەوشت جوانترەكانتانن.

﴿ حەدیسی نۆزدەهەم: پاراستنی مافی خوا و بیروباوەڕ ﴾

(عَنْ أَبِى الْعَبَّاس عَبْدالله بن عَبَّاسٍ رضي الله عنهما) گێڕدراوەتەوە لە (ئیبن عەبباس)، ناوی (عبدالله) كوڕی ئیمامی (عەبباس)ی مامی پێغەمبەرە ﷺ، واتە: خۆیو باوكی سەحابەنە، لە (مەككە)ی پیرۆز لە دایك بووە، لەگەڵ باوكی كۆچی كردوە بۆ (مەدینە)، كە پێغەمبەر ﷺ وەفاتی كرد تەمەنی (١٣) ساڵان بوو، لە شاری (طائف) ساڵی (٦٨)ی كۆچی وەفاتی كرد، (١٦٦٠) حەدیسی گێڕاونەوە، پێغەمبەر ﷺ دوعای بۆ كرد: (**خوا زانستیقوڕئانی بداتێ**). یەكێكە لە چوار (عبدالله)یەكان. بڕوانە حەدیسی سێیەم.

(قَالَ) عَبْدالله بن عَبَّاسٍ رضي الله عنهما ئەفەرموێ: (كُنْتُ خَلْفَ النَّبِيِّ ﷺ، يَوْمًا) ڕۆژێك لە پشت پێغەمبەر ﷺ سواری ولاغێك بوم (فَقَالَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی (يَا غُلاَمُ إِنِّى أُعَلِّمُكَ كَلمَاتٍ) ئەی ڕۆڵە، من چەند قسەیەكی بە سودت فێر ئەكەم:

(احْفَظ اللهَ) ئاگات لە خودا بێو فەرمانی جێبەجێ بكەو قەدەغەی مەشكێنە (يَحْفَظْكَ) خوداش تۆ ئەپارێزێو ئاگاداری ماڵو منداڵو ئایینت ئەكاو لە ڕۆژی دواییش ڕزگارت ئەكا (احْفَظ اللهَ) ئاگات لە خودا بێ (تَجِدْهُ تُجَاهَكَ) دەبینیت خوا لەگەڵتایەو لە كاتی تەنگانە فریات ئەكەوێ.

(إِذَا سَأَلْتَ) هەر كاتێك ویستت شتێك داوا بكەی (فَاسْأَل اللهَ) هەر لە خوا داوای بكە، چونكه گەنجینەی ئاسمانو زەمین هەر بە دەست ئەوە.

كەوابوو: نەچی لە بەر نەبوونیو هەژاری، خوا لە بیر خۆت ببەیەوەو دەست بە تاوانباری بكەی، یان ملكەچی بۆ پیاوی نامەرد و تاوانبار بكەی، چونكه پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ الرِّزْقَ لَيَطْلُبُ الْعَبْدَ أَكْثَرَ مِمَّا يَطْلُبُهُ أَجَلُهُ﴾ رواهُ الطبراني، واتە: ڕزق بە دوای بەندەدا ئەگەڕێو ئەو بەشەی بۆی داندراوە گشتی ئەدرێتێ لە دونیادا، زۆرتر لە ئەجەلەكەی. واتە: كاتی دیاركراو بۆ مردنی.

وَإذَا اسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ بِالله، وَاعْلَمْ أَنَّ الأُمَّةَ لَو اجْتَمَعَتْ عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَنْفَعُوكَ إلاَّ بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللهُ تَعالَى لَكَ، وَلَو اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَضُرُّوكَ إلاَّ بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللهُ عَلَيْكَ، رُفِعَت الأَقْلاَمُ وَجَفَّت الصُّحُفُ﴾ رَواهُ التِّرمذِي وَقَالَ: حديثٌ حَسَنٌ صَحيح.

وَفِي رِوايَةِ غَيْرِ التِّرمِذِي: ﴿احْفَظ اللهَ تَجدْهُ أَمَامَكَ، تَعَرَّفْ إلَى اللهِ فِي الرَّخَاءِ يَعْرِفْكَ فِي الشِّدَّة﴾

(وَإذَا اسْتَعَنْتَ) هەر کاتێك ویستت داوای یارمەتی بکەی (فَاسْتَعِنْ بِالله) هەر لە خوا یارمەتی داوا بکە، چونکە ئەگەر خودا یارمەتیدەرت بێ کەس پێت ناوەستێ.

ئینجا بۆ ئەوەی باشتر بزانین هەموو شت بە دەست خوایەو کەس بە بێویستی خوا هیچی لە دەست نایێ، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (وَاعْلَمْ) بزانە: (أَنَّ الأُمَّةَ لَو اجْتَمَعَتْ) ئەگەر هەموو خەڵك کۆ ببێتەوە (عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ) بۆ ئەوەی سودێکت پێ بگەیەنن: کەم، یان زۆر (لَمْ يَنْفَعُوكَ) ناتوانن سودت پێبگەیەنن (إلاَّ بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللهُ تَعالَى لَكَ) مەگەر ئەو سودە بە تۆ بگەیەنن: کە لە یەکەم ڕۆژدا خوا بۆتی نووسیوە، کەوابوو: سودبەخشی ڕاستەقینە هەر خودایە.

(وَلَو اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ) وە ئەگەر هەموو خەڵك کۆ ببێتەوە بۆ ئەوەی زیانێکت تووش بکەن (لَمْ يَضُرُّوكَ) ناتوانن زیانت لێبدەن (إلاَّ بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللهُ عَلَيْكَ) مەگەر ئەو زیانەت لێبدەن: کە لە یەکەم ڕۆژدا خوا لە چارەی نووسیوی.

(رُفِعَت الأَقْلاَمُ) قەڵەم پێچراوەتەوە (وَجَفَّت الصُّحُفُ) نووسراوەکە ووشك بۆتەوە، هیچ گۆرانێك نایەتە سەر نووسراوی خوا.

کەوابوو: ئەی موسوڵمان: پشتت هەر بە خوا ببەستە، واز لە ملکەچی بۆ خەڵك بێنە، هەر خوای گەورە بناسە، هەموو شتێك لە دەست خودایەو بڕاوەتەوە (رواهُ الترمذی وَقالَ: حدیثٌ حَسَنٌ صَحیح) ئیمامی (تیرمیزی) گێڕاویەتیەوە.

(وَفِي رِوايَةِ غَيْرِ التِّرمذِي) جگە لە (تیرمیزی) لە گێڕانەوەی ئیمام (أحمد)و (عبد بن حمید)دا هاتووە: (احْفَظِ اللهَ تَجِدْهُ أَمامَكَ) ئاگاداری خودا بە، خودا ئاگادارت ئەبێ.

(تَعَرَّفْ إلَى الله) خۆت بە خوا بناسێنە (فِي الرَّخَاءِ) لە کاتی خۆشیو هەبوونیدا (يَعْرِفْكَ فِي الشِّدَّة) خوداش لە کاتی تەنگانەدا ئەتناسێتەوەو لە هاوارت دێ.

واتە: لە کاتێکدا: کە لە خۆشیدای زۆر خوا بپەرستە بۆ ئەوەی خۆشی بوێی، ئینجا لە تەنگانەدا زوو فریات ئەکەوێو ڕزگارت ئەکا.

وَاعْلَمْ أَنَّ مَا أَخْطَأَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَكَ وَمَا أَصَابَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ، وَاعْلَمْ أَنَّ النَّصْرَ مَعَ الصَّبْرِ وَأَنَّ الْفَرَجَ مَعَ الْكَرْبِ وَأَنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا».

(وَاعْلَمْ) باش بزانه (أَنَّ مَا أَخْطَأَكَ) ئەوەی بۆ تۆ نابێ لە چاکەو لە خراپە (لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَكَ) هەر لە یەکەم ڕۆژدا بۆ تۆ دانەندراوە، کەوابوو: وا مەزانە: بەشی تۆ دراوە بە یەکێکیتر.

(وَمَا أَصَابَكَ) وە ئەوەی پێت ئەگا لە چاکەو لە خراپە (لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ) هەر لە یەکەم ڕۆژ بۆ تۆ دیار کراوەو نادرێ بە یەکێکیتر، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا ئەبێ هەموومان دەست بەکار بین، بۆ ئەوەی بگەینە ئەو شتەی بۆمان داندراوەو بە دانانی خوا ئەبێ ڕازی بین، بۆ ئەوەی خوا لێمان ڕازی بێ.

(وَاعْلَمْ أَنَّ النَّصْرَ) بزانە: سەرکەوتن لە هەموو کارێکا (مَعَ الصَّبْرِ) لەگەڵ خۆڕاگرتندا بە یەکەوە بەستراون.

(وَأَنَّ الْفَرَجَ) وە هەروەها دەرچوون لە ناخۆشی (مَعَ الْكَرْبِ) هەر لەگەڵ ناخۆشیدایەو بۆت ئەبێ.

(وَأَنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا) هەروەها هەموو کارێکی سەخت ئاسانیەکی لەگەڵدایەو ناخۆشی لا ئەبا.

کەوابوو: پێویستە موسوڵمان خۆڕاگر بێو ورەی بەرز بێ، چونکە بە خۆڕاگرتن خوای گەورە سەرکەوتووی ئەکا، وە هەر ناخۆشیەکو سەختیەك هەیە لە دونیادا دەرگەی خۆشیی هەیەو بە خۆڕاگرتن بە خۆشی شاد ئەبێو ناخۆشیەکەی لە بیر ئەچێتەوە.

ئینجا بزانە: لەم فەرموودە پیرۆزەدا پێغەمبەرﷺ پێمان ڕائەگەیەنێ: کە پێویستە بەڕاستی بەندەی خوا بینو ملکەچی بۆ ئەمو ئەو نەکەین، چونکە ئەوانیش وەکو ئێمە بێدەسەلاتن.

کەوابوو: دەتوانین بڵێین: واتەی ئەم حەدیسە لەم ئایەتە پیرۆزەدا کۆ کراوەتەوە، کە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لاَ يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا﴾ واتە: هەر کەسێك لە خوا بترسێو بۆ کاروباری دونیا ڕێگای ستەمکاری نەگرێتە بەر، خوای گەورە لە گشت تەنگانەیەك دەربازی ئەکاو بە شێوەیەکی وا ڕزقی بۆ ئەنێرێ: کە هەر بە سەر دڵیدا نەهاتوە، وە هەرکەسێك پشت بە خوا ببەستێو بەندایەتی بۆ کەسیتر نەکاو کاری خۆی هەر بە خوا بسپێرێ، خوای گەورەی بە تەنها بەسیەتیو

ئەیگەیەنێتە ئامانجو مەبەستەکانی، بەڕاستی خوای گەورە بۆ هەموو شتێك کاتێکی داناوە، تا نەگاتە کاتی خۆی نایکا.

کەوابوو: ئەی موسوڵمانی خۆشەویست گشت کاروباری خۆت بدە دەست خودا و بەگوێرەی توانات دەست بەکار بە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (احْفَظِ اللهَ): پاراستنیخوا: بە پاراستنی فەرمانەکانیخواو پاراستنی سنوری تاوانەکان ئەگوترێ، ئینجا بەم پاراستنە بەندە لەگەڵ خوا ئەکەوێتە مامەڵەکردنو لە جۆری کردەوەکانی پاداش لە خوا وەرئەگرێ، چونکە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ﴾ واتە: پەیمانی من جێبەجێ بکەن، تاکو منیش پەیمانی ئێوە جێبەجێ بکەم.

٢- (لَمْ يَنْفَعُوكَ...لَمْ يَضُرُّوكَ): بێگومان: سودبەخشو زیاندەری ڕاستەقینە تەنها خوای گەورەیە، کەوابوو: هەرکەسێك باوەڕی وابێ: کە-جگە لە خوا- سودبەخشو زیاندەرێکیتری ڕاستەقینە هەیە، ئەوە کافرە، چونکە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللهُ بِضُرٍّ فَلاَ كَاشِفَ لَهُ إِلاَّ هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلاَ رَادَّ لِفَضْلِهِ﴾ واتە: ئەگەر خوا زیانێکت لێبدا کەس ناتوانێ لایبدا جگە لە خوا، وە ئەگەر بیەوێ سودێکت پێبگەیەنێ کەس ناتوانێ بیگەڕێنێتەوە.

کەوابوو: بەندە تەنها دەسەڵاتی وەدەستهێنانی ئەو سود و زیانەی هەیە: کە خوا دروستی ئەکا و بڕیاری بۆ داوە.

٣- (رُفِعَتِ الأَقْلاَمُ): دەربارەی بڕیاردانی (أزَلي)و نووسینی پێش بوونەوەر، (صَحابَة) پرسیاریان لە پێغەمبەرﷺ کردو گوتیان: ﴿یارسول الله فَفِيمَ الْعَمَلُ الْيَوْمَ: أَفِيمَا جَفَّتْ بِهِ الأَقْلاَمُ وَجَرَتْ بِهِ الْمَقَادِيرُ، أَمْ فِيمَا نَسْتَقْبِلُ؟ قَالَ: لاَ، بَلْ فِيمَا جَفَّتْ بِهِ الأَقْلاَمُ وَجَرَتْ بِهِ الْمَقَادِيرُ. قالَ: فَفِيمَ الْعَمَلُ؟ قالَ: إِعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِما خُلِقَ لَهُ﴾ رواهُ مُسْلِم، ئەی پێغەمبەری خواﷺ ئەو کردەوانەی ئێمە ئەیکەین: ئایا لە (أزَل)دا بڕیاریان بۆ دراوەو نووسراوەو بڕاوەتەوە، یان لە دوای کردن ئەنووسرێ؟ فەرمووی: نا، بەڵکو لە (أزَل)دا بڕیار دراوەو نووسراوە. گوتی: ئەی بۆ چی دەست بەکار بین، بۆ پاڵ نەدەینەوە؟ فەرمووی: دەست بەکار بن چونکە هەر کەسە بۆ دروستکراوەکەی خۆی ئامادە ئەکرێو ڕێگای بۆ ئاسان ئەکرێ.

(اَلْحَدِيثُ الْعِشْرُون: فِي الْحَيَاء)

﴿ عَنْ أَبِي مَسْعُود عُقْبَةَ بن عَمْرو الأَنْصارِي الْبَدْرِيِّ ﷺ: قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسَ مِنْ كَلامِ النُّبُوَّةِ الأُولَى: إِذَا لَمْ تَسْتَحِ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ ﴾ رَوَاهُ الْبخاري.

واتـە: ئەگەر بۆ بەختەوەری دروست کرابێ، کردەوەی بەختەوەریانەی بۆ ئاسان ئەکرێ، ئەگەر بۆ بەدبەختی دروست کرابێ، کردەوەی بەدبەختیانەی بۆ ئاسان ئەکرێ.

﴿ حەدیسی بیستەم: دەربارەی شەرم کردن ﴾

(عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ عُقْبَةَ بنِ عَمْرٍو الأَنْصارِي البَدْرِيّ)ﷺ (عوقبە)ی کوڕی (عەمر)ی (ئەنساری)، سەحابەیەو یەکێکە لەو حەفتا کەسەی پەیمانی (عەقەبە)ی دووەمیان لەگەڵ پێغەمبەرﷺ بەستوە، لە ساڵی (٤١)ی کۆچی لە (مەدینە) وەفاتی کردوە، (١٠٢) حەدیسی گێڕاونەوە.

(قَالَ) عوقبە ئەفەرموێ: (قَالَ رَسُولُ اللهِﷺ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسَ) بە ڕاستی ئەوەی گەیشتۆتە خەڵك (مِنْ كَلامِ النُّبُوَّةِ الأُولَى) لە فەرموودەکانی پێغەمبەرانی پێشوو، ئەمەیە: (إِذَا لَمْ تَسْتَحِ) ئەگەر شەرم ناکەی (فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ) هەر چی حەز ئەکەی بیکە. چونکە شەرم کردن بەشێکە لە باوەڕ بە خواو بە پێغەمبەرﷺ، کە مرۆڤ شەرمی نەما باوەڕی لاواز ئەبێ‌و کردەوەی ناشیرین ئەکا، کەوابوو: شەرم کردن باشترین ڕەوشتی مرۆڤە، چونکە هەر چاکەی لێ‌پەیدا ئەبێ.

جا شەرم کردن لە خوای گەورە باشترین‌و گەورەترین پلەی شەرمە، لە بەر ئەوەی لە خراپە ئەتپارێزێ. (رواهُ البخاري) ئیمامی (بوخاری) گێڕاویەتیەوە.

بزانە: شەرم کردن لە پرسیارکردنی کاروباری ئایینی‌و فەرمان بە چاکەو قەدەغەکردنی خراپە، لێرەدا مەبەست نیە؟ چونکە شەرم کردن لەو جۆرە شتە ترسنۆکی‌یە، نەك شەرمنی.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (اَلْحَيَاء): واتە: شەرم: گۆڕانێکە دێتە سەر دڵ‌و ڕەنگی مرۆڤ لە ترسی ئاشکرابوونی نالەبارێکی خۆی.

ئینجا بزانە: واجبە مرۆڤ زیاتر شەرم لە خوای‌خۆی بکا، بە جۆرێکی وا: ڕوو نەکاتە ئەو شوێنانەی خوا لێی قەدەغە کردوەو دوا نەکەوێ لەو شوێنانەی خوا فەرمانی پێ‌کردوە، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِسْتَحْيُوا مِنَ اللهِ حَقَّ الْحَيَاءِ. قَالُوا: إِنَّا نَسْتَحِي

(اَلْحَدِيثُ الْحادى والْعشْرون: فى الإيمان وَالإسْتِقامَة)

﴿عَنْ أَبِى عَمْرٍو وَقِيلَ أَبِى عَمْرَةَ سُفْيَانَ بن عَبْداللهِ رضي الله عنه قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ قُلْ لِى فِى الإِسْلاَمِ قَوْلاً لاَ أَسْأَلُ عَنْهُ أَحَدًا غَيْرَكَ؟ قَالَ ﷺ: قُلْ: آمَنْتُ بِاللهِ ثُمَّ اسْتَقِمْ﴾ رَواهُ مُسْلم.

وَالْحَمْدُ للهِ. فقال: لَيْس ذَلكَ، وَلَكِن الإسْتِحْياءَ مِنَ اللهِ حَقَّ الْحَياء: أَنْ تَحْفَظَ الرَّأْسَ وَمَا وَعَى، وَالْبَطْنَ وَما حَوَى، وَأَنْ تَذْكُرَ الْمَوْتَ وَالْبِلى، وَمَنْ أَرادَ الآخِرَةَ تَرَكَ زِينَةَ الدُّنْيا، فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ إِسْتَحْيا مِنَ اللهِ حَقَّ الْحَياءِ﴾ رواهُ الترمذى وأحمد، شەرم لە خوا بکەن شەرمێکی بەڕاستی. (صَحابَة) گوتیان: ئێمە شەرم ئەکەین سوپاس بۆ خوا. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: مەبەستم ئەو شەرمەی ئێوە نیە، بەڵکو شەرم کردن لە خوا بەڕاستی ئەوەیە: سەرت بپارێزی لەگەڵ ئەندامەکانی سەر: وەکو گوێو دەمو لوتو چاو، هەروەها زگت بپارێزی لەگەڵ حەز و بۆچوونەکانی: وەکو خواردنو عەورەت، باسی مردنو ڕزینی لاشەکەت بکە، هەرکەس ژیانی دواڕۆژی بوێ واز ئەهێنێ لە حەرامەکانی دونیا، جا هەرکەس ڕەفتار بەم حەدیسە بکا بەڕاستی شەرم لە خوا ئەکا.

٢- (فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿اَلْحَياءُ مِنَ الإِيمانِ، وَالإِيمانُ فِى الْجَنَّةِ، وَالْبَذَاءُ مِنَ الْجَفاءِ وَالْجَفاءُ فِى النَّارِ﴾ رواهُ الترمذى، شەرم کردن بەشێکە لە ئیمان، خاوەن ئیمانیش جێگەی بەهەشتە، بێشەرمیو زمان پیسی بەشێکە لە دڵڕەقی، دڵڕەقیش جێگەی دۆزەخە.

﴿ حەدیسی بیستو یەکەم: باوەڕهێنانو بەردەوامبوون لە سەر باوەڕ ﴾

(عَنْ أَبِى عَمْرٍو وَقِيلَ أَبِى عَمْرَةَ سُفْيَانَ بْن عَبْدِ اللهِ رضي الله عنه) گێردراوەتەوە لە (سوفیان)ی کوڕی (عبدالله) خوا لێی ڕازی بێ، سەحابەیە، خەڵکی (طائف)ە، لەگەڵ نوێنەری (سەقیف) موسوڵمان بووە، (٥) حەدیسی گێڕاونەوە.

(قَالَ: قُلْتُ) ئەفەرموێ: گوتم (يَارَسُولَ اللهِ ﷺ) ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ (قُلْ لِى فِى الإِسْلاَمِ قَوْلاً) دەربارەی ئایینی ئیسلام فەرموودەیەکم بۆ بڵێ کە (لاَ أَسْأَلُ عَنْهُ أَحَدًا غَيْرَكَ) ئەوەندە ئاشکرا بێ، پێویستم بە کەسیتر نەبێ لێی بپرسم؟

(قَالَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (قُلْ: آمَنْتُ بِاللهِ) بڵێ: باوەڕی تەواوم هەیە بە خوا (ثُمَّ اسْتَقِمْ) ئینجا لە سەر ئەو ڕێگا ڕاستەی ئیسلام بڕۆو لێی لامەدەو بەردەوام بە (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

(اَلْحَديثُ الثَّانِى وَالْعِشْرُون: مَا يَكون سَبَباً لِدُخُول الْجَنَّة)

﴿ عَـنْ جَـابِـرِ بْـنِ عَـبْـدِ اللهِ الأَنْـصَـارِي رَضِـيَ اللهُ عَـنْـهُـمَـا:

ئینجا بزانە: ئیمانی هیچ کەس ڕاست نابێ تا دڵی ڕاست ئەبێ، دڵیشی ڕاست نابێ تا زوبانی ڕاست ئەبێ، کەوابوو: بە دڵو بە زوبان باوەڕی تەواوت هەبێ: بەو شەش ڕوکنەی ئیمان، وە هەر پێنج ڕوکنەکانیئیسلام ئەنجام بدە، بەردەوام بە: لە سەر خواپەرستیو وازهێنان لە خراپە، ئینجا لە سەر ئەم ڕێگایە بڕۆ بە دوای ئەمو ئەو مەکەوە، چونکە لە ڕێگە لاتئەدەن.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (آمَنْـتُ بِـاللهِ): باوەڕ هەبوون بە تاكو تەنیایی خوا بە زمانو بە کردار، هەروەها بەردەوامبوونو لانەدان لەم بیروباوەڕە ئەبنە هۆی دۆستایەتی فریشتەو شادبوون بە بەهەشتی پانو بەرین، هەروەك خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ الَّـذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلاَئِكَةُ أَلاَّ تَخَافُوا وَلاَ تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ، نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَـهِي أَنفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ، نُزُلاً مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ﴾، واتە: ئەوانەی ئەڵێن: خودامان (ألله)یەو لە سەر ئەم بیروباوەڕە ئەمێننەوەو لانادەن، فریشتە دێنە لایان لە کاتی مردنو لە ناو قەبر و لە کاتی زیندووبوونەوەی قیامەت، پێیان ئەڵێن: مەترسێنو دڵتەنگ مەبن، موژدەتان ئەدەینێ: بەو بەهەشتەی وەعدەتان پێدرابوو، ئێمە دۆستو یارمەتیدەری ئێوەین لە دونیاو لە قیامەت، لەو بەهەشتەدا ئەتاندرێتێ: هەرچی دڵتان حەزی لێبکا و ئێوە بیخوازن، میوانداریتان ئەکرێ لە لای خودایەك: کە داپۆشەری گوناهەکانەو میهرەبانە.

٢- (ثُمَّ اسْتَقِمْ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ شِرَّةً وَلِكُلِّ شِرَّةٍ فَتْرَةً. فَإِنْ كَانَ صَاحِبُهَا سَدَّدَ وَقَارَبَ فَارْجُوهُ. وَإِنْ أُشِيرَ إِلَيْهِ بِالأَصَابِعِ فَلاَ تَعُدُّوهُ﴾ رواهُ الترمذي، واتە: هەموو شتێك توندوتۆڵیەکی هەیەو هەموو توندوتۆڵیەکیش خاوبوونەوەیەکی هەیە، جا ئەگەر مرۆڤی توندو تۆڵ لە کارەکانیدا ڕێگای ڕاستی گرتە بەر و مام ناوەنجی بوو، چاوەڕوانی چاکەی لێبکەن. ئەگەر بە پەنجە ئاماژەی بۆ ئەکرا و لە سنوور بەدەر زێدەڕۆیی کرد، بە هیچی دامەنێن. واتە: چونکە بەردەوام نابێ.

حەدیسی بیستو دووەم: ئەو شتەی ئەبێتە هۆی چوونە بەهەشت ﴾

(عَنْ جَابِرِ بن عَبْدِاللهِ الأنْصاري رَضي اللهُ عَنْهُما) گێڕدراوەتەوە لە (جابیر)ی کوڕی

أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: أَرَأَيْتَ إِذَا صَلَّيْتُ الْمَكْتُوبَات وَصُمْتُ رَمَضَانَ وَأَحْلَلْتُ الْحَلاَلَ وَحَرَّمْتُ الْحَرَامَ، وَلَمْ أَزِدْ عَلَى ذَلكَ شَيْئًا، أَفَأَدْخُلُ الْجَنَّةَ؟ قَالَ ﷺ: نَعَمْ ﴾ رواهُ مُسلم، وَمَعْنَى حَرَّمْتُ الْحَرَامَ: إجْتَنَبْتُهُ، وَمَعْنَى أَحْلَلْتُ الْحَلاَلَ: فَعَلْتُهُ مُعْتَقداً حلَّهُ.

(عبدالله)ی (ئەنساری) خوا لێیان ڕازی بێ، خۆیو باوکی سەحابە بون، (جابیر) لە (مەدینە)ی پیرۆز لە دایك بووەو لە تەمەنی (٩٤) ساڵیدا لە (مەدینە) وەفاتی کردوە، (١٥٤٠) حەدیسی گێڕاونەوە.

(أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ رَسُولَ الله)ﷺ (جابیر) ئەفەرموێ: پیاوێك پرسیاری لە پێغەمبەرﷺ کرد (فَقَالَ) پیاوەکە گوتی: (أَرَأَيْتَ) پێم بڵێ باوەڕت وایە: (إِذَا صَلَّيْتُ الْمَكْتُوبَات) هەر کاتێك ئەم پێنج نوێژانەم کردن کە واجبن (وَصُمْتُ رَمَضَانَ) وە مانگی ڕەمەزان بە ڕۆژوو بوم (وَأَحْلَلْتُ الْحَلاَلَ) وە حەڵاڵم بە حەڵاڵ زانیو ئەوەی پێویست بوو کردم (وَحَرَّمْتُ الْحَرَامَ) وە حەڕامم بە حەڕام زانیو لێی دور کەوتمەوەو نەمکرد (وَلَمْ أَزِدْ عَلَى ذَلكَ شَيْئًا) جگە لە نوێژ و ڕۆژوو و خۆپاراستن لە حەڕام، هیچیترم نەکرد لە خێرو چاکە (أَفَأَدْخُلُ الْجَنَّةَ؟) ئایا بە بێسزادان ئەچمە بەهەشت؟

(قَالَ: نَعَمْ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بەڵێ. واتە: بە بێ سزادان ئەچیتە بەهەشت (رواهُ مُسلم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

ئاگاداری: ئەگەر ئیماندارێك تاوانبار بێو خوا لێی خۆش نەبوبێ، لە دوای سزادان ئەچێتە بەهەشت.

جا بزانە: ئەم پیاوە پرسیاری زەکاتو حەجی نەکرد، چونکە لەو کاتە واجب نەبوبون، ئەوەش **بزانە:** هیچ کەس بە کردەوەی خۆی ناچێتە بەهەشت، تەنها بە ڕەحمی خودا ئەچێتە بەهەشت، بەڵام کردەوەی چاك ئەبێتە هۆی ڕەحمی خوا و ئیمانیش مەرجە: بۆ چوونە بەهەشتو ئەبێتە هۆی نەمانەوەی یەکجاری لە دۆزەخ.

هەروەها بزانە: هیچ کەس لە سەر نەکردنی سوننەت سزا نادرێ، بەو مەرجەی بە چاوی سوكو بێنرخ تەماشای سوننەت نەکا، جا هەر چەند دروستە سوننەتەکان نەکرێن، ئەتۆ هەر بیکەو وازی لێمەهێنە بۆ ئەوەی ببیە خۆشەویستی خوا. هەروەك لە حەدیسی (٣٨) بە درێژی باسی ئەکەین، إنْ شاءالله تَعالى.

ئینجا بزانە: لەم حەدیسەدا تەواوی تێکۆشان لە دژی شەیتان کۆ کراوەتەوە، چونکە ئەگەر مرۆڤ خوا بپەرستێو نزیك حەڕام نەکەوێ، ئەبێتە دوژمنی شەیتانو لە

بەهەشت نزیك ئەبێتەوە ﴿عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَ‏ﷺ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: حُجِبَت النَّارُ بِالشَّهَوات وَحُجِبَت الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِه﴾ رواهُ الشيخان، دۆزەخ بە دۆستايەتى نەفس و شەيتان داپۆشراوە، بەهەشت بە دژايەتى نەفس و شەيتان داپۆشراوە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (أَحْلَلْتُ الْحَلاَلَ وَحَرَّمْتُ الْحَرَامَ): بە هۆی حەرام و حەڵاڵ مرۆڤی موسوڵمان لە دونیادا هەردەم لە تاقیکردنەوەدایە، ئایا ئایینەکەی زاڵ ئەبێ بە سەر حەرامدا، یان نا؟ پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ الدُّنْيا حُلْوَةٌ خَضِرَةٌ، وَإِنَّ اللهَ مُسْتَخْلِفُكُمْ فِيها فَيَنْظُرُ كَيْفَ تَعْمَلُونَ؟ فَاتَّقُوا الدُّنْيا وَاتَّقُوا النِّساءَ فَإِنَّ أَوَّلَ فِتْنَةِ بَنِي إِسْرائِيلَ كانَتْ فِي النِّساءِ﴾ رواهُ مُسْلِم، واتە: ئەم دونیایە شیرین و سەوزە دڵ بۆی ئەچێ، خوای گەورە ئێوەی لە دونیا داناوە و تەماشاتان ئەکا چی ئەکەن؟ لە دونیا بترسێن و لە ئافرەتان بترسێن، نەوەکو بە هۆی دونیا و ئافرەتان تووشی حەرام ببن، چونکە یەکەم بێشەرعی و ئاژاوەی (بَنِي إِسرائيل) بە هۆی ئافرەتان پەیدا بووە.

٢- (وَحَرَّمْتُ الْحَرَامَ): بە هۆی خۆپاراستن لە حەرام، مرۆڤ بەردەوام لە ئازاردایە و بە هۆی ئەم ئازارە خوا پاداشتی ئەداتەوە، جا لە بەر ئەم ئازارە پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿اَلدُّنْيا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكافِرِ﴾ رواهُ مُسْلِم، دونیا بەندیخانەی موسوڵمانە و بەهەشتی کافرە.

واتە: چونکە موسوڵمان لە دونیا قەدەغە کراوە لە حەرام، ئەم دونیایە بە نیسبەت ئەو بەهەشتەی بۆی داندراوە وەکو بەندیخانەیە، هەروەها چونکە کافر لە دونیا بەرەڵڵایە و قەدەغەی خوا ئەشکێنێ، ئەم دونیایە بە نیسبەت ئەو دۆزەخەی بۆی داندراوە وەکو بەهەشتە.

٣-(أَدْخُلُ الْجَنَّةَ؟ قَالَ: نَعَمْ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿سَدِّدُوا وَقارِبُوا وَأَبْشِرُوا فَإِنَّهُ لَنْ يُدْخِلَ الْجَنَّةَ أَحداً عَمَلُهُ. قالُوا: وَلاَ أَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قالَ: وَلاَ أَنا، إِلاَّ أَنْ يَتَغَمَّدَنِي اللهُ مِنْهُ بِرَحْمَةٍ، وَاعْلَمُوا أَنَّ أَحَبَّ الْعَمَلِ إِلَى اللهِ أَدْوَمُهُ وَإِنْ قَلَّ﴾ رواه الشيخان، واتە: ڕێگای ڕاست بگرنە بەر لە کردەوەکانتان، ئەگەر بە تەواویش نەتانکردن نزیکی بکەنەوە، مژدە وەربگرن کە خوا پاداشتتان ئەداتەوە، بە ڕاستی کردەوەی هیچ کەسێك نایباتە بەهەشت. گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ کردەوەی تۆش ناتباتە بەهەشت؟ فەرمووی: کردەوەی منیش نامباتە بەهەشت، مەگەر خوا بە ڕەحمەتی

(اَلْحَديثُ الثّالث والْعشْرُون: مَجْمُوعَةٌ منَ الْحَسنَات)

﴿ عَنْ أَبى مالكْ الْحارث ابْن عاصم الأَشْعَرىﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهﷺ: اَلطُّهُورُ شَطْرُ الإِيْمَان، وَالْحَمْدُ للّه تَمْلأُ الْميزَانَ، وسُبْحَانَ الله وَالْحَمْدُ للّه تَمْلآن أَوْ تَمْلأُ مَا بَيْنَ السَّمَاوَات وَالأَرْض﴾

خۆی دامبپۆشێ، بزانن: خۆشەویستترین کردەوە لە لای خوا، کردەوەی بەردەوامە هەرچەند کەمیش بێ.

﴿ حەدیسی بیست‌وسێیەم: کۆمەڵێك لە چاکەکان ﴾

(عَنْ أَبِى مالِكِ الْحارِثِ ابْن عاصِمِ الأَشْعَرِىﷺ) گێردراوەتەوە لە (ئەبومالیك)ی (ئەشعەری) خوا لێی ڕازی بێ، سەحابەیەو خەڵکی (یەمەنە)، هاتۆتە (مەدینە) لە خزمەت پێغەمبەرﷺ موسوڵمان بووە، (٢٧) حەدیسی گێڕاونەوە، لە ساڵی (١٨)ی کۆچی وەفاتی کردوە.

(قَالَ: قالَ رَسُولُ اللهﷺ) ئەفەرموێ: پێغەمبەرﷺ فەرمووی (اَلطُّهُورُ) پاك ڕاگرتنی لەش‌و بەرگ‌و شوێن‌و ناو دڵ (شَطْرُ الإِيمَانِ) نیوەی ئیمانە. واتە: پاك‌و خاوێنی نیوەی باوەڕە، لە هەمووش گرنگتر دەستنوێژو خۆ شوشتنە لە لەش پیسی.

(وَالْحَمْدُ لِلّهِ) وتنی (اَلْحَمْدُ لِلّهِ) خێری ئەوەندە زۆرە: (تَمْلأُ الْمِيزَانَ) تەرازووی ڕۆژی قیامەت پڕ دەکا.

بزانـە: لە ڕۆژی قیامەت بۆ هەموو کەسێك تەرازوو دائەندرێ‌و چاکەو خراپەی پێ ئەکێشرێ، چاکە لە لایەك، خراپە لە لایەك، جا هەرکەس چاکەی گرانتر بوو بەختەوەر ئەبێ، وە ئەگەر چاکەی سوکتر بوو بەدبەخت ئەبێ، کەوابوو: زۆر زیکری خوا بکە، بۆ ئەوەی چاکەت گرانتر بێ‌و بەختەوەر ببی.

(و) هەروەها وتنی (سُبْحَانَ الله وَالْحَمْدُ للّه) بە یەکەوە، خێری ئەوەندە زۆرە: (تَمْلآنِ أَوْ تَمْلأُ مَا بَيْنَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ) نێوان ئاسمانەکان‌و زەمین پڕ ئەکەن، لە پاش پڕکردنی تەرازوو.

ئینجا بزانە: تەرازوو گەورەترە لە نێوان ئاسمان‌و زەمین، وە خێری (اَلْحَمْدُ لِلّه) زۆرترە لە (سُبْحَانَ الله)، وە ئەگەر بڵێی: (سُبْحَانَ الله وَالْحَمْدُ لله وَلاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ)، ئەوە خێری پڕ ئاسمان‌و زەمین‌و نێوان هەردووکیان‌و پڕ بە تەرازووە، هەروەك لە چەند حەدیسیتردا هاتووە، بەڵام زیکری (لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ) لە هەموویان خێرترە، هەروەها (لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِالله) گەنجینەیەکی بەهەشتەو لە دەست خۆتی مەدە.

وَالصَّلاَةُ نُورٌ، وَالصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ، وَالصَّبْرُ ضِيَاءٌ، وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ. كُلُّ النَّاسِ يَغْدُو: فَبَائِعٌ نَفْسَهُ فَمُعْتِقُهَا أَوْ مُوبِقُهَا﴾ رَوَاهُ مُسْلِم.

(وَالصَّلاَةُ نُورٌ) نوێژکردنی تەواو ڕووناکی‌یە بۆ ناو گۆڕی تاریکو ڕۆژی قیامەت، هەروەها ڕووناکی‌یە بۆ ناو دەروونی مرۆڤ، چونکە قەدەغەی ئەکا لە خراپە (وَالصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ) زەکاتدانو خێرکردن بەڵگەیە لە سەر باوەڕی خاوەنەکەی لە دونیاو قیامەت.

(وَالصَّبْرُ) ئارامو خۆڕاگرتن: لە سەر خراپە نەکردنو لە سەر خواپەرستیو لە سەر ناخۆشیەکانی دونیا (ضِيَاءٌ) ڕۆشنایی دڵو دەروونە.

بزانە: مرۆڤی خۆڕاگر لە سەر نەکردنی خراپە، نۆ سەد پلەی چاکەی بۆ ئەنووسرێ، خۆڕاگر لە سەر خواپەرستی، شەش سەد پلەی بۆ ئەنووسرێ، خۆڕاگر لە ناخۆشیەکانی دونیا، سێ‌سەد پلەی بۆ ئەنووسرێ.

(وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ) قورئانی پیرۆز: یان شاهیدە بۆ تۆ-لە ڕۆژی قیامەت- ئەگەر ڕەفتارت پێ‌کردبێو بۆ خوا بیخوێنی، یان شاهیدە لە دژی تۆ-لە ڕۆژی قیامەت- ئەگەر ڕەفتارت پێ‌نەکردبێو بۆ خوا نەتخوێندبێ.

(كُلُّ النَّاسِ يَغْدُو) هەموو کەسێك کە ڕۆژ داهات بە کارێکەوە خەریك دەبێ: (فَبَائِعٌ نَفْسَهُ) جا ئیوا هەیە خۆی ئەفرۆشێتە خوای گەورەو هەر چاکە ئەکا و خراپە ناکا (فَمُعْتِقُهَا) ئەم جۆرە کەسە خۆی ئازاد ئەکا لە دۆزەخ (أَوْ مُوبِقُهَا) یان خۆی بە شەیتان ئەفرۆشێو خراپە ئەکا و مالّوێران ئەبێ لە قیامەت (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (اَلطُّهُورُ شَطْرُ الإيمان): **بزانە:** پاكو خاوێنی ڕەوشتێکی زۆر گرنگە، چونکە ڕەوشتی گشت پێغەمبەرانە صَلّى الله عليهِمْ أجْمعين.

ئینجا بزانە: لە هەموو ڕەوشتەکان گرنگتر ئەم ڕەوشتانەن: کە پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ: قَصُّ الشَّارِبِ، وَإِعْفَاءُ اللِّحْيَةِ، وَالسِّوَاكُ، وَاسْتِنْشَاقُ الْمَاءِ، وَقَصُّ الأَظْفَارِ، وَغَسْلُ الْبَرَاجِمِ، وَنَتْفُ الإِبِطِ، وَحَلْقُ الْعَانَةِ، وَانْتِقَاصُ الْمَاءِ، قَالَ الرَّاوِي: وَنَسِيتُ الْعَاشِرَةَ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ الْمَضْمَضَةَ﴾رواهُ مُسْلِم، دە ڕەوشت هەنە ڕەوشتی ئاینی خودانە، سمێڵ بڕینەوە بە مەقەست، ڕیش بەردان، سیواك کردن، پاککردنەوەی کونە لووت، نینۆك کردن، شووشتنی لۆچی پەنجەکان، هەڵکەندنی مووی بن هەنگڵ، تاشینی بەر، تارەت کردن، شوشتنی دەم، یان سوننەتکردنی ئامێری پیاو و ئافرەت.

(اَلْحَدِيثُ الرّابع وَالْعشْرون: إسْتِغْنَاءُ اللهِ عَنِ الْغَيْرِ)

﴿عَـنْ أَبِي ذَرٍّ الْغِـفاريِّ رضي الله عنه عَـنِ النَّبِيِّ ﷺ: فِـيمَا يَرْوِيهِ عَـنْ رَبِّهِ تَعَـالَى،

٢- (وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ): ڕەفتـارکردن بـە قورئـانی پـیرۆز ئەبێتـە هۆی سـەربەرزی دونیا و بەختەوەری‌قیامەت؟ چونکە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَـلا يَضِلُّ وَلاَ يَشْقَى﴾ واتە: هەرکەسێك شوێن ئـەم قورئانـە بکـەوێ، لـە دونیـادا گـومڕا نابێ‌و لە قیامەتیشدا بەدبەخت نابێ.

٣-(أَوْ عَلَيْكَ): بەدبەختی‌و ڕووڕەشی بۆ کەسێکە: کە ڕەفتار بە قورئانی پـیرۆز ناکـا و بـە بەرنامـەی ژیـانی نازانـێ‌و وازی لێدێنـێ‌و شـوێن بەرنامـەی دەسـتکرد ئەکـەوێ، خوای گـەورە ئەفـەرموێ: ﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَـةً ضَـنْكًا وَنَحْشُـرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى، قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنتُ بَصِيرًا قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَـا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنسَى﴾ واتە: هەر کەسێك واز لە قورئانەکەی من بێنێ‌و ڕەفتـاری پـێ‌نەکاو بە بەرنامەی ژیانی تێ‌نەگا، ئەوە ژیانێکی سەختو بەدبەختانەی ئەدرێتێ‌و بە دڵنیایی‌و چاوتێری ناژیێ، لە ڕۆژی قیامەتیش بە کوێری حەشری ئەکرێ‌و ئەڵێ: خوایـە بۆچی بە کوێری حەشرت کردم خۆ من لە دونیادا چاوم هەبوو؟ خـوا ئەفـەرموێ: وەهـا قورئانەکەی منت لە دونیا بۆ هاتو خۆت لێ کـوێر کـرد و ڕەفتـارت پێ‌نـەکرد، وەهـاش ئێمە لە ناو دۆزەخدا ئەتهێڵینەوەو هیچ نرخێکت بۆ دانانێین.

٤- (فَمُعْتِقُهَا، أَوْ مُوبِقُهَا): پێغەمبـەر ﷺ ئەفـەرموێ: ﴿كُلُّ كَلاَمِ ابْنِ آدَمَ عَلَيْهِ لاَ لَهُ، إِلاَّ أَمْرٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ نَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ أَوْ ذِكْرُاللهِ تَعَـالَى﴾ رواهُ الترمـذي، گشـت گوفتارەکـانی ئـادەمیزاد لـە دژی خۆیـەتی‌و سـودی لێوەرنـاگرێ، جگـە لـە فـەرمان بـە چـاکەو قەدەغـەکردنی خراپـەو زیکـری خـوای گـەورە. کـەوابوو: لـە سـەر ئـەم سـێ ڕەوشـتە بەردەوام بە، تاکو خۆت ئازاد بکەی لە ماڵوێرانی‌ی دونیا و قیامەت.

﴿ حەدیسی بیستو چوارەم: خوا پێویستی بە هیچ شتێك نیە ﴾

(عَنْ أَبِي ذَرٍّ الْغِفَارِيِّ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: فِيمَا يَرْوِيهِ عَنْ رَبِّهِ تَعَالَى) گێڕدراوەتەوە لە (ئەبو زەڕ)ی (غیفـاری) خـوا لێی ڕازی بـێ، ئـەویش لـە پێغەمبـەر ﷺ ئەگێڕێتـەوە، پێغەمبەریش ﷺ لە خوای گەورە ئەگێڕێتەوە.

(**پێناسە**) **بزانە**: بەم جۆرە حەدیسانە ئەگوترێ: (حەدیسی قودسی). واتە: حەدیسـەکە وشەو مانای لـە لای خـواوە هـاتووە، بـەڵام ناگاتـە پلـەی قورئـان، وە حەدیسـەکانی‌تری پێغەمبەر ﷺ مانای لە لای خواوە هاتووەو وشەکەی هی پێغەمبەرە ﷺ.

أَنَّهُ قَالَ: يَا عِبَادِي إِنِّي حَرَّمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِي وَجَعَلْتُهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّمًا فَلاَ تَظَالَمُوا، يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ ضَالٌّ إِلاَّ مَنْ هَدَيْتُهُ فَاسْتَهْدُونِي أَهْدِكُمْ، يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ جَائِعٌ إِلاَّ مَنْ أَطْعَمْتُهُ فَاسْتَطْعِمُونِي أُطْعِمْكُمْ، يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ عَارٍ إِلاَّ مَنْ كَسَوْتُهُ فَاسْتَكْسُونِي أَكْسُكُمْ،

(أَنَّهُ قَالَ) خوای گەورە ئەفەرموێ: (يَا عِبَادِي) ئەی بەندەکانی من (إِنِّي حَرَّمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِي) من ستەمو زۆرداریم لە سەر خۆم حەرام کردوەو نایکەم (وَجَعَلْتُهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّمًا) هەروەها ستەمو زۆرداری لە نێوان ئێوەشدا حەرامم کردوەو (فَلاَ تَظَالَمُوا) کەواتە: ئێوەش ستەمو زۆرداری لە یەکتری مەکەن: وە ستەم لە خۆشتان مەکەن بە تاوان کردن.

بزانە: ستەمو زۆرداری: دەستدرێژیکردنە بۆ سەر ماف کەسێکیتر بە ناهەقو دوژمنایەتی، یان دەرچوونە لە سنوری خوا.

(يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ ضَالٌّ) ئەی بەندەکانم ئێوە هەمووتان سەرلێشێواونو نەشارەزان لە ئایینی ئیسلام (إِلاَّ مَنْ هَدَيْتُهُ) تەنها ئەو کەسە نەبێ: کە من بیخەمە سەر ڕێگای ڕاست (فَاسْتَهْدُونِي) کەواتە: ڕێگای ڕاست هەر لە من داوا بکەن (أَهْدِكُمْ) منیش شارەزای ڕێگای ڕاستتان ئەکەمو ئەتانخەمە سەر ڕێگای ڕاست.

ئەی موسوڵمان، تەنها ڕێگای خوا و پێغەمبەرﷺ بگرەو بە دوای ڕێچکەکان مەکەوە؟ چونکە گومڕات ئەکەن، جگە لە خوا کەس ناتوانێ بتگەیەنێتە ڕێگای ڕاست، ئەوانەی تۆ دوایان ئەکەوی، وەکو تۆ سەر لێشێواون ئەگەر ڕێگای خوا و پێغەمبەرﷺ نەگرن.

(يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ جَائِعٌ) ئەی بەندەکانم ئێوە هەمووتان برسین (إِلاَّ مَنْ أَطْعَمْتُهُ) تەنها ئەوانە نەبێ: کە من خواردنو خواردنەوەیان ئەدەمێ (فَاسْتَطْعِمُونِي) داوای خواردەمەنی هەر لە من بکەن (أُطْعِمْكُمْ) منیش ئەتاندەمێ.

واتە: ڕێگای وەدەستهێنانی خواردنتان بۆ ئاسان ئەکەم.

(يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ عَارٍ) ئەی بەندەکانم ئێوە هەمووتان ڕووتن (إِلاَّ مَنْ كَسَوْتُهُ) تەنها ئەو کەسە نەبێ کە من بەرگی بکەم (فَاسْتَكْسُونِي) داوای بەرگ هەر لە من بکەن (أَكْسُكُمْ) منیش بەرگتان ئەدەمێ.

واتە: ڕێگای وەدەستهێنانی بەرگو پۆشاکتان بۆ ئاسان ئەکەم.

ئەی موسوڵمانی برسیو هەژار: با هاوارت هەر بۆ قاپیخوا بێ، چونکە هەر کەسێکیتر –جگە لە خودا– داوای خواردنی لێبکەی، ئەویش وەکو تۆ پێویستی بە خوایە.

يَا عِبَادِي إِنَّكُمْ تُخْطِئُونَ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَأَنَا أَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا فَاسْتَغْفِرُونِي أَغْفِرْ لَكُمْ، يَا عِبَادِي إِنَّكُمْ لَنْ تَبْلُغُوا ضَرِّي فَتَضُرُّونِي وَلَنْ تَبْلُغُوا نَفْعِي فَتَنْفَعُونِي، يَا عِبَادِي لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ كَانُوا عَلَى أَتْقَى قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْكُمْ مَا زَادَ ذَلِكَ فِي مُلْكِي شَيْئًا، يَا عِبَادِي لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ كَانُوا عَلَى أَفْجَرِ قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِنْ مُلْكِي شَيْئًا،

(يَا عِبَادِي) ئەی بەندەكانم (إِنَّكُمْ تُخْطِئُونَ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ) ئێوە بە شەو و ڕۆژ گوناه ئەكەن (وَأَنَا أَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا) من ئەگەر حەز بكەم لە هەموو گوناهێك خۆش ئەبم جگە لە كافربوون (فَاسْتَغْفِرُونِي) داوای لێخۆشبوونی گوناه هەر لە من بكەن (أَغْفِرْ لَكُمْ) منیش لێتان خۆش ئەبم.

پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿كُلُّ بَنِي آدَمَ خَطَّاءٌ، وَخَيْرُ الْخَطَّائِينَ التَّوَّابُونَ﴾ رواهُ الترمذي، هەموو ئادەمیزادان گوناهبارن، وە باشترینی گوناهباران تۆبەكارانن.

كەوابوو: ئەی موسوڵمان زوو تۆبە بكەو باری گوناه لە سەر خۆت لادە، بە دڵو زوبان (أَسْتَغْفِرُ اللهَ) بكە، واتە: داوای لێخۆشبوونی گوناهم لە خودا ئەكەم. بۆ ئەوەی خوا لێت خۆش بێو ڕزقت فراوان بكاو غەمت لاببا.

(يَا عِبَادِي) ئەی بەندەكانم (إِنَّكُمْ لَنْ تَبْلُغُوا ضَرِّي فَتَضُرُّونِي) ئێوە ناگەنە ئەو ڕادەیە كە بتوانن زیان لە من بدەن (وَلَنْ تَبْلُغُوا نَفْعِي فَتَنْفَعُونِي) هەروەها: ناشگەنە ئەو پلەیە كە بتوانن سودم پێبگەیەنن. واتە: ئەو چاكانەی خودا لەگەڵ بەندەكانی خۆی ئەكا، لە ترسی زیان لێدانی خۆی نیەو بۆ سود پێگەیاندنی خۆیشی نیە، بەڵكو بۆ قازانجی ئەوانە، چونكە زۆر لەگەڵیان بە ڕەحمە.

(يَا عِبَادِي) ئەی بەندەكانم (لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ) ئەگەر لە یەكەم كەستانەوە تا دوایینتان (وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ) بە ئادەمیزادتانەوەو بە جنۆكەتانەوە (كَانُوا عَلَى أَتْقَى قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْكُمْ) هەمووتان بێنە سەر دڵی چاكترین مرۆڤ لە ئێوە، واتە: ببنە مرۆڤێكی لەخواترس (مَا زَادَ ذَلِكَ فِي مُلْكِي شَيْئًا) ئەوە هیچ لە گەورەیی‌و دەسەڵاتی من زۆرتر ناكا، وە سودی خواپەرستی بۆ خۆتانە.

(يَا عِبَادِي) ئەی بەندەكانم (لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ) ئەگەر لە یەكەم كەستان تا دوایینتان (وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ) بە ئادەمیزادو جنۆكەتانەوە (كَانُوا عَلَى أَفْجَرِ قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْكُمْ) هەموویان بێنە سەر دڵی خراپترین مرۆڤ لە ئێوە، واتە: هەموو ببنە پیاوی خراپ (مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِنْ مُلْكِي شَيْئًا) ئەوەش هیچ لە گەورەیی‌و دەسەڵاتی من كەم

يَا عِبَادِى لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ قَامُوا فِى صَعِيدٍ وَاحِدٍ فَسَأَلُونِى فَأَعْطَيْتُ كُلَّ وَاحِدٍ مَسْأَلَتَهُ مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِمَّا عِنْدِى إِلاَّ كَمَا يَنْقُصُ الْمِخْيَطُ إِذَا أُدْخِلَ الْبَحْرَ، يَا عِبَادِى إِنَّمَا هِيَ أَعْمَالُكُمْ أُحْصِيهَا لَكُمْ ثُمَّ أُوَفِّيكُمْ إِيَّاهَا: فَمَنْ وَجَدَ خَيْرًا فَلْيَحْمَدِ اللهَ، وَمَنْ وَجَدَ غَيْرَ ذَلِكَ فَلاَ يَلُومَنَّ إِلاَّ نَفْسَهُ ﴾ رواهُ مُسْلِم

ناكاتەوە. واتە: ئێوە خوا بپەرستن، یان نەیپەرستن، بۆ خوایەتی خوا هەر وەك یەكە.

(يَا عِبَادِي لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ) ئەی بەندەكانم ئەگەر لە یەكەم كەستانەوە تا دوایین كەستان، بە ئادەمیزادو جنۆكەوە (قَامُوا فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ) لە دەشتێكدا كۆ ببنەوە (فَسَأَلُونِي) هەر كەسە داوای شتێكم لێبكا (فَأَعْطَيْتُ كُلَّ وَاحِدٍ مَسْأَلَتَهُ) هەر یەكە لەو هەموو خەڵكە داواكراوەكەی خۆی بدەمێ (مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِمَّا عِنْدِي) ئەوە هیچ لە گەنجینەی لای خۆم كەم ناكاتەوە (إِلاَّ كَمَا يَنْقُصُ الْمِخْيَطُ) تەنها وەك دەرزی چەند كەم ئەكاتەوە (إِذَا أُدْخِلَ الْبَحْرَ) ئەگەر لە ناو دەریای هەڵێنی. واتە: بە دەرزی ئاوی دەریا كەم نابێتەوەو گەنجینەی خوداش كەم نابێتەوە.

(يَا عِبَادِي) ئەی بەندەكانم (إِنَّمَا هِيَ) ئەو كردەوە چاكانەو خراپانە (أَعْمَالُكُمْ) كردەوەی خۆتانە (أُحْصِيهَا لَكُمْ) من فەرمانم داوەتە فریشتەكانم: سەرژمێری كردەوەكانتان بكەن (ثُمَّ أُوَفِّيكُمْ إِيَّاهَا) ئینجا لە ڕۆژی دواییدا دەیدەمەوە دەستتان‌و پاداش‌و سزاتان ئەدەم بەگوێرەی كردەوەكانتان:

(فَمَنْ وَجَدَ خَيْرًا) جا هەركەسێك بینی لە ڕۆژی دوایی چاكەی هەیەو پاداشی چاكەی دراوە (فَلْيَحْمَدِ اللهَ) با سوپاسی خوا بكا كە یارمەتی داوە بۆ چاكە كردن (وَمَنْ وَجَدَ غَيْرَ ذَلِكَ) وە هەر كەسێك بینی بە پێچەوانەوە خراپەی هەبوو و سزای خراپەی درا (فَلاَ يَلُومَنَّ إِلاَّ نَفْسَهُ) ئەوە با هەر خۆی بە تاوانبار دابنێ‌و لۆمەی كەسیتر نەكا، چونكە بەخۆی لە ڕێگای خوای گەورە لایداوە (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

بزانە: هەرچی ئیماندار بێ‌و چاكەی هەبێ، ئەوە لە دونیا و قیامەت پاداشتی چاكەكانی ئەدرێتێ، بەڵام هەر كەسێك كافر بێ، ئەوە پاداشتی چاكەكانی هەر لە دونیا ئەدرێتێ‌و بۆ قیامەت چاكەی نامێنێ‌و بە هۆی خراپەكانی ئەچێتە دۆزەخ، لە هەموو خراپەكانی گەورەتر كافربوونە.

پێناسە: جنۆكە چینێكن خوا لە ئاگر دروستی كردون، وە بە هەموو وێنەیەك خۆیان ئەنوێنن، لە سەر وێنەی تایبەتی‌خۆیان كەس بە چاو نایانبینێ، ئەوان ئێمە ئەبینن، ژن‌و منداڵیان هەیەو كافر و موسوڵمانیان هەیە، شەیتان لە جنۆكە كافرەكانە.

ئینجا بزانە: خوای گەورە لەم حەدیسەدا هەڕەشەی کردوەو مژدەشی داوە، کەوابوو: هەرکەسێك بیەوێ لە هەڕەشەی خوا ڕزگاری ببێ‌و بگاتە مژدەی خوا، هیچ کەمتەرخەمی ناکا لە خواپەرستی ﴿عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَ‌رضي الله عنه: عَنِ النَّبِيِّ‌ﷺ: مَنْ خافَ أَدْلَجَ وَمَنْ أَدْلَجَ بَلَغَ الْمَنْزِلَ أَلاَ إِنَّ سِلْعَةَاللهِ غالِيَةٌ أَلاَ إِنَّ سِلْعَةَاللهِ الْجَنَّةُ﴾ رواهُ الترمذي، هەر کەسێك ترسی هەبێ شەوڕەوی ئەکا، هەرکەسێك شەوڕەوی بکا ئەگاتە شوێنەکەی خۆی‌و ئەحەسێتەوە، ئاگادار بن: کوتاڵی خوا زۆر بە نرخە، ئاگادار بن: کوتاڵی خوا بەهەشتە. واتە: بە هەرزان نایفرۆشێ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١-(فَلاَ تَظَالَمُوا): بۆ پاراستنی ئایین‌و گیان‌و نەژادو ناموس‌و هۆش‌و ماڵ، خوای گەورە (ظُلْم)ی حەرام کردوە، واتە: دەستدرێژکردنە سەر ئەم شەشانە. کەوابوو: گەورەترین ستەم کافربوونە، هەروەك خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ بە ڕاستی کافربوون ستەمێکی زۆر گەورەیە.

پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ كَانَتْ لَهُ مَظْلِمَةٌ لأَحَدٍ مِنْ عِرْضِهِ أَوْ شَيْءٍ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ الْيَوْمَ قَبْلَ أَنْ لاَ يَكُونَ دِينَارٌ وَلاَ دِرْهَمٌ: إِنْ كَانَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ أُخِذَ مِنْهُ بِقَدْرِ مَظْلِمَتِهِ، وَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَحُمِلَ عَلَيْهِ﴾ رواهُ البخاري، واتە: هەر کەسێك (ظُلْم)ی لە کەسێك کردوە: دەربارەی ناموس، یان شتێکی‌تر، با لە دونیا گەردەنی خۆی پێ ئازاد بکا، پێش ئەوەی ڕۆژێك دابێ دیرهەم‌و دینار سودی نەبێ: لە ڕۆژی دوایی ئەگەر ستەمکارەکە چاکەی هەبێ، ئەوە بە ئەندازەی ستەمەکەی چاکەی لێوەرئەگیرێ‌و ئەدرێتەوە ستەملێکراوەکە، ئەگەر چاکەی نەبو، ئەوە خراپەکانی ستەملێکراوەکە وەرئەگیرێ‌و ئەخرێتە سەر ستەمکارەکە، واتە: بە هۆی خراپەکانی خۆی‌و خراپەکانی ستەملێکراوەکە لە دۆزەخ سزا ئەدرێ.

٢- (فَاسْتَغْفِرُونِي): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ لَزِمَ الإِسْتِغْفَارَ جَعَلَ اللهُ لَهُ مِنْ كُلِّ ضِيقٍ مَخْرَجًا وَمِنْ كُلِّ هَمٍّ فَرَجًا وَرَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ لاَ يَحْتَسِبُ﴾ رواهُ أبوداود، هەر کەسێك زۆر بڵێ: (أَسْتَغْفِرُاللهَ)، خوای گەورە لە هەموو تەنگانەیەك دەربازی ئەکا و لە هەموو دڵتەنگیەك دڵخۆشی ئەکاو بە شێوەیەکی وا ڕزقی ئەداتێ: کە هەر بە خەیاڵیدا نایێ.

٣- (ثُمَّ أُوَفِّيكُمْ إِيَّاهَا): **بزانە:** کردەوەی چاك ئەبێتە هۆی بەختەوەری لە دونیا و

(اَلْحَديثُ الْخامس وَالْعشْرون: أَنْواعُ الْخَيْر كَثيرَةٌ)

﴿عَنْ أَبِي ذَرٍّ الْغفاريﷺ: أَنَّ نَاسًا مِنْ أَصْحَاب رَسُول اللهﷺ قَالُوا للنَّبِيﷺ: يَا رَسُولَ الله ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُور بالأُجُور: يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي، وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ، وَيَتَصَدَّقُونَ بِفُضُولِ أَمْوَالِهِمْ؟ قَالَﷺ: أَوَلَيْسَ قَدْ جَعَلَ اللهُ لَكُمْ مَا تَصَّدَّقُونَ؟

قیامەت، هەروەکو خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ هەر کەسێك کردەوەی چاك بکا -پیاو بێ، یان ئافرەت- ئیمانداریش بێ، ژیانێکی خۆشی ئەدەینێ لە دونیا: بە ڕزقێکی حەڵاڵو ڕازیبوون بە دانانی خوا هەر چەند هەژاریش بێ، وە لە ڕۆژی قیامەتیش باشترینو جوانترین پاداشی چاکەکانیان ئەدەینەوە. کەوابوو: کافر بە پێچەوانەی موسوڵمانە لە دونیاو لە قیامەت.

﴿حەدیسی بیستو پێنجەم: جۆری چاکە کردن زۆرن﴾

(عَنْ أَبِي ذَرِّ الغِفَارِي)ﷺ (ئەبو زەڕی غیفاری) خوا لێی ڕازی بێ ئەفەرموێ: (أَنَّ نَاسًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِﷺ) چەند کەسێك لە یارەکانی پێغەمبەرﷺ:

(**پێناسە**): ئەسحابە، واتە: یارەکانی پێغەمبەرﷺ، ئەو کەسانەن: کە بە موسوڵمانی پێغەمبەریان دیتبێ، یان پێغەمبەرﷺ ئەوانی دیتبێ، بە موسوڵمانیش مردبن.

جا بزانە: کە پێغەمبەرﷺ وەفاتی کرد، (١١٤٠٠٠) سەدو چواردە هەزار سەحابەی حەدیسگێڕەوەی لە دوا بەجێمان، کۆی هەموو سەحابەکانیش (١٢٤٠٠٠) سەدوبیستوچوار هەزار سەحابە بوو.

(قَالُوا لِلنَّبِيِّﷺ) سەحابەکان بە پێغەمبەریان گوت: (يَا رَسُولَ الله، ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ بِالأُجُور) ئەی پێغەمبەری خوا دەوڵەمەندەکان هەموو پاداشی گەورەیان وەدەست هێناوە لە دونیا و قیامەت: (يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي) هەروەك ئێمە نوێژ ئەکەین، ئەوانیش نوێژ ئەکەن (وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ) وەکو ئێمە بە ڕۆژوو ئەبن (وَيَتَصَدَّقُونَ بِفُضُولِ أَمْوَالِهِمْ) جگە لە نوێژو ڕۆژوو، ماڵی زیادیان هەیە ئەیکەنە خێر لە ڕێگای خوا، ئێمە ماڵی زیادمان نیە؟

(قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (أَوَ لَيْسَ) چۆن وا دەڵێن؟ (قَدْ جَعَلَ اللهُ لَكُمْ مَا تَصَّدَّقُونَ) وا مەڵێن، چونکە خوای گەورە ڕێگای زۆری بۆ ئێوە داناوە خێری پێبکەن:

إنَّ بكُلِّ تَسْبيحَة صَدَقَةً وَبكُلِّ تَكْبِيرَة صَدَقَةً، وَكُلِّ تحْميدَة صَدَقَةً وَكُلِّ تَهْليلَة صَدَقَةً، وَأَمْرٌ بالْمَعْرُوف صَدَقَةٌ وَنَهْيٌ عَنْ مُنْكَر صَدَقَةٌ، وَفِي بُضْعِ أَحَدكُمْ صَدَقَةٌ، قَالُوا: يَا رَسُولَ الله أَيَأْتِي أَحَدُنَا شَهْوَتَهُ وَيَكُونُ لَهُ فيهَا أَجْرٌ؟! قَالَ ﷺ: أَرَأَيْتُمْ لَوْ وَضَعَهَا فِي حَرَامٍ أَكَانَ عَلَيْه وِزْرٌ؟ فَكَذَلكَ إِذَا وَضَعَهَا فِي الْحَلاَل كَانَ لَهُ أَجْرٌ﴾ رَواهُ مُسْلم

(إنَّ بكُلِّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةً) هەر جارێك بڵێین: (سُبْحانَ الله). خێرێکتان بۆ ئەنووسرێ (وَبِكُلِّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةً) هەر جارێك بڵێین: (الله أكْبَر). خێرێکتان بۆ ئەنووسرێ (وكُلِّ تَحْميدَةٍ صَدَقَةً) هەروەها (الْحَمْدُ لله) بگوترێ خێرێکی هەیە (وَكُلِّ تَهْليلَةٍ صَدَقَةً) هەر جارێك (لاَ إلَهَ إلاَّ الله) بگوترێ خێرێکی هەیە.

ئەی موسوڵمانی خۆشەویست: لە دوای هەر پێنج نوێژەکان ئەم زیکرانە لە دەست خۆت مەدە، کەوابوو: لە دوای نوێژ لە سەر فەرمانی پێغەمبەرﷺ سی‌وسێ جار بڵێ: (سُبْحانَ الله)، سی‌وسێ جار بڵێ: (الْحَمْدُ لله)، سی‌وسێ جار بڵێ: (الله أكْبَر)، یەك جار بڵێ: (لاَإِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيءٍ قَدِير)، دە جار بڵێ: (لاَإِلَهَ إلاَّ الله). پێغەمبەرﷺ ئەوها ژمارەی بۆ داناوە، نەکەی لەخۆتەوە زیاد و کەمی بکەی.

(وأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ) هەر فەرمانکردنێك بە چاکە، خێرێکی هەیە (وَنَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ صَدَقَةٌ) هەر قەدەغەکردنێکی خراپە بە هەر جۆرێك بێ خێرێکی هەیە.

(وَفِي بُضْعِ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ) بە جیماع کردن‌و ڕابواردن لەگەڵ ژنی خۆتان خێرێکتان دەست ئەکەوێ.

(قَالُوا: يَا رَسُولَ الله) یارەکان گوتیان: ئەی پێغەمبەری خواﷺ (أَيَأْتِي أَحَدُنَا شَهْوَتَهُ) چۆن ئەگەر یەکێك لە ئێمە بۆ تێرکردنی ئارەزووی خۆی ئەو ئیشە لەگەڵ ژنی خۆی بکا (وَيَكُونُ لَهُ فيهَا أَجْرٌ) خێری ئەگاتێ‌و پاداشی ئەدرێتەوە؟

(قَالَ: أَرَأَيْتُمْ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: پێم بڵێن (لَوْ وَضَعَهَا فِي حَرَامٍ) ئەگەر ئارەزووی خۆی بە حەرام تێر بکاو لەگەڵ ژنێکی ناحەلاڵ ڕابوێرێ (أَكَانَ عَلَيْهِ وِزْرٌ) ئایا گوناهی لە سەر ئەنووسرێ؟ بەڵێ: گوناهی لە سەر ئەنووسرێ (فَكَذَلكَ إذَا وَضَعَهَا فِي الْحَلاَلِ) کەوابوو: هەروەها ئەگەر بە کاری بێنێ بۆ حەلاڵ (كَانَ لَهُ أَجْرٌ) خێری ئەگاتێ‌و پاداشی هەیە (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

کەوابوو: ژن هێنانت‌و جیماعت، ئەویش هەر بە نیازی خودا بێ: وەك داوێن پاکی‌و

زۆرکردنی نەتەوەی ئیسلامو پێکهێنانی خێزانێکی ئیسلامیو سودبەخش بۆ کۆمەڵی ئیسلام.

ئینجا بزانە: زۆر جۆریتری چاکە هەنە مرۆڤ هەستیان پێناکا، بەڵام ئەگەر نیازی ناو دڵی بۆ خوا بێ، خوا خێری بۆ ئەنووسێ:

بۆ نموونە: ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه: عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي بِطَرِيقٍ اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ، فَوَجَدَ بِئْرًا فَنَزَلَ فِيهَا فَشَرِبَ ثُمَّ خَرَجَ فَإِذَا كَلْبٌ يَلْهَثُ يَأْكُلُ الثَّرَى مِنَ الْعَطَشِ، فَقَالَ الرَّجُلُ: لَقَدْ بَلَغَ هَذَا الْكَلْبَ مِنَ الْعَطَشِ مِثْلُ الَّذِي بَلَغَ بِي. فَنَزَلَ الْبِئْرَ فَمَلأَ خُفَّهُ ثُمَّ أَمْسَكَهُ بِفِيهِ فَسَقَى الْكَلْبَ فَشَكَرَ اللهُ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ، وَإِنَّ لَنَا فِي هَذِهِ الْبَهَائِمِ أَجْرًا؟ فَقَالَ: نَعَمْ فِي كُلِّ ذَاتِ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أَجْرٌ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: لە کاتێکا پیاوێك بە ڕێگایەکدا ئەڕۆیشتو تێنووەتیی تووش بوو، ئینجا بیرێکی دۆزییەوەو چووە ناوی‌و ئاوی خواردەوە، ئینجا هاتە دەرەوەو دیتی سەگێك زوبانی دەرهێناوەو لە بەر تێنووەتی خۆڵو خاك ئەخوا، جا پیاوەکە گوتی: ئەو سەگە وەکو من تێنووەتی کاری تێکردوە. جا پیاوەکە چووە ناو بیرەکەو خوفەکەی پڕ ئاو کرد، جا بە دەمی خۆی گرتی‌و هێنای سەگەکەی ئاو دا، جا لە بەر ئەوە خوا سوپاسی کرد و لێی خۆش بوو. جا هاوڕێکانی پێغەمبەر ﷺ فەرموویان: ئایا ئێمەش لە ئاژەڵەکانی خۆمان خێرمان ئەگاتێ کە ئاویان ئەدەین؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بەڵێ: هەرچی خاوەن جەرگی تەڕ بێ، بەزەییتان پێی‌دا بێ، خوا پاداشتتان ئەنووسێ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ بِالأُجُورِ): **بزانە:** ئەم گفتوگۆیەی (صَحابَة)کان لە حەسوودییەوە نەبو، بەڵکو حەسوودیی پێشبڕکێ بوو بۆ کاری چاکە، ئەم پێشبڕکێیەش خێرەو پێی ئەگوترێ: (غِبْطَة). پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿لا حَسَدَ إِلاَّ فِي اثْنَتَيْنِ: رَجُلٌ آتَاهُ اللهُ الْقُرْآنَ فَهُوَ يَقُومُ بِهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَآنَاءَ النَّهَارِ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللهُ مَالاً فَهُوَ يُنْفِقُهُ آنَاءَ اللَّيْلِ وَآنَاءَ النَّهَارِ﴾ رواهُ الشَّيْخَان، واتە: حەسوودیی پێشبڕکێ تەنها لە دوو شێوەدا ڕەوایە: **یەکەمیان:** دەربارەی پیاوێك: کە خوای گەورە فێرە قورئانی کردبێ‌و لە کاتەکانی شەو و ڕۆژدا بیخوێنێ، **دووەمیان:** دەربارەی پیاوێك: کە خوای گەورە ماڵی دابێتی‌و لە کاتەکانی شەو و ڕۆژدا لە ڕێگای خوا بیبەخشێ.

٢- (وَفِي بُضْعِ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ): **بزانە:** لە پێش دەستپێکردنی جیماع، سوننەتە:

(اَلْحَديثُ السَّادس والْعشْرون: كُلُّ أَحَد عَلَيْه صَدَقَةٌ)

﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُّ سُلاَمَى مِنَ النَّاسِ عَلَيْه صَدَقَةٌ كُلَّ يَوْمٍ تَطْلُعُ فِيه الشَّمْسُ: تَعْدلُ بَيْنَ الإِثْنَيْنِ صَدَقَةٌ،

ژن‌و مێرد ئەم دوعایە بخوێنن: ﴿بِسْمِ اللهِ اَللَّهُمَّ جَنِّبْنَا الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا﴾ رواهُ الشَّيْخان، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئەگەر ئەم دوعایەیان خوێند، جا منداڵێك لەم جیماعە دروست كرا، شەیتان زیانی پێناگەیەنێ.

٣- (أَرَأَيْتُمْ لَوْ وَضَعَهَا فِي حَرَامٍ...): **بزانە:** جیماع كردن حەرامە: لە ماوەی حەیز و لە ماوەی خوێنی پاش منداڵبوون، خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ﴾ خۆتان بپارێزن لە جیماعی ژنەكەتان لەو ماوەیەی لە حەیزدانە.

هەروەها جیماع كردنیش لە كونی پاشەوەدا حەرامە، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ يَنْظُرُ اللهُ إِلَى رَجُلٍ أَتَى رَجُلاً أَو امْرَأَةً فِي الدُّبُرِ﴾ رواهُ التّرمذى، خوای گەورە بە چاوی رەحمەت تەماشای ئەو پیاوە ناكا كە نێربازی بكا، یان لە كونی پشتەوە جیماع لەگەڵ ژنەكەی بكا. واتە: خوای گەورە بە چاوی لەعنەت‌و غەزەب تەماشای دەكا.

٤- (إِذَا وَضَعَهَا فِي الْحَلاَلِ كَانَ لَهُ أَجْرٌ): پێغەمبەری خۆشەویست ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ أَشَرَّ النَّاسِ عِنْدَ اللهِ مَنْزِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ: الرَّجُلُ يُفْضِي إِلَى امْرَأَتِه وَتُفْضِي إِلَيْه ثُمَّ يَنْشُرُ سِرَّهَا﴾ رواهُ مُسْلِم، ولأصحاب السنن: ﴿إِنَّمَا مَثَلُ ذَلِكَ مَثَلُ شَيْطَانَةٍ لَقِيَتْ شَيْطَانًا فِي السِّكَّةِ فَقَضَى مِنْهَا حَاجَتَهُ وَالنَّاسُ يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ﴾، واتە: خراپترین كەس لە لای خوای گەورە لە رۆژی دوایی: پیاوێكە لەگەڵ ئافرەتەكەی جیماع بكا، ئینجا نهێنی‌یەكانی جیماع بگێڕێتەوە، مەسەلەی ئەو ژن‌و مێردەی نهێنی جیماع كردن باس ئەكەن: وەكو مەسەلەی شەیتانێكە لە كۆڵان سواری شەیتانێك بێ‌و جیماعی لەگەڵ بكا و خەڵكیش تەماشای بكەن.

﴿ حەدیسی بیست‌و شەشەم: هەموو كەسێك خێرێكی لە سەرە ﴾

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ) ئەبو هورەیرە خوا لێی ڕازی بێ، ئەفەرموێ: (قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی (كُلُّ سُلاَمَى مِنَ النَّاسِ) هەموو ئێسك‌و جومگەیەكی ئادەمیزاد (عَلَيْهِ صَدَقَةٌ) خێرێكی لە سەرە (كُلَّ يَوْمٍ تَطْلُعُ فِيهِ الشَّمْسُ) هەموو رۆژێك كە خۆر دەرئەكەوێ، واتە: سوپاسی خوا بكەی بەرامبەر ئەو چاكەی لەگەڵتی كردوە: كە (٣٦٠) جومگەت هەیە‌و هەمووی نەرم كردوە بۆ جموجۆڵ، ئینجا ئەگەر چاكە نەكەی، خراپەش بەو جومگانە مەكە.

(تَعْدلُ بَيْنَ الإِثْنَيْنِ صَدَقَةٌ) ئاشتكردنەوەی دوو كەس كە ناكۆكییان هەیە خێرێكە،

وَتُعِينُ الرَّجُلَ فِي دَابَّته فَتَحْمِلُهُ عَلَيْهَا أَوْ تَرْفَعُ لَهُ عَلَيْهَا مَتَاعَهُ صَـــدَقَةٌ، وَالْكَلِمَـــةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ، وَبِكُلِّ خَطْوَةٍ تَمْشِيهَا إِلَى الصَّلاَةِ صَدَقَةٌ، وَتُمِيطُ الأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ ﴾ رَوَاهُ الْبُخارِي وَمُسْلِم

به مەرجێ ئاشتكردنەوەكە لە چوارچێوەی ئیسلام دەرنەچێو حەڕامی پێ حەلاڵ نەكرێو حەلاڵی پێ حەڕام نەكرێ.

جا بزانە: درۆكردنیش دروستە بۆ ئاشتكردنەوەی ناكۆكەكان.

(وَتُعِينُ الرَّجُلَ) یارمەتی مرۆڤ بدەی (فِي دابَّته) دەربارەی وڵاغەكەی (فَتَحْمِلُهُ عَلَيْهَا) تا سواری وڵاغەكەی ئەكەی (أَوْ تَرْفَعُ لَهُ عَلَيْهَا مَتَاعَهُ) یان دەستباری لەگەڵ بكرێو بارەكەی لەگەڵ بار بكەی (صَدَقَةٌ) ئەمەش خێرێكە.

جا بزانە: هەتا بەردەوام بی لە یارمەتیدانی موسوڵمانان، خوداش یارمەتی تۆ ئەدا.

(وَالْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ) قسەیەكی شیرینو باش خێرێكە.

واتە: بە ڕووخۆشی لەگەڵ موسوڵمانان گفتوگۆ بكە، سڵاویان لێبكە، دوعایان بۆ بكە، ناوی خوا بێنەو قسەی سوكو چروك مەكە.

(وَبِكُلِّ خَطْوَةٍ تَمْشِيهَا إِلَى الصَّلاَةِ صَدَقَةٌ) هەموو هەنگاوێكیش كە بۆ نوێژ ئەڕۆی خێرێكە. كەوابوو: نوێژكردنی بە جەماعەت لە مزگەوت لە دەست خۆت مەدە، چونكە خێری نوێژی جەماعە یەك بە (٢٧)، هەر هەنگاوێكیش خێرێكە، ئەمەش قازانجێكی زۆرە بۆ موسوڵمان.

(وَتُمِيطُ الأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ) لابردنی ئەو شتانەی زیان لە ڕێبوار ئەدەن لە سەر ڕێگە، ئەوەش خێرێكە.

جا ئەمەیان نزمترین بەشەكانی ئیمانە، بەرزترینیشی وتنی (لاَ إِلَـهَ إِلاَّاللهُ)یە (رواهُ الْبُخارِي وَمُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

بزانە: لە فەرموودەیەكیتری پێغەمبەرداﷺ هاتووە، كە دوو ڕكاعەت نوێژی چێشتەنگاو جێگەی ئەو خێرانە دەگرێتەوە، كەوابوو: ئەی موسوڵمان، بە لای كەمی هەموو ڕۆژێ دوو ڕكاعەت بە ناوی (صَلاَةُ الضُّحَى)=چێشتەنوێژ بكە، خۆ ئەگەر بیكەی بە چوار ڕكاعەت ئەمە زۆر باشترە، ئەگەر بیكەی بە هەشت ڕكاعەت: ئەمە زۆر خێری هەیەو تەواوترە.

جا ئەوەش **بزانە:** هەر چاكەیەكت كرد بڵێ: (اَلْحَمْدُ لله). بۆ ئەوەی خوای گەورە زیاتر یارمەتیت بدا بۆ چاكە.

(اَلْحَدِيثُ السَّابِع والْعشْرون: اَلْبِرُّ وَالإِثْمُ)

﴿عَنِ النَّوَّاسِ بن سَمْعَانَ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: اَلْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ،

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (تَعْدِلُ بَيْنَ الإِثْنَيْنِ صَدَقَةٌ): براندنەوەی کێشەی نێوان دوو کەس، یان زیاتر، ئاشتکردنەوەی دوو کەس، یان زیاتر: یەکێکە لە ڕەوشتە هەرە بەرزەکانی ئیسلام، بەو مەرجەی لەم پێکهاتنەدا بێشەرعی ڕوو نەدا، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿أَلا أُخبِرُكُمْ بِأَفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّلاَةِ وَالصَّدَقَةِ؟ قَالُوا: بَلَى. قَالَ: إِصْلاَحُ ذَاتِ الْبَيْنِ، فَإِنَّ فَسَادَ ذَاتِ الْبَيْنِ هِيَ الْحَالِقَةُ﴾ رواهُ التِّرمذي، ئایا پێتان بڵێم کام ڕەوشت خێری گەورەترە لە ڕۆژوو و نوێژ و خێرکردن؟ گوتیان: بەڵێ. فەرمووی: چاککردنی نێوان موسوڵمانانو براندنەوەی کێشەی نێوانیان خێری گەورەترە، چونکە تێکدانی نێوانی موسوڵمانان ئایین ئەتاشیو لای ئەبا.

٢- (وَتُعِينُ الرَّجُلَ): هەر دەربارەی یارمەتیدانی مرۆڤی بێدەسەڵات، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿أَبْلِغُوا حاجَةَ مَنْ لاَ يَسْتَطِيعُ إِبْلاغَ حاجَتِه، فَإِنَّهُ مَنْ أَبْلَغَ سُلْطاناً حاجَةَ مَنْ لاَ يَسْتَطِيعُ إِبْلاغَها إِيَّاهُ ثَبَّتَ اللهُ قَدَمَيْه عَلَى الصِّراطِ﴾ رواه البيهقي والطبراني، ئیشو کاری مرۆڤی بێدەسەڵات بگەیەننە لای ئەو کەسەی ئەتوانێ بۆی پێك بێنێ، چونکە هەرکەسێك کاری مرۆڤی بێدەسەڵات بگەیەنێتە لای خاوەن دەسەڵاتێك، خوای گەورە لەسەر پردی دۆزەخ قاچەکانی ئەپارێزێ لە خلیسك بردن.

٣- (وَكُلُّ خَطْوَةٍ تَمْشِيهَا إِلَى الصَّلاَةِ صَدَقَةٌ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿اَلصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ كَفَّارَاتٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ مَا لَمْ تُغْشَ الْكَبَائِرُ﴾ رَواهُ مُسْلِم، ئەم پێنج نوێژانەو نوێژی جومعە تا نوێژی جومعەکەیتر، ڕەشکەرەوەو داپۆشەری گوناهە بچووکەکانن بە مەرجێ: گوناهە گەورەکان نەکرێن.

﴿ حەدیسی بیستو حەفتەم: چاکەو خراپە ﴾

(عَنِ النَّوَّاسِ بنِ سمْعَانَ رضي الله عنه) گێردراوەتەوە لە (نەوواس)ی کوڕی (سەمعان)، ئەفەرموێ: (عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (اَلْبِرُّ) زۆربەی چاکە (حُسْنُ الْخُلُقِ) بریتییە لە خوو و ڕەوشتی جوان: وەك ڕووخۆشیو یارمەتیدانی خەڵكو سەردانی خزمو کەسی خۆتو بەزەییهاتن بە هەژاران...هتد.

پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّكُمْ لاَ تَسَعُونَ النَّاسَ بِأَمْوالِكُمْ وَلَكِنْ يَسَعُهُمْ مِنْكُمْ بَسْطُ الْوَجْهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ﴾ أَخْرَجَهُ أَبُويَعْلَى، ئێوە بە بەخشینی ماڵتان بەروەستی

وَالإِثْمُ مَا حَاكَ فِي النَّفْسِ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِ النَّاسُ ﴾ رَوَاهُ مُسْلِم.
﴿وَعَنْ وَابِصَةَ ابنِ مَعْبَدٍ رضي الله عنه قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ، فَقَالَ ﷺ: جِئْتَ تَسْأَلُ عَنِ الْبِرِّ وَالإِثْمِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ ﷺ: اسْتَفْتِ قَلْبَكَ: اَلْبِرُّ مَا اطْمَأَنَّتْ إِلَيْهِ النَّفْسُ وَاطْمَأَنَّ إِلَيْهِ الْقَلْبُ، وَالإِثْمُ مَا حَاكَ فِي النَّفْسِ وَتَرَدَّدَ فِي الصَّدْرِ، وَإِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ وَأَفْتَوْكَ ﴾

خەڵك ناكەن، بەڵام ڕوو خۆشیو ڕەوشتیجوانی ئێوە بەروەستیان ئەكا.
(وَالإِثْمُ) گوناهو خراپە (مَا حَاكَ فِي النَّفْسِ) ئەوەیە: كار لە دڵت بكاو لە ناو دڵتدا جێی نەبێتەوەو ئازاری پێبگەیەنێ (وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِ النَّاسُ) هەروەها پێت ناخۆش بێ پیاوماقوڵان ئەو كردەوەی تۆ ببینن.
واتە: خراپە هەر لە ناو دڵا دێو دەچێو مرۆڤ پێی ناخۆشە خەڵكی بەو خراپەیەی وی ئاگادار بن (رواهُ مُسْلم) ئیمام(موسلیم) گێڕاویەتیەوە.
(وَعَنْ وَابِصَةَ ابن معبدٍ رضي الله عنه: قَالَ) هەر لەو بابەتە (وابیسە)ی كوڕی (مەعبەد) ئەفەرموێ: (أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ) هاتمە خزمەت پێغەمبەر ﷺ (فَقَالَ: جِئْتَ تَسْأَلُ عَنِ الْبِرِّ وَالإِثْمِ؟) ئەویش فەرمووی: هاتوی پرسیار بكەی چاكە چیەو خراپە چیە؟ (قُلْتُ: نَعَمْ) منیش گوتم بەڵێ، بۆ ئەوە هاتوم (قَالَ اسْتَفْتِ قَلْبَكَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: پرسیار لە دڵی خۆت بكە، چونكە هەستكردن بە چاكەو خراپە لە ناو دڵتدایە.
ئینجا پێغەمبەر ﷺ ئەو هەستكردنەی ڕوون كردەوەو فەرمووی: (اَلْبِرُّ مَا اطْمَأَنَّتْ إِلَيْهِ النَّفْسُ وَاطْمَأَنَّ إِلَيْهِ الْقَلْبُ) چاكە ئەوەیە: دڵت پێی خۆش بێو دەروونت پشوو بدا و دڵت لێنەدا، لە بەر ئەوەی دوا ڕۆژی باشەو مەترسیی نیە.
(وَالإِثْمُ مَا حَاكَ فِي النَّفْسِ) گوناهیش ئەوەیە كار لە دڵت بكاو (وَتَرَدَّدَ فِي الصَّدْرِ) لە ناو دڵتدا هاتوچۆ بكاو گیر نەبێ، لە بەر ئەوەی مەترسی دوا ڕۆژی هەیە، كەوابوو: دڵی خۆت لە هەموو كەس باشتر ئەزانێ چاكەو خراپە چیە (وَإِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ وَأَفْتَوْكَ) هەر بەگوێرەی دڵت، واز لە خراپە بێنە، هەرچەند زانایانیئاییني فتوات بۆ بدەنو دیسان فتوات بۆ بدەنو بڵێن: بیكە. چونكە موسوڵمانی تەواو ئەو كەسەیە واز لە گومانلێكراو بێنێ، نەوەك تووشی حەرام ببێ ﴿عَنْ عَطِيَّةَ السَّعْدِيِّ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لاَ يَبْلُغُ الْعَبْدُ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَا لاَ بَأْسَ بِهِ حَذَرًا مِمَّا بِهِ الْبَأْسُ﴾ رواهُ التِّرمذي، واتە: بەندە ناگاتە پلەی لە خواترسان تا واز لە شتی وا ئەهێنێ: كە بە كردنی زیانی پێناگا، نەوەك تووشی شتێكی وا ببێ: كە زیانی پێبگەیەنێ.

حديثٌ صحيح رَوَيْناهُ في مَسْنَدَيِ الإمامَيْنِ: أَحْمَدَ بنِ حَنْبَلٍ، وَالدَّارِمِيِّ، بِإسْنادٍ جَيِّدٍ.

بەڵێ: زۆر جار بە لێدانی دڵ، مرۆڤ بە خۆی لە زانای ئایینی باشتر ئەزانێ: ئایا ئەم شتە باشە، یان خراپە؟ چونکە زانای ئایینی ناو دڵ نابینێو لە سەر ئاشکرایی فتوا ئەدا، بگەڕێوە بۆ حەدیسی (٦و ١١).

(حديثٌ صحيح) حەدیسێکی ڕاستە (رَوَيْناهُ فِي مُسْنَدي الإمامَيْنِ) گێڕاونەتەوە لە کتێبی ئەم دوو ئیمامە:

یەکەم: (أَحْمَدَ بنِ حَنْبَلٍ) ئیمام (ئەحمەد)ی کوڕی (حەنبەل) خوا لێی ڕازی بێ، یەکێکە لەو چوار زانایانەی سەر مەزهەب، لە ساڵی(١٦٤) لە دایك بووە، لە ساڵی (٢٤١)ی کۆچی لە تەمەنی(٧٧) ساڵیدا لە (بەغدا) وەفاتی کردوە، لە ژیانیخۆیدا زۆر ئازارو بەندیخانەی بینیوە لە بەر خواپەرستی، بە زۆری لە لای ئیمامی (شافعی)ی خوێندوە، ئەویش دەرسی بە ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم)و (ئەبوداود) گوتوە.

دووەم: (وَالدَّارِمِي) ئیمام (عبداللە)ی (دارەمی) سەمەرقەندییە، یەکێکە لە زانا بەرزەکانی حەدیس، لە ساڵی (١٨١) لە دایك بووە، لە ساڵی (٢٥٥) وەفاتی کردوەو، مامۆستای ئیمام (موسلیم)و (تیرمزی)و (ئەبوداود) بووە. خوایە لە هەموان ڕازی بە، آمین. (بِإِسْنادٍ جَيِّدٍ) ڕێگای حەدیسەکە زۆر باشە.

ئینجا بزانە: لە دوای جێبەجێکردنی مافی خوا، چاکە لەگەڵ دایكو باوكو خزمان لە گشت چاکەیەك گەورەترە ﴿ عَنْ بَهْزِ بنِ حَكِيمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ ﷺ قُلْتُ: يا رَسُولَ اللهِ ﷺ مَنْ أَبَرُّ؟ قَالَ: أُمَّكَ...ثُمَّ أُمَّكَ...ثُمَّ أُمَّكَ...ثُمَّ أَباكَ، ثُمَّ الأَقْرَبَ فَالأَقْرَبَ ﴾ رواه أبوداود، واتە: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ لەگەڵ کێ چاکە بکەم؟ لە وەڵاما سێ جار فەرمووی: لەگەڵ دایکت، ئینجا لەگەڵ باوکت، ئینجا لەگەڵ خزمی نزیکتر، ئینجا، ئینجا...

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (اسْتَفْتِ قَلْبَكَ): **بزانە:** هەر کاتێك زانایەکی ئایینی باوەڕپێکراو (فَتْوا)ی بۆ دای، لە ڕاستی ئەم (فَتْوا)یەش دڵنیا بوی، هیچ زانایتریش بە پێچەوانە (فَتْوا)یتری نەدا، تۆش ڕەفتار بەم (فَتْوا)یە بکە، ئەگەر (فَتْوا)یەکە بە هەڵەش بوو، تۆ تاوانبار نابی، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ أُفْتِيَ بِغَيْرِ عِلْمٍ كَانَ إِثْمُهُ عَلَى مَنْ أَفْتَاهُ﴾ رواهُ أبوداود، هەر کەسێك (فَتْوا)ی ناڕاستی بۆ درا، ئەوە تاوانەکەی لە سەر (فَتْوا)دەرەکەیە.

جا ئەگەر هاتوو زانایەکیتر (فَتْوا)یەکی بە پێچەوانەی ئەم (فَتْوا)یەی دایێ، واجبە

(اَلْحَدِيثُ الثَّامِن وَالْعِشْرُون: وَصِيَّةُ النَّبِي ﷺ لأَصْحابه)

﴿عَنْ أَبِي نَجِيحِ الْعِرْبَاض بنِ سَارِيَةَ السَّلَمي رضي الله عنه قَالَ: وَعَظَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ مَوْعِظَةً وَجِلَتْ مِنْهَا الْقُلُوبُ،

هەوڵ بدەی تاکو ڕاستیت بۆ دەربکەوێ، جا ئەگەر ڕاستیت بۆ دەرنەکەوت‌و سەرت لێشێوا، بۆ بەرژەوەندی ئایینەکەت (فَتْوا)ی حەرام وەربگرەو کارەکە مەکە؟ چونکە بووەتە (شُبُهات)، بگەڕێوە حەدیسی (٦و ١١).

٢- (وَإِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ وَأَفْتَوْكَ): ئەی موسوڵمانی بەڕێز: زۆر ئاگاداربە زۆر ئاگاداربە: هەموو جۆرە زانایەك مافی (فَتْوا)دانی نیە، بەڵکو ئەو کەسەی (فَتْوا) ئەدا، ئەبی لە شەرعی‌ئیسلام شارەزا بێ، کەوابوو: ئەگەر کەسێك قورئان‌و حەدیسی زۆری لەبەر بوو، بەڵام لە شەرعی‌ئیسلام شارەزا نەبو، ئەوە تەنها بۆی هەیە بانگەوازی ئیسلامی بکا، بۆی دروست نیە (فَتْوا) بدا، هەروەکو پزیشکی ددان بۆی نیە دەستکاری چاو بکا.

کەوابوو: هەر کەسێك لە سنوری زانستی تایبەت بە خۆی نەوەستێ‌و بە نەزانی بچێتە ناو زانستێکی‌تر، ئەوە خۆیشی گومرا ئەبێ‌و خەڵکیش گومرا ئەکا، هەروەك پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ لاَ يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا يَنْتَزِعُهُ مِنَ النَّاسِ، وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ، حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ عَالِمٌ اتَّخَذَ النَّاسُ رُؤُوسًا جُهَّالاً فَسُئِلُوا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا﴾ رواهُ الشَّيْخان، واتە: خوای گەورە زانستی ئایینی بەو جۆرە لانابا: کە لە سینەی خەڵکی دەربێنێ، بەڵام بە هۆی مردنی زانایانی ئایینی زانست لائەبا، تا وای لێدێ: زانای ئایینی نامێنن، جا ئەم خەڵکە هەر کەسە گەورەو سەرکردەیەکی نەزان بۆ خۆی دائەنێ‌و پرسیاری ئایینییان لێ‌ئەکرێ، ئەوانیش بە نەزانی (فَتْوا) ئەدەن، بەم (فَتْوا)یە بە خۆیان گومرا ئەبن‌و خەڵکیش گومرا ئەکەن.

کەوابوو: ئامۆژگاریت ئەکەم: زۆر زۆر لە مامۆستا و ئەمیرەکانی ئەم سەردەمە بترسەو ئەم حەدیسە هەر لە بەرچاوت بێ! چونکە (**گورگی‌فێڵباز لە ناو پێستەی مەڕدایە**).

﴿ حەدیسی بیست‌و هەشتەم: ئامۆژگاری پێغەمبەر ﷺ بۆ سەحابەکان ﴾

(عَنْ أَبِي نَجِيحِ الْعِرْبَاض بنِ سَارِيَةَ السَّلَمي) رضي الله عنه (عیرباض)ی کوڕی (ساریە)، یەکێکە لە سەحابەی پێغەمبەر ﷺ چوارەمین کەس بوو: کە لە (مەککە)ی پیرۆز موسوڵمان بووە، (٣١) حەدیسی گێڕاونەوە، لە ساڵی (٧٥)ی کۆچی وەفاتی کردوە. خوا لێی ڕازی بێ.

(قالَ) فەرمووی: (وَعَظَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ) پێغەمبەر ﷺ ئامۆژگاریەکی کردین لە دوای نوێژی بەیانی (مَوْعِظَةً: وَجِلَتْ مِنْهَا الْقُلُوبُ) ئامۆژگاریەکە ئەوەندە بە نرخ بوو: دڵی

وَذَرَفَتْ مِنْهَا الْعُيُونُ، فَقُلْنا: يَا رَسُولَ اللهِﷺ كَأَنَّها مَوْعِظَةُ مُوَدِّعٍ فَأوْصِنا. قَالَﷺ: أُوصِيكُمْ بِتَقْوَى اللهِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ، وَإِنْ تَأَمَّرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ، وإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ فَسَيَرَى اخْتِلافًا كَثِيراً، فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ،

پێ ئەهاتە ترسان (وَذَرَفَتْ مِنْهَا الْعُيُونُ) چاوی پێ ئەهاتە گریانو فرمێسکی ئەباراند (فَقُلْنا: يَا رَسُولَ اللهِﷺ) جا ئێمەش گوتمان: ئەی پێغەمبەری خواﷺ (كَأَنَّها مَوْعِظَةُ مُوَدِّعٍ) لەو ئامۆژگاریەت وا دەردەکەوێ: ئامۆژگاری ماڵئاوایی بێ، چونکە زۆر بایەخی پێئەدەی (فَأوْصِنا) کەوابوو: چ فەرمانێکت هەیە پێمان رابگەیەنە.

(قَالَ: أُوصِيكُمْ بِتَقْوَى اللهِ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئامۆژگاریتان ئەکەم لە خوا بترسنو لە فەرمانی دەرنەچن (وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ) هەروەها فەرمانتان ئەدەمێ: کە گوێڕایەڵ بن بۆ گەورەکانتانو لە فەرمانیان دەرنەچن (وَإِنْ تَأَمَّرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ) هەرچەندە گەورەتان قوڵەڕەشێکی حەبەشی بێ هەر لە فەرمانی دەرمەچون.

چونکە پێویستە هەموو کەس لەم دونیایە گەورەو سەردارێکی هەبێ بۆ ئەوەی کاروبار رێك بکەوێ، جا ئەگەر بۆ ئەو گەورەیە گوێڕایەڵ نەبێنو لە فەرمانی دەرچین، کاروبار رێك ناکەوێو کۆمەڵ تێك ئەچێ، بۆیێ پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ خَرَجَ مِنَ الطَّاعَةِ وَفارَقَ الْجَماعَةَ ثُمَّ مَاتَ، مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً﴾ رواهُ مُسْلِم، هەر کەس لە فەرمانی گەورەیخۆی دەرچێو لە کۆمەڵی موسوڵمانان جیا بێتەوە، ئینجا بمرێ، وەك مردنی (جاهلية) ئەمرێ، واتە: جیاوازی نیە: لەگەڵ لایەنە نائیسلامەکان لە شێوەی مردنیا.

ئاگاداری: مەرجی گوێڕایەڵیو لە فەرمان دەرنەچوون ئەوەیە: کە دژ بە شەریعەتی ئیسلام فەرمان نەدا، ئەگەر بە پێچەوانەی شەرع فەرمانی دەرکرد، تۆش لە دژی راپەڕەو دروست نیە بە قسەی بکەی.

(وَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ) بەڕاستی هەر یەکێکتان لە دوای من بمێنێ (فَسَيَرَى اخْتِلافًا كَثِيراً) پەرتەوازەو ناکۆکیەکی زۆر ئەبینێ، لە نێوان موسوڵماناندا.

(فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي) جا ئەگەر ئێوە گەیشتنە ئەو ناکۆکیە، دەست بە یاساو رێگای من بگرن (وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ) هەروەها دەست بە رێگا و ڕەوشتی هەر چوار خەلیفەکانی من بگرن. واتە: هەر چوار جێنیشەکانی پێغەمبەرﷺ: کە ئیمامی (أبوبكر)و ئیمامی (عمر)و ئیمامی (عثمان)و ئیمامی (علی)ن (الرَّاشِدِينَ) ئەو چوارانە لە سەر رێگای منن (الْمَهْدِيِّينَ) ئەوان شارەزای رێگای ڕاستن.

واتە: ئەگەر ئەو چوارانە، یان یەکێك لەوان فەرمانێکیان دەرکرد، پێویستە بە قسەی

عَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذ، وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَات الأُمُور فإِنَّ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ﴾ رَواهُ أَبُوداوُدَ وَالتِرْمِذي وَقال: حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيح

ئەوان بکرێ زیاتر لە فەرمانی سەحابەکانیتر، خوا لێیان ڕازی بێ، جا لەو چوارانەش فەرمانی ئیمامی (أبوبکر)و ئیمامی(عمر) لە هەموویان لەپێشترە، چونکە پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِقْتَدُوا بِاللَّذَيْنِ مِنْ بَعْدي: أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ﴾ رَواهُ التِّرمذي، شوێن ئەو دوو (خليفة)یە بکەون کە لە دوای من دێن: کە (أبوبکر)و (عمر)ن.

ئینجا بزانە: مەبەست بە سوننەتی پێغەمبەرﷺ لێرەدا قورئانو حەدیسە، مەبەست بە سوننەتی هەر چوار خەلیفەکان ڕوونکردنەوەی ئەوانەو تێگەیشتنی ئەوانە لە قورئانو حەدیس، چونکە ئەوان لە هەموو کەس لە ئایینیئیسلام شارەزاترن، لە بەر ئەوە پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (عَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ) یاسای ئەو چوار خەلیفانە بە ددان بگرنو بەری مەدەن.

(وَإِيَّاكُمْ) زۆر ئاگاداری خۆتان بن (وَمُحْدَثَاتِ الأُمُورِ) خۆتان دوور بخەنەوە لەو شتانەی لە ئایینی ئیسلام پەیدا ئەکرێنو ناوی ئایینییان لێئەندرێ، چونکە ئەوانە بیدعەنە (فَإِنَّ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ) هەرچی بیدعە هەیە: هەمووی ئەبێتە سەر لێشێوانو گومڕایی (رَواهُ أَبُوداودَ وَالتِّرمِذِي، وَقَالَ حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيح) ئیمام (أبوداود)و (تیرمزی) گێڕاویەتیانەوە.

پێناسە: بیدعە: پەیداکردنی شتێکی تازەیە لە ئایینی ئیسلام، بە بێ فەرمانی خوا و پێغەمبەرﷺ.

ڕوون کردنەوە: بیدعە دوو بەشە: ١- قەبیحە، واتە: ناشیرین. ٢- حەسەنە، واتە: جوان. هەر شتێك لە قورئانو حەدیس ڕێگای بۆ نەدۆزرێتەوە بیدعەی قەبیحەیەو حەرامە ئیشی پێ بکرێ. ئەگەر ڕێگای بۆ دۆزرایەوە ئەمە بیدعەی حەسەنەیەو دروستەو خێرە ئیشی پێ بکرێ. بەڵگە:

پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ﴿مَنْ سَنَّ فِي الإِسْلامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُها وأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا، وَمَنْ سَنَّ فِي الإِسْلامِ سُنَّةً سَيِّئَةً كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا﴾ رَواهُ مُسْلِم، واتە: هەرکەس لە ئیسلامدا ڕەوشتو یاسایەکی باش دابنێ ئەوە پاداشی خۆی هەیە، بە قەد ئەوانەی ڕەفتاریشی پێئەکەن پاداشی هەیە، وە هەرکەسێك لە ئیسلامدا یاسایەکی ناشیرین دابنێ، ئەمە تاوانی خۆی هەیەو بە قەد ئەوانەی ڕەفتاریشی پێئەکەن تاوانی بۆ ئەنووسرێ.

ئەم حەدیسە پارچەیەك بوو لە حەدیسێکی درێژ، کە ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.
واتەی (سَنَّ) ئەوەیە: شتێك نەبوبێ‌و تازە پەیدا بکرێ، لەگەڵ واتەی (بِدْعَة) یەك ئەگرێتەوە، کەوابوو: بیدعە دوو بەشە، وەکو گوتمان.
بۆ وێنە: چاپکردنی قورئان‌و حەدیس، هەروەها کۆکردنەوەی قورئان‌و حەدیس، سەر و بۆر و ژێر کردنی قورئان، هەموویان بیدعەی حەسەنەیە، ئەو کەسەی یەکەم جار ئەو یاسایەی داناوە خێری هەیە، چونکە لە کاتی خۆی پێغەمبەرﷺ فەرمانی داوە بە نووسینەوەی قورئان‌و حەدیس، ئەو بیدعەیە ئەچێتە ژێر ئەو فەرمانەو ئەبێتە (حَسَنَة)، واتە: جوان‌و باش. وەرگێڕانی تەفسیری قورئان‌و حەدیس بۆ هەر زمانێك، بیدعەی (حَسنة)یە چونکە ئەچێتە ژێر ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلاَّ بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ﴾ واتە: هەر پێغەمبەرێکمان ناردبێ بە زمانی نەتەوەی خۆی ناردومانە، تا فەرمانی خوایان بۆ ڕوون بکاتەوە.
هەر پارتایەتی‌و کۆمەڵێك‌و هەر ڕێکخراوێك هەبێ، بە هەر ناوێك بێ، کە بۆ ئیسلامی ڕاستەقینە نەبێ، بە (بِدْعَة قَبِيحَة) دائەندرێ، لە بەر ئایەتی ﴿وَلاَ تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ﴾، واتە: بە دوای ڕێچکەکان مەکەون، چونکە پەرتەوازەتان پێ‌ئەکەن‌و لە ڕێگای خوا لاتان ئەدەن.
جا ئەی موسوڵمانی خۆشەویست: بۆیێ لێرە درێژەم پێ‌دا چونکە زۆر لە لاوانی موسوڵمان پلەی خوێندەواری‌و شارەزایی ئایینیان نزمە، زۆریش دڵسۆزی ئایینن، لە بەر ئەوە هەر شتێ ببینن ئەڵێن: بیدعەیە. چونکە مانای بیدعە نازانن‌و لە زانستی ئایین چەند ئایەت‌و حەدیسێك ئەزانن‌و بەمە لێی پاڵ ئەدەنەوە، لەمە زیاتر هێزێکی وایان نیە بەڵگەی بیدعە لە قورئان، یان حەدیس، بدۆزنەوە: ئایا باشە، یان خراپە؟.
بەڵام بە هەر جۆر، ئێستا بیدعەی قەبیحە گەلێك زۆرن‌و لە سەر ئیسلام ئەژمێردرێن، خواو پێغەمبەرﷺ لێیان نارازین. بگەڕێوە بۆ حەدیسی (٥)م.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (السَّمْع وَالطَّاعَة): **بزانە:** بۆ گوێڕایەڵی‌و ڕانەپەڕین لە دژی کاربەدەستەکانمان، پێغەمبەرﷺ چوار مەرجی داناون:
یەکەم: ﴿إِلاَّ أَنْ تَرَوْا كُفْــراً بَواحـــاً﴾ رواهُ الشَّيْخان، لە دژیان ڕامەپەڕن مەگەر کافربوونێکی ئاشکرا ببینن.

دووەم: ﴿فَإِذَا أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلا سَمْعَ وَلاَ طَاعَةَ﴾ رواهُ الشَّيْخَان، هەر کاتێك فەرمانی بە خراپە پێکرا، گوێڕایەڵی دروست نیە.

سێیەم: ﴿يَقُودُكُمْ بِكِتَابِ اللهِ﴾ رواهُ مُسْلِم، گوێڕایەڵی کاربەدەست بن، ئەگەر ئەم خەڵکەی بە قورئان، واتە: بە شەریعەتی ئیسلام بەڕێوە ئەبرد.

چوارەم: ﴿مَا أَقَامُوا فِيكُمُ الصَّلاَةَ﴾ رواهُ مُسْلِم، لە دژیان ڕامەپەڕن، هەتا نوێژ لەگەڵ ئێوەدا ئەکەن و فەرمان بە نوێژ ئەکەن.

٢- (فَسَيَرَى اخْتِلاَفًا كَثِيراً): دەربارەی ئەم پەرتەوازەیە پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿تَفْتَرِقُ هَذِهِ الأُمَّةُ عَلَى ثَلاَثٍ وَسَبْعِينَ مِلَّةً كُلُّها فِي النَّارِ إِلاَّ وَاحِدَةً: وَهِيَ الْجَمَاعَةُ، وَفِي رِوَايَةٍ: مَا أَنَا عَلَيْهِ الْيَوْمَ وَأَصْحَابِي﴾ رواهُ التِّرمذي والحاكم، ئەم ئوممەتەی من پەرتەوازە ئەبێ و ئەبێتە حەفتاو سێ گرۆه، گشتیان هەڵەن و ئەچنە دۆزەخ، تەنها یەکێکیان نەبێ: کە کۆمەڵی گەورەیە-واتە: (اهْل السّنّة والْجماعة)یە- کە لە سەر ڕێبازی ئێستای من و سەحابەکانی منە.

کەوابوو: ئەی موسوڵمانی بەڕێز: زۆر ئاگاداری خۆت بە، ئەم حەفتاو دوو گرۆهە گومڕابووە فێڵت لێنەکەن و بە ناوی ئایین تەفرەت نەدەن، چونکە زۆر لە سەرکردەو ئەندامانی ئەم گرۆهانە بۆ بەرژەوەندی گرۆهەکەیان قسەی سەر قۆز و بن ئاڵۆز ئەکەن، دەمارگیری (حزبي)و (مَذهبي) وای لێکردون (فَتوا)ی سەرکردەکانی خۆیان پێ باشترە لە فەرموودەی هەر چوار (خَليفة)کان.

ئینجا تاکو لە داوی ئەم فێڵبازانە ڕزگار ببی، بۆ ڕوونکردنەوەی ڕێبازی پێغەمبەرﷺ هەر چوار (خَليفة)کان بگەڕێوە سەر ڕوونکردنەوەی زانایانی سەدەکانی یەکەم و دووەم و سێیەم، کە پێیان ئەگوترێ: **(السلف الصَّالح)**، پێغەمبەرﷺ شاهیدی بۆ داون.

ئاگاداری: وشەی (هَذه الأُمَّة) وا ئەگەیەنێ: کە ئەم حەفتاو سێیە، گرۆهی ئایینین، نەك (علماني)؟ چونکە ئەوان بە شەرعی ئیسلام ڕەفتار ناکەن.

﴿ حەدیسی بیست و نۆیەم: ڕێگای بەهەشت زۆرن ﴾

(عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ﷛ قَالَ) موعازی کوڕی جەبەل فەرمووی: (قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِﷺ) گوتم ئەی پێغەمبەری خواﷺ (أَخْبِرْنِي بِعَمَلٍ) کردەوەیەکم پێ بڵێ (يُدْخِلُنِي الْجَنَّةَ)

وَيُبَاعِدُنِى عَنِ النَّارِ؟ قَالَﷺ: لَقَدْ سَأَلْتَ عَنْ عَظِيمٍ وَإِنَّهُ لَيَسِيرٌ عَلَى مَنْ سَهَّلَهُ اللهُ عَلَيْهِ: تَعْبُدُ اللهَ وَلاَ تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا، وَتُقِيمُ الصَّلاَةَ، وَتُؤْتِى الزَّكَاةَ، وَتَصُومُ رَمَضَانَ، وَتَحُجُّ الْبَيْتَ. ثُمَّ قَالَﷺ: أَلاَ أَدُلُّكَ عَلَى أَبْوَابِ الْخَيْرِ؟ اَلصَّوْمُ جُنَّةٌ، وَالصَّدَقَةُ تُطْفِئُ الْخَطِيئَةَ كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ، وَصَلاَةُ الرَّجُلِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ، ثُمَّ تَلاَ (تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ) حَتَّى بَلَغَ (يَعْمَلُونَ)،

ئەو کردەوەیە بمباتە بەهەشت (وَيُبَاعِدُنِى عَنِ النَّارِ) وە لە ئاگری دۆزەخ دوورم بخاتەوە؟ (قَالَ: لَقَدْ سَأَلْتَ عَنْ عَظِيمٍ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بەڕاستی دەربارەی شتێکی زۆر گرنگو گەورە پرسیارت کرد (وَإِنَّهُ لَيَسِيرٌ عَلَى مَنْ سَهَّلَهُ اللهُ عَلَيْهِ) وە ئەو کردەوەیەش زۆر ئاسانە بۆ کەسێك: کە خوا بۆی ئاسان بکاو یارمەتیی بدا.

ئینجا پێغەمبەرﷺ کردەوەکەی بۆ ڕوون کردەوەو فەرمووی: (تَعْبُدُ اللهَ) تەنها هەر خوا بپەرستە (وَلاَ تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا) وە هیچ شتێك مەکە بە هاوبەش بۆ خواو کردەوەی باشت بە دڵسۆزیەوە هەر بۆ خوا بێ (وَتُقِيمُ الصَّلاَةَ) نوێژ بکە (وَتُؤْتِى الزَّكَاةَ) زەکات بدە (وَتَصُومُ رَمَضَانَ) مانگی ڕەمەزان بە ڕۆژوو بە (وَتَحُجُّ الْبَيْتَ) حەجی ماڵی خوا بکە.

(ثُمَّ قَالَ) ئینجا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (أَلاَ أَدُلُّكَ عَلَى أَبْوَابِ الْخَيْرِ) ئەی موعاز، ئایا پێت خۆشە چەند ڕێگایەکی چاکەت پێ بڵێم؟

(اَلصَّوْمُ جُنَّةٌ) ڕۆژووگرتنی سوننەت پارێزەرە بۆ تۆ لە ئاگری دۆزەخ (وَالصَّدَقَةُ) خێرکردن (تُطْفِئُ الْخَطِيئَةَ) گوناهی بچوك لائەبا (كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ) هەروەك ئاو ئاگر ئەکوژێنێتەوە.

بزانە: گوناهی گەورە بە خێرکردن لاناچێ‌و ئەبی تۆبە بکا، وە ئەو گوناهانەی پەیوەندییان بە ئادەمیزادەوە هەیە: جا گەورە بێ، یان بچووك، ئەبی خاوەنەکەی ڕازی بکا و تۆبەش بکا، ئەگینا: لاناچێ. بگەڕێوە بۆ حەدیسی (١٨).

(وَصَلاَةُ الرَّجُلِ) نوێژکردنی مرۆڤ (مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ) لە ناوەندی شەوەوە، لە ڕێگا چاکەکانەو دروشمی پیاوچاکانە (ثُمَّ تَلاَ) ئینجا پێغەمبەرﷺ بۆ بەڵگە هێنانەوە لە سەر پیاوچاکی ئەو کەسەی کە بە شەو نوێژ ئەکا، ئەم دوو ئایەتەی خوێندەوە:

﴿تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ﴾ تەنیشتەکانیان جیا ئەبێتەوە لە یاتاخی نوستن، واتە: لە خەو هەڵئەستن بەشەو ﴿يَدْعُونَ رَبَّهُمْ﴾ خوای خۆیان ئەپەرستن‌و شەونوێژ ئەکەن ﴿خَوْفًا﴾ لە ترسی دۆزەخ ﴿وَطَمَعًا﴾ وە بە تەمای بەهەشتن ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾ ئەو ماڵەی داومانە بەوان، هەندێکی ئەدەنە فەقیر و هەژار و لە ڕێگای چاکە

ثُمَّ قَالَﷺ: أَلاَ أُخْبِرُكَ بِرَأْسِ الأَمْرِ وَعَمُودِهِ وَذِرْوَةِ سَنَامِهِ؟ قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِﷺ. قَالَﷺ: رَأْسُ الأَمْرِ الإِسْلاَمُ، وَعَمُودُهُ الصَّلاَةُ، وَذِرْوَةُ سَنَامِهِ الْجِهَادُ،

سەرف ئەکەن ﴿فَلاَ تَعْلَمُ نَفْسٌ﴾ کەس نازانێ ﴿مَا أُخْفِيَ لَهُمْ﴾ ئەوەی لە بەهەشت بۆیان ئامادە کراوە ﴿مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ﴾ لەوەی چاو پێی خۆش ئەبێ ﴿جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ئەوەش پاداشی ئەو کردەوە باشانەیە: کە لە دونیادا ئەیانکرد.

ئەی موسوڵمان: خواپەرستی لە شەوێدا خێری زیاترە لە هەموو کاتێکی‌تر، لە هەمووش خێرتر نوێژکردنی شەوە، ئینجا ئەگەر پێش نوستن نوێژ بکەی پێی ئەگوترێ: (شەونوێژ). ئەگەر لە دوای نوستن بیکەی پێ ئەگوترێ: (تَهَجُّد). ئەمەیان لە هەموویان گەورەترە، وەلای کەمی شەونوێژ و تەهەجود: دوو ڕەکاتە، بە ناوی شەونوێژ، یان تەهەجود لای زۆر: هەتا بەیان ئەدا هەر نوێژ بکە،

ئینجا ئەگەر ناتوانی نوێژ بکەی، قورئان بخوێنە، ئەگەر نا: زیکری خوا بکەو دوعا بکە، وە (أَسْتَغْفِرُ اللهَ) لە کاتی پاشیودا، لە هەموو زیکرێك خێری زیاترە، هەر چیێکی لەوانەی گوتمان بیکەی خێری خواپەرستی شەوت بۆ ئەنووسرێو وەبەر ئەو دوو ئایەتە ئەکەوی.

(ثُمَّ قَالَ) ئینجا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (أَلاَ أُخْبِرُكَ بِرَأْسِ الأَمْرِ) ئایا پێت بڵێم سەری هەموو خواپەرستی‌یەك چی‌یەو (وَعَمُودِهِ) کۆڵەگەی ئایین چی‌یەو (وَذِرْوَةِ سَنَامِهِ) بەرزترین لووتکەی ئایین چیە؟

(قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِﷺ) گوتم بەڵێ ئەی پێغەمبەری خواﷺ پێم بڵێ (قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (رَأْسُ الأَمْرِ الإِسْلاَمُ) سەری هەموو کارێك ئیسلامبوونەو بیروباوەڕی تەواوە: بە خوا و پێغەمبەرﷺ (وَعَمُودُهُ الصَّلاَةُ) کۆڵەگەی ئایین نوێژکردنە (وَذِرْوَةُ سَنَامِهِ) لوتکەی هەرە بەرزی ئایین (الْجِهَادُ) تێکۆشانە بۆ بەرزکردنەوەی ئیسلام: بە گیانو بە ماڵو بە زمان.

بەڵام تێکۆشانی چەکدارانە–کە پێی ئەگوترێ: (غەزا)– لە هەموویان خێرترە، چونکە گیانی خۆی ئەفرۆشێتە خوای گەورەو بەهەشتی لێوەرئەگرێ، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَا تَرَكَ قَوْمٌ الْجِهَادَ إِلاَّ عَمَّهُمُ اللهُ بِعَذَابٍ﴾ رواه الطبراني، هەر نەتەوەیەك واز لە (جهاد) واتە: لە تێکۆشانی ڕێگای خوا بێنێ، خوای گەورە بە تێکڕایی تووشی ئازارو ژێردەستەیان ئەکا.

(**جهاد**) واتە: تێکۆشان لە ڕێگای خوا، پێویستە بۆ لابردنی دەسەڵاتی تاغوتو

ثُمَّ قَالَﷺ: أَلاَ أُخْبِرُكَ بِمَلاَكِ ذَلِكَ كُلِّهِ؟ قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِﷺ. فَأَخَذَﷺ بِلِسَانِهِ وَقَالَ: كُفَّ عَلَيْكَ هَذَا. فَقُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللهِ وَإِنَّا لَمُؤَاخَذُونَ بِمَا نَتَكَلَّمُ بِهِ؟ فَقَالَﷺ: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ! وَهَلْ يَكُبُّ النَّاسَ فِي النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ، أَوْ-قَالَ- عَلَى مَنَاخِرِهِمْ

نۆکەرانی کوفر و بۆ چەسپاندنی حوکمی خوا لە سەر زەمینیخوا و ڕزگارکردنی پیاو و ژنو منداڵانی چەوسێندرایەوە، هەرکەسێك واز لە جیهاد بێنێ خوا ژێردەستەو سەرشۆڕی ئەکا، ناموسو وڵاتیشی لە دەست ئەچێ، خۆ ئەگەر بە حوکمی کوفر ڕازی بێو حوکمی خوای نەوێ، ئەو کەسە کافریش ئەبێ.

بزانە: هەموو سەریەرزی بۆ ئەو کەسەیە: کە لە ڕێگای خوا تێئەکۆشێ، ئەوانەی ئەڵێن: ئێستا جیهاد سودی نیە، کەوابوو پێویست ناکا جیهاد بکرێ. یان ئەڵێن: ئایا جیهاد لە کوێ بکەین؟ خۆ کاربەدەستەکان موسوڵمانن هەرچەند حوکمیش بە قورئان نەکەن، چونکە باوەڕیان بە خوا و پێغەمبەرﷺ هەیە، وە لەشکری ئەوانیش زۆر موسوڵمانی تێدایە چونکە باوەڕیان بە خوا و پێغەمبەرﷺ هەیە، چۆن بیانکوژین؟

لە وەڵامدا ئەڵێین: ئەو کاربەدەستانەی ئێستا خۆیان سەپاندوە بە سەر وڵاتانی ئیسلامدا، هەموویان نۆکەری کافرەکانن، بۆیێ حوکمی قورئان ناچەسپێننو دژ بە هەموو پێشکەوتنێکی ئیسلام ئەوەستنو بایەخ بە بەدڕەوشتی ئەدەن، ئەوەی یارمەتی ئەوانیش ئەدا، وەکو ئەوانەو نوێژکردنەکەی سودی نیە. بڕوانە حەدیسی(٢٤).

(ثُمَّ قَالَ) دیسان پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (أَلاَ أُخْبِرُكَ بِمَلاَكِ ذَلِكَ كُلِّهِ) ئایا پێت بڵێم: شتێك هەیە: ئەوەی وتمان گشتی لێکو ئەبێتەوە؟

(قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِﷺ) گوتم: بەڵێ ئەی پێغەمبەری خواﷺ پێم بڵێ.

(فَأَخَذَ بِلِسَانِهِ) پێغەمبەرﷺ زوبانی خۆی بە دەست گرتو (ثُمَّ قَالَ) ئینجا فەرمووی: (كُفَّ عَلَيْكَ هَذَا) خۆت لە مە بپارێزە.

(فَقُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللهِ وَإِنَّا لَمُؤَاخَذُونَ بِمَا نَتَكَلَّمُ بِهِ؟) منیش گوتم ئەی پێغەمبەری خواﷺ ئایا چۆن بە هۆی گفتوگۆمان سزا ئەدرێین؟

(فَقَالَ: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ!) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: دایکت بزرت بکا، چۆن ئەمە نازانی!- (لێرەدا مەبەست دوعای خراپ نیەو مەبەست سەرسوڕمانە)- (وَهَلْ يَكُبُّ النَّاسَ فِي النَّارِ) ئایا هیچ هۆیەك هەیە کە زۆرترینی ئەو خەڵکە فڕێ بداتە ناو ئاگری دۆزەخ (عَلَى وُجُوهِهِمْ، أَوْ قَالَ عَلَى مَنَاخِرِهِمْ) کە لە سەر ڕووی خۆیان ڕابکێشرێنە ناو ئاگر

إلاَّ حَصَائدُ أَلْسِنَتِهِمْ؟﴾ رَواهُ التِّرمذي، وَقَالَ: حَديثٌ حَسَنٌ صحيح.

(إلا حَصَائدُ أَلْسِنَتِهِمْ) تەنها هۆیەکە کردەوەی زوبانیانە، کە پێی ئەچنە دۆزەخ، وەك قسەی ناشیرین و شایەدی بە درۆو دوو زمانی و جنێودان و...هتد (رواهُ التِّرمذی، وَقَالَ: حَدِيثٌ حَسَنٌ صحيحٌ) ئیمامی (تیرمزی) گێڕاویەتیەوە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (وَصَلاَةُ الرَّجُلِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ فَإِنَّهُ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ، وَهُوَ قُرْبَةٌ إِلَى رَبِّكُمْ، وَمُكَفِّرَةٌ لِلسَّيِّئَاتِ، وَمَنْهَاةٌ لِلإِثْمِ، وَمَطْرَدَةٌ لِلدَّاءِ عَنِ الْجَسَدِ﴾ رواهُ التِّرمذی وأحمد، ئێوە شەونوێژ بکەن، چونکە شەونوێژ پیشەی پیاوچاکانی پێش ئێوەیە، لە خوا نزیکتان ئەکاتەوە، خراپەکانتان ئەسڕێتەوە، لە گوناهکردن قەدەغەتان ئەکا، دەرد لە لاشەتان دەر ئەکا.

٢- (وَذِرْوَةُ سَنَامِهِ الْجِهَادُ): ئیمامی (الأذرعی) ئەو فەرموودەیەی هەڵبژاردوە: کە (جهاد) لە هەموو کردەوەکانی مرۆڤ -لە پاش ئیمان- گەورەترە، چونکە پرسیار لە پێغەمبەرﷺ کرا: ﴿يَا رَسُولَ اللهِ مَا يَعْدِلُ الْجِهَادَ فِي سَبِيلِ اللهِ؟ قَالَ: لاَ تَسْتَطِيعُونَهُ. فَأَعَادُوا عَلَيْهِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاَثًا؟ كُلُّ ذَلِكَ يَقُولُ: لاَ تَسْتَطِيعُونَهُ!. ثُمَّ قَالَ: مَثَلُ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللهِ كَمَثَلِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ الْقَانِتِ بِآيَاتِ اللهِ لاَ يَفْتُرُ مِنْ صَلاَةٍ وَلاَ صِيَامٍ حَتَّى يَرْجِعَ الْمُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللهِ﴾ رواهُ الشَّيْخان، ئەی پێغەمبەری خواﷺ کام کردەوە بە قەد (جهاد) خێری زۆرە؟ فەرمووی: ناتوانن کردەوەی وا بکەن کە بە قەد (جهادْ) خێری زۆر بێ. ئینجا دوو جار و سێ جاریتر پرسیاریان لێکردووەوە؟ ئەویش هەر ئەیفەرموو: ناتوانن. ئینجا فەرمووی: خێری (مُجاهِدْ) لە ڕێگای خوا، وەکو خێری ئەو کەسەیە: بەردەوام بەڕۆژوو بێو شەو نوێژ بکاو قورئان بخوێنێ، بە جۆرێکی وا: لە نوێژو ڕۆژوو پشوو نەدا، تا (مُجاهِدْ)ی ڕێگای خوا لە (جهاد)ەکەی ئەگەڕێتەوە.

هەروەها پیاوێك پرسیاری لە پێغەمبەرﷺ کردو گوتی: ﴿يَا رَسُولَ اللهِ أَرَأَيْتَ إِنْ قُتِلْتُ فِي سَبِيلِ اللهِ أَتُكَفَّرُ عَنِّي خَطَايَايَ؟ فَقَالَ: نَعَمْ، وَأَنْتَ صَابِرٌ مُحْتَسِبٌ مُقْبِلٌ غَيْرُ مُدْبِرٍ، إِلاَّ الدَّيْنَ﴾ رواهُ مُسْلِم، ئەی پێغەمبەری خواﷺ ئایا ئەگەر لە ڕێگای خوا بکوژرێم و شەهید ببم، هەموو گوناهەکانم لائەبردرێن؟ فەرمووی: بەڵێ، بەو مەرجەی: خۆڕاگر بیو پاداشتت لە خوا بوێو هەڵمەتبەر بیو هەڵاتوو نەبی، تەنها قەرز نەبێ. واتە: جگە لە قەرزی ئادەمیزاد، خوای گەورە لە گشت گوناهەکانی (شَهِید) خۆش ئەبێ.

(اَلْحَدِيثُ الثَّلاثُون: أَوامِرُ اللهِ وَنَواهِيه)

﴿عَنْ أَبِي ثَعْلَبَةَ الْخُشَنِي جُرْثُومِ ابْنِ ناشِرٍ رضي الله عنه: عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قالَ: إِنَّ اللهَ تَعالَى فَرَضَ فَرائِضَ فَلاَ تُضَيِّعُوها، وَحَدَّ حُدُوداً فَلاَ تَعْتَدُوها، وَحَرَّمَ أَشْياءَ فَلاَ تَنْتَهِكُوها، وَسَكَتَ عَنْ أَشْياءَ رَحْمَةً لَكُمْ غَيْرَ نِسْيانٍ فَلاَ تَبْحَثُوا عَنْها﴾

﴿ حەدیسی سییەم: فەرمان و قەدەغەکراوەکانی خوا ﴾

(عَنْ أَبِي ثَعْلَبَةَ الْخُشَنِي جُرْثُومِ ابنِ ناشِرٍ) رضي الله عنه (ئەبو ئەعلەبە)ی (خوشەنی) یەکێکە لەو سەحابانەی پەیمانی بن دارەکەیان داوەتە پێغەمبەر ﷺ، (٤٠) حەدیسی گێڕاوەتەوە، لە ساڵی (٧٥) کۆچی لە شام وەفاتی کردوە.

(عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ) لە پێغەمبەر ﷺ ئەگێڕێتەوە: (قالَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (إِنَّ اللهَ تَعالَى فَرَضَ فَرائِضَ) خوای گەورە چەند شتێکی لە سەر ئێوە واجب کردوە (فَلاَ تُضَيِّعُوها) ئێوەش لە دەستیان مەدەن و جێبەجێیان بکەن.

پێناسە: واجب ئەوەیە: لە سەر کردنی پاداشتی بدرێتێ و لە سەر نەکردنی سزا بدرێ: وەك نوێژ، ڕۆژوو، زەکات...هتد.

(وَحَدَّ حُدُوداً) وە خوای گەورە چەند سنورێکی داناوە: بۆ سزادانی خەڵك لە سەر هەندێك تاوان (فَلاَ تَعْتَدُوها) لەو سنورە تێمەپەڕن و زیاتری مەکەن وەك سزای (زینا): سەد دارە، سزای ئارەقخۆر: چل دارە، بوختان: هەشتا دارە...هتد، بەو جۆرەی لە شەریعەتی ئیسلام دیار کراوە.

(وَحَرَّمَ أَشْياءَ) خوای گەورە چەند شتێکی قەدەغە کردوە و حەرامە بیکەن (فَلاَ تَنْتَهِكُوها) قەدەغەی خوا مەشکێنن و نزیکی ئەو حەرامە مەکەون، بە هیچ جۆرێ مەیکەن، وەك زینا، ئارەق، قومار، شایەدی بە درۆ...هتد.

پێناسە: حەرام ئەوەیە لەسەر کردنی سزا بدرێ و بە وازلێهێنانی پاداشتی بدرێتێ لە قیامەت.

(وَسَكَتَ عَنْ أَشْياءَ) خوای گەورە بێدەنگیی لە هەندێ شت کردوە و باسی حەرام و حەڵاڵی ئەو شتەی نەکردوە (رَحْمَةً لَكُمْ) بەزەیی بە ئێوەدا هاتوە (غَيْرَ نِسْيانٍ) وا تێمەگەن خوا لە بیری چووە باسی بکا (فَلاَ تَبْحَثُوا عَنْها) ئێوەش لێی مەکۆڵنەوە و بە دوایا مەگەڕێن.

کەواتە: پرسیاری زیاد مەکەو مەڵێ ئەرێ بۆچی حەرامە؟ بۆچی حەڵاڵە؟ بەڵام ئەگەر

حَدِيثٌ حَسَنٌ رواهُ الدّارَقُطْنِي وَغَيْرُهُ.

شتێكت لە لا ڕوون نەبو ئایا حەڕامە، یان حەلاڵە؟ بڕۆ لای زانای ئایینی پرسیار بكەو بە نەزانی ئیشەكە مەكە.

(حَـدِيثٌ حَسَـنٌ، رواهُ الـدّارَقُطني وَغَيْـرُهُ) ئیمـامی (دارەقـوتنی)و چـەند زانایـەكیتر گێڕاویەتیانەوە، ئەم زانایە ناوی (علی) كوڕی (عمر)ە خەڵكی گەڕەكی (دارُالقُطن) بوو لە (بەغدا)، لە ساڵی (٣٠٦)كۆچی لە دایك بووە، لە (٣٨٥) وەفـاتی كـردوە، یەكێكە لە زانا بەرزەكانی حەدیس.

ئینجا بزانە: هەر كەسێك كردەوەیەكی حەڕام بكا، ئەوە توڕەیی خـوا ئـەبزوێنیّ بـۆ ئەوەی سـزای بـدا ﴿عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَ ﷺ عَنِ النَّبِيِّﷺ قالَ: إنَّ اللهَ يَغارُ وَالْمُؤْمِنُ يَغــارُ، وَغَيْرَةُ اللهِ أَنْ يَأْتِيَ الْمُؤْمِنُ مَا حَرَّمَ اللهُ﴾ رواهُ التِّرمذي، واتە: خوا غیرەتی هەیـەو تـوڕە ئەبیّ، موسوڵمانیش غیرەتی هەیەو توڕە ئەبیّ، جا غیرەتو توڕەبوونی خوا بـە هـۆی ئەوەیە: كە موسوڵمان كردەوەیەكی حەڕام بكا.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (إنَّ اللهَ تَعالَى فَرَضَ فَرائِضَ فَلاَ تُضَيِّعُوها): **بزانە:** هەر كەسێك واجبێكی لە دەست چوو لە كاتی خۆیدا نەیكرد، واجبە قەزای بكاتەوە، چونكە ڕستەی (فَـلاَ تُضَـيِّعُوها) وا ئەگەیەنیّ: هەر كەسێك بمرێو واجبێكی لە ئەستۆدا مابیّ، ئەوە بە لە دەسـتدەری مافی خوا ناو ئەبریّ، كەوابوو: هەر كەسـێك واجبێكـی لـە ئەسـتۆدا بـیّ، دروسـت نیـە خۆی بە سوننەت خەریك بكـا، تـا واجبەكـە ئەداتـەوە، لـە حەدیسـی پێغەمبـەرداﷺ هاتووە: ﴿لاَ تُقْبَلُ نافِلَةٌ حَتّى تُؤَدَّى الْفَرِيضَةُ﴾ رواه الإمام أحمد في رسـالة الصـلاة، لـە لای خوا سوننەت قبوڵ ناكریّ، تا واجب بە تەواوی ئەكریّ.

٢- (وَحَرَّمَ أَشْياءَ فَلاَ تَنْتَهِكُوهــا): شـكاندنی قەدەغـەی خـوا بـە هێزتـرین هۆیـە: بـۆ توڕەبوونی خوا، چونكە كردنی هەر كارێكی حەڕام ئەبێتە نیشانەی بێبایـەخیو ڕێـز لێنەنان لە خوای گەورە، تەماشا بكە پێغەمبەرﷺ ئەفـەرمویّ: ﴿لاَ أَحَدَ أَغْيَرُ مِنَ اللهِ، فَلِذَلِكَ حَرَّمَ الْفَواحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْها وَما بَطَنَ﴾ رواهُ الشَّيْخان، هـیچ كـەس لـە خـوا بـە غیرەتتر نیە، لە بەر بەغیرەتی تاوانی ئاشكرا و پەنهانی حەڕام كردوە.

واتە: هەر كەسێك تاوانێك بكا، خوا لێی توڕە ئەبیّ.

٣- (فَلاَ تَبْحَثُوا عَنْها): یەكێك لەو شتانەی خوا و پێغەمبەرﷺ بێدەنگیيان لێكردوە: زاتی خوای گەورەیە، پێغەمبەرﷺ ئەفەرمویّ: ﴿تَفَكَّرُوا فِــي آلاءِ اللهِ، وَلاَ تَفَكَّــرُوا

(اَلْحَدِيثُ الْحادى والثَّلاثُون: فى الزُّهْد)

﴿ عَنْ أَبِى العبَّاس سَهْلِ بن سَعْد السَّاعديِّ ﷺ قَالَ: جاءَ رَجُلٌ إلَــى النَّبــيِّ ﷺ، فَقَالَ: دُلَّني عَلَى عَمَــلٍ إذَا عَملْتُــهُ أَحَبَّنــى اللهُ وَأَحَبَّنــى النَّــاسُ؟ فَقَــالَ ﷺ: ازْهَدْ فِى الدُّنْيَا يُحبَّكَ اللهُ، وَازْهَدْ فِيمَا عِنْدَ النَّاسِ يُحبَّكَ النَّاسُ ﴾

فِى الله﴾ رواه الطبراني والبيهقي، بیر له چاكه‌كان‌و دروستكراوه‌كانی خوا بكه‌نه‌وه، بیر له زاتی خوا مه‌كه‌نه‌وه.

كه‌وابوو: گفتوگۆ كردن ده‌رباره‌ی زاتی خوا، شوێنی خوا، نهێنی‌یه‌كانی‌خوا، پیشه‌ی گومڕابووه‌كانی (أَهْل البِدْعَة وَالضَّلالَة)یه.

﴿ حه‌دیسی سی‌و یه‌كه‌م: وازهێنان له دونیا ﴾

(عَنْ أَبِى العَبَّاس سَهْل بْنِ سَعْدِ السَّاعدِي) ﷺ (سه‌هل)ی كوڕی (سه‌عد)ی (ساعیدی) خوا لێیان ڕازی بێ، سه‌حابه‌یه، خه‌ڵكی (مه‌دینه)یه، (١٨٨) حه‌دیسی گێڕاونه‌وه، له ساڵی (٨٨)ی كۆچی له (مه‌دینه) وه‌فاتی كردوه.

(قَالَ) ئه‌فه‌رموێ: (جاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِي ﷺ) پیاوێك هاته لای پێغه‌مبه‌ر ﷺ (فَقَالَ: دُلَّني عَلَى عَمَلٍ) پیاوه‌كه گوتی: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ كارێكم پێ نیشان بده (إِذَا عَمِلْتُهُ) هه‌ر كاتێك ئه‌و كاره‌م كرد (أَحَبَّنِى اللهُ وَأَحَبَّنِى النَّاسُ) خوای گه‌وره خۆشی بوێم‌و خه‌ڵكیش خۆشی بوێم؟

(فَقَالَ: ازْهَدْ فِى الدُّنْيَا) پێغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: واز له دونیا بێنه‌و ته‌نها به قه‌د پێویست ماڵی حه‌ڵاڵ كۆ بكه‌وه‌ –بڕوانه حه‌دیسی (٤٠)– (يُحِبَّكَ اللهُ) خوای گه‌وره خۆشی ئه‌وێ.

وازهێنان له دونیا ئه‌مه‌یه: چاوت له گه‌وره‌یی نه‌بێ، خۆت به پیاوێكی زل‌و لێهاتوو دانه‌نێی، ئه‌وه‌ی دڵت ئه‌یه‌وێ له حه‌ڵاڵ گشتی نه‌ده‌یتێ، چاوت له ده‌ستی كه‌س نه‌بێ، هه‌رده‌م مردن له به‌رچاوت بێ، گیانی خۆت به خواپه‌رستی ببه‌یته سه‌ر.

(وَازْهَدْ فِيمَا عِنْدَ النَّاسِ) واز له‌و شتانه بێنه: كه له به‌رده‌ستی خه‌ڵكدایه (يُحِبَّكَ النَّاسُ) خه‌ڵكیش ئه‌تۆی خۆش ئه‌وێ، چونكه دڵی زۆر كه‌س ئه‌وهایه: ئه‌گه‌ر ته‌ماع له ماڵیان بكه‌ی، یان ته‌ماع له كاریان بكه‌ی ڕقیان لێت هه‌ڵئه‌ستێ‌و خۆشیان ناوێی‌و به چاوی سوك ته‌ماشات ئه‌كه‌ن، كه‌وابوو: خۆشویستنی دونیا سه‌ری هه‌موو تاوانێكه، هه‌ر كه‌سێك دونیای خۆش بوێ، له دوا ڕۆژدا زیانی لێ‌ئه‌كه‌وێ، مرۆڤی ژیر و هۆشیار بۆ چه‌ند ڕۆژێكی دونیا خۆی ناشیرین ناكا له لای خوا و خه‌ڵك.

حَدِيثٌ حَسَنٌ رَوَاهُ ابنُ ماجه وَغَيْرُهُ بِأَسانِيدَ حَسَنَة.

(حَدِيثٌ حَسَنٌ، رواهُ ابنُ ماجه وَغَيْرُهُ بِأَسانِيدَ حَسَنَةٍ) حەدیسێکی جوانە، ئیمام (ئیبن ماجه)و چەند زانایەکی‌تر گێڕاویەتیانەوە.

(ئیبن ماجه) ناوی (محمد) کوڕی (یەزید) بوو، خەڵکی (قەزوێن) بوو، لە ساڵی (٢٠٩)ی‌کۆچی لە دایك بووە، لە (٢٧٣) وەفاتی کردوە، یەکێکە لە زانایانی حەدیس، خوا لێی ڕازی بێ.

ئینجا بزانە: سووربوون لە سەر وەدەستهێنانی ماڵی دونیاو هەوڵدان بۆ پلەی‌بەرز ئەبێتە هۆی لە دەستچوونی زۆر لە پلەی لە خواترسان‌و خواپەرستی، چونکە ئەم دڵە جێگای دوو هەوێ تێدا نابێتەوە ﴿عَنِ كَعْبِ بنِ مَالِكٍ ﷺ: عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَا ذِئْبَانِ جَائِعَانِ أُرْسِلاَ فِي غَنَمٍ بِأَفْسَدَ لَهَا مِنْ حِرْصِ الْمَرْءِ عَلَى الْمَالِ وَالشَّرَفِ لِدِينِهِ﴾ رواهُ الإمام أحمد، واتە: دوو گورگی برسی کە بەربدرێنە ناو مێگەلە مەڕێك، ئەوەندە تێکی نادەن، وەکو سووربوونی مرۆڤ لە سەر کۆکردنەوەی ماڵ‌و وەدەستهێنانی گەورەیی ئایینەکەی لێ تێك ئەدا.

﴿چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا﴾

١- (ازْهَدْ فِي الدُّنْيَا): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿اُنْظُرُوا إِلَى مَنْ هُوَ أَسْفَلُ مِنْكُمْ وَلاَ تَنْظُرُوا إِلَى مَنْ هُوَ فَوْقَكُمْ، فَهُوَ أَجْدَرُ أَنْ لاَ تَزْدَرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ﴾ رواهُ مُسْلِم، تەماشای ئەو کەسە بکەن کە لە ئێوە بەرەو خوارترە: لە خزم‌و ماڵ‌و جوانی، تەماشای ئەو کەسە مەکەن کە لە ئێوە بەسەرەوەترە: لە خزم‌و ماڵ‌و جوانی، وەها باشترە، تاکو نیعمەتەکانی خواتان بە سوکی نەیەتە بەرچاو.

٢- (ازْهَدْ فِيمَا عِنْدَالنَّاس): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿اتَّقِ الْمَحَارِمَ تَكُنْ أَعْبَدَ النَّاسِ، وَارْضَ بِمَا قَسَمَ اللهُ لَكَ تَكُنْ أَغْنَى النَّاسِ، وَأَحْسِنْ إِلَى جَارِكَ تَكُنْ مُؤْمِنًا، وَأَحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ تَكُنْ مُسْلِمًا، وَلاَ تُكْثِرِ الضَّحِكَ فَإِنَّ كَثْرَةَ الضَّحِكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ﴾ رواهُ التِّرمذي، واتە: خۆت لە حەرامەکان بپارێزە ئەبیتە خواپەرسترین کەس، ئەو بەشەی خوا بۆی داناوی پێی ڕازی‌بە ئەبیتە دەوڵەمەندترین کەس، چاکە لەگەڵ دراوسێت بکە ئەبیتە ئیماندارێکی تەواو، زۆر پێمەکەنە چونکە زۆر پێکەنین دڵ ئەمرێنێ.

٣- (يُحبَّكَ اللهُ.. يُحبَّكَ النَّاسُ): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ تَعالَى يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: أَيْنَ الْمُتَحَابُّونَ بِجَلاَلِي؟ اَلْيَوْمَ أُظِلُّهُمْ فِي ظِلِّي يَوْمَ لاَ ظِلَّ إِلاَّ ظِلِّي﴾ رواهُ مُسْلِم، خوای گەورە لە ڕۆژی دوایی ئەفەرموێ: لە کوێن ئەوانەی لە دونیادا لە بەر گەورەیی

(اَلْحَديثُ الثّاني وَالثَّلاثُون: لاَ ضَرَرَ وَلاَ ضِرَارَ)

﴿ عَنْ أَبي سَعيد سَعْد بن مالك بن سنان الْخُدري رضي الله عنه: أَنَّ رَسُولَ الله ﷺ قَالَ: لاَ ضَرَرَ وَلاَ ضِرَارَ ﴾ حَديثٌ حَسَنٌ رواهُ ابنُ ماجه وَالدّارَقُطْني وَغَيْرُهُما مُسْنَداً، وَرَواهُ مالكٌ في الْمُوطَّأ مُرْسَلاً عَنْ عَمْرو بنِ يَحْيَى عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبيِّ ﷺ، فَأَسْقَطَ أَباسَعيد وَلَهُ طُرُقٌ يُقَوِّي بَعْضُها بِبَعْضٍ.

من یەکتریبیان خۆش ئەویست؟ ئەمڕۆ لە سێبەری عەرشی خۆمیان دائەنێم، کە جگە لە سێبەری عەرشیخۆم هیچ سێبەرێکیتر نیە.

﴿ حەدیسی سیو دووەم: زیان لە ئیسلامدا نیە ﴾

(عَنْ أَبِي سَعِيدٍ سَعْدِ بنِ مالِكِ بنِ سِنانِ الْخُدْرِي) رضي الله عنه (ئەبو سەعید)ی (خودری) یەکێکە لە سەحابەکانی پێغەمبەر ﷺ، (١١٧٠) حەدیسی گێڕاونەوە، لە ساڵی (٧٤)ی کۆچی لە (مەدینە) وەفاتی کردوە، بە خۆیشی خەڵکی (مەدینە) بووە.

ئەم (صحابە)یە ئەگێڕێتەوە: (أَنَّ رَسُولَ الله ﷺ قَالَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (لاَ ضَرَرَ) هیچ زیان لێدانێك لە ئایینیئیسلامدا ڕەوا نیە: چ زیان لە خۆت بدەی، چ لە کەسێکیتر بۆ ئەوەی سود بە خۆت بگا.

(وَلاَ ضِرَارَ) هەروەها: زیان لێدانی خەڵك ڕەوا نیە: با سودی خۆیشی تێدا نەبێ، یان لە تۆڵەی زیانێك زیانێکیتری بێشەرعی لێبدەی، واتە: لە مافی خۆی زۆرتر زیانی لێبدا: وەك لەجیاتی پەنجەیەك دەستی ببڕێ، یان لەجیاتی دەستێك بیکوژێ، واتە: لە سنوری ئیسلام دەرچێ.

بەڵام ئەگەر بەرژەوەندی گەورەتر بوو لەو زیانە، ئەمە ڕەوایە: وەك دەست بڕینی دز بۆ پاراستنی ماڵی خەڵك، دارکاریکردنی زیناکەر بۆ پاراستنی ناموس، یان تۆڵە وەرگرتنێکی بەگوێرەی شەرعیئیسلام بوو: وەك چاو بە چاو، دەست بە دەست، ئەمەش ڕەوایە.

(حَدِيثٌ حَسَنٌ، رواهُ ابنُ ماجه وَالدّارَقُطْنِي وَغَيْرُهُما مُسْنَداً) حەدیسێکی جوانەو ئیمام (ئیبن ماجە)و (دارەقوتنی)و چەندانیتر گێڕاویەتیانەوە.

(وَرَواهُ مالِكُ فِي الْمُوطَّأ مُرْسَلاً عَنْ عَمْرو بنِ يَحْيَى عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فَأَسقط أَباسعيد) هەروەها ئیمام (مالیك) ئەم حەدیسەی لە کتێبەکەی خۆی کە ناوی (مُوطَّأ) بوو، گێڕاوەتەوەو ناوی (ئەبوسەعید)ی نەهێناوە، کەوابوو: حەدیسەکە لاوازە، بەڵام (وَلَهُ طُرُقٌ يُقَوِّي بَعْضُها بِبَعْضٍ) حەدیسەکە چەند ڕێگایەکی هەنە: یەکتری بەهێز

ئەکەن‌و حەدیسەکە جوان ئەبێ‌و ئیشی پێ‌ئەکرێ، جا یەکێك لەم ڕێگایانە ئەم حەدیسەیە: ﴿عَنْ أَبِي صِرْمَةَ ﷺ أَنَّ رسول اللهِ ﷺ قَالَ: منْ ضَارَّ ضَارَّ اللهُ به وَمَنْ شَاقَّ شَاقَّ اللهُ عَلَيْهِ﴾ رواهُ التِّرمذي بسند حسن، واتە: هەرکەسێك زیان بە خەڵکی بگەیەنێ خوا زیانی پێ‌ئەگەیەنێ، وە هەرکەسێك ئازارو بارگرانی بخاتە سەر خەڵکی خوا لە قیامەت باری گران ئەکا.

ئیمام (مالیك) کوڕی (ئەنەس)، یەکێکە لە چوار زانایەکانی سەرمەزهەب‌و یەکێکە لە زانایانی حەدیس، لەساڵی (٩٣) لە (مەدینە) لە دایك بووە، لە ساڵی (١٧٩)ی کۆچی لە (مەدینە) وەفاتی کردوە، مامۆستای ئیمامی (شافعی) بوو-خوا لێیان ڕازی بێ-.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

بزانە: زانایانی شەرعزان لە سەر بناغەی ئەم حەدیسەی (لاَ ضَرَرَ وَلاَ ضِرَارَ) چەند (قاعدة)یەکی (أُصولُ الفقْه)ی‌یان بنیات ناوە، وەکو:

١- (الضَّرَرُ يُزَالُ) ئەبێ زیان لابدرێ: وەکو گەڕاندنەوەی شتی فرۆشراو ئەگەر ناتەواو بوو، هەم خۆپاراستن لە هۆیەکانی نەخۆشی‌و...هتد.

٢- (الضَّرَرُ لاَ يُزَالُ بالضَّرر) نابێ زیان بە زیانێکی‌تر لابدرێ، وەکو: دروست نیە مرۆڤی برسی خواردنی برسییێکی‌تر بخوا و تووشی مردنی بکا، دروست نیە ڕووبار لە زەویەکەی خۆی لابداتە زەوی‌ی کەسێکی‌تر...هتد.

٣-(يُتَحَمَّلُ الضَّرَرُ الْخاصُ لدَفْع الضَّرر الْعامِّ) زیانی تایبەتی لێ‌ئەدرێ تاکو زیانی گشتی لابدرێ: وەکو بڕینی دەستی دز، تاکو زیان لە ماڵی خەڵك نەکەوێ...هتد.

٤- (يُرْتَكَبُ أَخفُّ الضَّرَرَيْن لإتِّقاء أشدِّهما) زیانی سوکتر لێ‌ئەدرێ تاکو لە زیانی گەورەتر خۆ بپارێزرێ: وەکو لە دەستدانی ماڵ بۆ پاراستنی گیانی خۆی، یان هی ئادەمیزادێکی‌تر، هەم شکاندنی ڕۆژوو بۆ ڕزگارکردنی گیانی خۆی، یان هی ئادەمیزادێکی‌تر...هتد.

٥- (الضَّرُوراتُ تُبيحُ الْمحْظُورات) ناچاریەکان حەرامەکان حەڵاڵ ئەکەن: وەکو خواردنی مردار بۆ مرۆڤی برسی کە نزیك مردن بێ، هەم گوتنی وشەی کوفر، یان کردنی کارێکی کوفر ئەگەر زۆری لێکراو مەترسی کوشتنی هەبوو.

ئاگاداری: ناچاری=(ضَرُورَة) لەگەڵ پێویستی=(حَاجَة) جیاوازە، چونکە ناچاری=(ضَرُورَة) بە حاڵەتێك ئەگوترێ: کە نزیکی مردن بکا، ئەم ناچاری‌یە حەرام حەڵاڵ ئەکا.

(اَلْحَدیثُ الثّالث والثَّلاثُون: فی كَیْفِیَّة الْمُحاكَمَة)

﴿ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِیَ اللهُ عَنْهُما: أَنَّ رَسُولَ اللهِﷺ قَالَ: لَوْ یُعْطَی النَّاسُ بدَعْوَاهُمْ لإدَّعَی رِجَالٌ أَمْوَالَ قَوْمٍ وَدمائَهُمْ، لَكِنِ الْبَیِّنَةُ عَلَی الْمُدَّعِی وَالْیَمِینُ عَلَی مَنْ أَنْكَرَ ﴾ حَدیثٌ حَسَنٌ رواهُ الْبَیْهَقِی وَغَیْرُهُ هَكَذَا، وَبَعْضُهُ فی الصَّحِیحَیْن.

پێویستی=(حَاجَة) بە حاڵەتێك ئەگوترێ: كە زۆر ماندوو و بە ئازاری بكا، بەلاّم مەترسی مردنی لێنەكرێ، كەوابوو: بەم پێویستی‌یە حەرام حەلاّڵ نابێ.

﴿ حەدیسی سی‌و سێیەم: چۆنیەتی دادكردن ﴾

(عَنْ ابْنِ عبَّاسٍ رضی الله عنهما أَنَّ رَسُولَ اللهِﷺ قَالَ) لە (ئیبن عەبباس) خوا لێیان ڕازی بێ گێڕدراوەتەوە: پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (لَوْ یُعْطَی النَّاسُ) ئەگەر بدرێ بە خەڵك، واتە: ئەو مافەی داوای ئەكەن ئەگەر بیاندرێتێ (بِدَعْوَاهُم) بە تەنها داواكردنیان (لإدَّعَی رِجَالٌ أَمْوَالَ قَوْمٍ) هەندێ كەس لەخۆیەوە داوای ماڵی خەڵكی‌تری ئەكرد (وَدمائَهُمْ) وە داوای خوێنی كەسانی‌تریشیان ئەكرد، واتە: كوشتن.

(لَكِنْ) بەلاّم ئایینی پیرۆزی ئیسلام وای داناوە: كە (اَلْبَیِّنَةُ عَلَی الْمُدَّعِی) داواكار شاهید بێنێ بۆ ئەوەی ڕاستی‌یەكەی دەركەوێ؟ چونكە ئەو داوای شتێكی پەنهان ئەكا: كە ئەو مافەیە (وَالْیَمِینُ) سوێندخواردن (عَلَی مَنْ أَنْكَرَ) لە سەر ئەو كەسەیە كە داوای لێكراوەو دان نانێ بە مافی داواكار.

(حَدیثٌ حَسَنٌ رواهُ الْبَیْهَقِی وَغَیْرُهُ هَكَذَا)) ئیمامی (بەیهەقی)و چەندانی‌تریش بەو جۆرە ئەم حەدیسەیان گێڕاوەتەوە (وَبَعْضُهُ فِی الصَّحِیحَیْنِ) پارچەیەكی ئەم حەدیسە لە (صحیح)ی (بوخاری)و (موسلیم)دایە.

ئیمامی (بەیهەقی) –ناوی (أحمد) كوڕی (حسین)، لە (بەیهەق) لە نزیك (نیسابور) لە ساڵی (٣٨٤)ی كۆچی لە دایك بووە، یەكێكە لە زانا بەرزەكانی حەدیس، لە ساڵی (٤٥٨) وەفاتی كردوە.

مەرجی شاهیدەكان: ئەبی موسوڵمان بن، نوێژ و ڕۆژوو و زەكات جێبەجێ بكەن، تاوانبار نەبن: بە ئارەق‌و قومار و زینا...هتد گوناهەكانی‌تر، هەروەها: دایك‌و باوك‌و كوڕ و كچی داواكار نەبن، دوژمنی داوالێكراو نەبن، ڕەوشتیان باش بێ، گومانی سوود بەخۆ گەیاندن‌و زیان لادان لە سەر خۆیان لێنەكرێ

سوێندخواردنیش: ئەبی بە خودا بێ، یان بە سیفەتەكانی خودا بێ: وەك قورئانی پیرۆز.

ئینجا بزانە: ئەگەر داواکار دوو شاهیدی هێنان، یان شاهیدێکی هێنا و سوێندیشی خوارد، ئەوە مافەکەی ئەدرێتێ، وە ئەگەر هیچ شاهیدی نەهێنا، ئەو کاتە داوالێکراو سوێند ئەخوا: کە ئەو مافەی لە سەر نیە. بەڵام داوالێکراو بۆی دروستە: سوێند نەخوا و بیگەڕێنێتەوە بۆ سەر داواکار، بۆ ئەوەی ئەو سوێند بخوا، جا ئەگەر داواکار شاهیدی نەهێنا و سوێندە گەڕایەوەکەشی نەخوارد، ئەوە بە یەکجاری مافی ئەسوتێ، واتە: ئەبی بە جۆرێکیتر ئەم داوایە تۆمار بکا، بەو مەرجەش شاهیدی دەست بکەوێ.

جا ئەوەش بزانە: واجبە کاربەدەست قازییەک دابنێ بۆ بڕاندنەوەی کێشەی نێوان خەڵك، ئەگەر ئەو داینەنا، ئەبی خەڵکەکە بۆ خۆیان یەکێك دابنێن و گوێڕایەڵی بن ﴿عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: كَيْفَ تُقَدَّسُ أُمَّةٌ لا يُؤْخَذُ مِنْ شَدِيدِهِمْ لِضَعِيفِهِمْ﴾ رواهُ ابنُ حِبّان، واتە: چۆن پاك و سەرفراز ئەبێ گەلێکی وا: کە مافی بێهێزەکانیان لە بەهێزەکانیان وەرنەگیرێ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (لَوْ يُعْطَى النَّاسُ بِدَعْوَاهُم): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ خَاصَمَ فِي بَاطِلٍ وَهُوَ يَعْلَمُهُ، لَمْ يَزَلْ فِي سَخَطِ اللهِ حَتَّى يَنْـــزِعَ عَنْـــهُ﴾ رواهُ أبوداود، هەرکەسێك داوای شتێکی ناهەق بکا و بشزانێ: مافی لەو شتەدا نیە، بەردەوام لە تووڕەیی خوادا دەمێنێتەوە، تا واز لەم داوایە ئەهێنێ.

٢- (اَلْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿لَنْ تَزُولَ قَدَمَا شَاهِدِ الزُّورِ حَتَّـــى يُوجِبَ اللهُ لَهُ النَّارَ﴾ رواهُ ابن ماجه، قاچی شاهیدی بە درۆ لە شوێن خۆی لاناچێ، تا خوای گەورە بڕیاری دۆزەخی بۆ ئەدا.

واتە: چونکە شاهیدیی بە درۆ وەکو کافربوون داندراوە، کەوابوو: خۆتی لێبپارێزەو شاهیدی بە درۆ مەدە.

٣- (وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنِ اقْتَطَعَ حَقَّ امْـــرِئٍ مُسْـــلِمٍ بِيَمِينِهِ فَقَدْ أَوْجَبَ اللهُ لَهُ النَّارَ، وَحَرَّمَ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ، قَالَ: وَإِنْ كَانَ قَضِيبًا مِـــنْ أَرَاكٍ﴾ رواهُ مُسْلِم، هەر کەسێك مافی موسوڵمانێك لە دەست بدا بە سوێندی بە درۆ، بەڕاستی خوای گەورە بڕیاری ئاگری دۆزەخی بۆ ئەدا و بەهەشتی لێقەدەغە ئەکا، هەرچەند شوڕکە دارسیواکێکیش بێ.

واتە: هەرچەند مافەکە زۆر کەمیش بێ، کەوابوو: سوێندی بە درۆ مەخۆ.

(الْحَدِيثُ الرَّابِع وَالثَّلاثُون: فِي إِزالَةِ الْمُنْكَر)

﴿عَنْ أَبِي سَعِيد الْخُدْرِيﷺ قالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِﷺ يَقُولُ: مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِه،

﴿حەدیسی سی‌و چوارەم: لابردنی بێشەرعی﴾

(عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِي قَالَ:)ﷺ (ئەبوسەعید)ی (خودری) ئەفەرموێ: (سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِﷺ) گوێم لە پێغەمبەرﷺ بوو (يَقُولُ) ئەیفەرموو: (مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا) هەر کەسێك لە ئێوە زانی شتێکی ناڕەوا هەیە (فَلْيُغَيِّرْهُ) با ئەم شتە ناڕەوایە لە ناو بەرێ‌و بیگۆڕێ (بِيَدِه) بە هێزی دەست‌و بازووی.

بزانە: مەبەست بە (مُنْكَر)=ناڕەوا: وازهێنانە لە شتێك کە خوا و پێغەمبەرﷺ واجبی کردبێ. یان کردنی شتێکە کە خوا و پێغەمبەرﷺ حەرامی کردبێ: وەکو زینا و ئارەق خواردن‌و ڕیبا خواردن‌و خۆ ڕووتکردنی ئافرەت‌و تێکەڵی ئافرەت‌و پیاو، بە هەر جۆرێ هەبێ...هتد، ئەمانە هەمووی لە ئیسلامدا ناڕەوایە‌و پێویستە هەموو موسوڵمانێك بەهێز و توانای خۆی ئەو شتە نارێکە لەناو بەرێ، بەو مەرجەی: تووشی کوشتنی خۆی‌و کەسێکی‌تر نەبێ‌و تووشی ناموس بردنی خۆی‌و کەسێکی‌تر نەبێ‌و تووشی لەناوبردنی ماڵی نەبێ، (ئەمە مەرجی واجبوونە).

بەڵام ئەگەر ناڕەوایەکە لە ناو ئەچوو تەنها ئەویش مەترسی لەناوچوونی خۆی هەبوو، ئەوە سوننەتە لای‌ببا، تاکو شەهید ببێ، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿سَيِّدُ الشُّهَدَاءِ حَمْزَةُ، وَرَجُلٌ قَامَ إِلَى سُلْطَانٍ جَائِرٍ فَأَمَرَهُ وَنَهَاهُ فَقَتَلَهُ﴾ رواهُ الحاكم، گەورەی شەهیدان (حَمزة)ی مامی پێغەمبەرەﷺ، پیاوێکیشە: کە ڕووبەڕووی کاربەدەستێکی ستەمکار ببێتەوە فەرمانی بە چاکەی پێ‌بکا و لە خراپە قەدەغەی بکا، جا ئەویش بیکوژێ.

بەڵام ئەگەر گەیشتە ئەو ڕادەیە تاوانباران چەك بە کار بێنن‌و بە ئاشکرایش گوناهیان ئەکرد، ئەبێ فەرمانڕەوای موسوڵمانان بەو ئیشە هەڵستێ، جا ئەگەر هات‌و کاربەدەستان گوێیان بە خراپە نەئەدا، یان یارمەتی خراپەیان ئەدا -وەکو ئێستا لە وڵاتانی ئیسلامدا هەیە- ئەوە کار لەوە دەرئەچێ‌و ئەگاتە پلەی تێکۆشانی چەکدارانە: موسوڵمانانی لێهاتوو خۆیان ڕێك ئەخەن‌و یەك ئەگرن بۆ نەهێشتنی ئەم جۆرە کاربەدەستانەو بۆ ژیاندنەوەی حوکمی قورئان.

جا ئەگەر دانیشتن، گوناهیش بە ئاشکرایی ئەکرا، ئەوە هەموویان گوناهبار ئەبن ﴿عَنْ أَبِي بَكْرٍﷺ أَنَّهُ قَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّكُمْ تَقْرَؤُونَ هَذِهِ الآيَةَ وَتَضَعُونَهَا فِي غَيْرِ

فَإنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فبلسَانه، فَإنْ لَمْ يَسْتطعْ فبقَلْبه، وَذَلكَ

مَواضعها: (يَا أَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لاَ يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إذَا اهْتَدَيْتُمْ). وَإنَّـا سَمعْنَا رَسُولَ اللهﷺ يَقُولُ: إنَّ النَّاسَ إذَا رَأَوُا الظَّالمَ فَلَمْ يَأْخُذُوا عَلَى يَدَيْه أَوْشَـكَ أَنْ يَعُمَّهُمُ اللهُ بعقَابٍ﴾ رواهُ أصحابُ السّنن، ئیمـامی (أبـوبكر) فـەرمووی: ئـەی خەڵكینـە ئێوە ئەم ئایەتە ئەخوێنن‌و لە مەبەستێكی‌تر دایئـەنێن، كە خـوا ئەفـەرموێ: (ئێـوە خۆتان چاك بكەن، گومڕایی كەسانی‌تر زیان لە ئێوە نادا ئەگەر ئێوە ڕاست بـن). جـا فەرمووی: ئێمە گوێمان لە پێغەمبەرﷺ بوو، ئەیفەرموو: هـەر كاتێـك خـەڵك زۆردار و ستەمكاریان بـینی‌و لـە سـتەم‌و زۆرداری قەدەغـەیان نـەكرد و نـەیانگێڕاوە بـۆ ژێـر حوكمی خوا، زۆر نزیكە خوای گەورە بە تێكڕایی گشتیان تووشی سزا بكـا. بگـەڕێوە بۆ حەدیسی (٢٩).

جا بە هەر جۆرێ هەبێ، ئەمڕۆ فەرمان بە چاكەو قەدەغەكردنی‌خراپـە پێویسـتی بـە تێكۆشـانی چـەكدارانە هەیـە، چـونكە یەكـە یەكـە موسـوڵمانان هیچیان بـۆ نـاكرێ‌و كاربەدەستەكانیش نۆكەری كوفرن‌و نایەڵن كەس فەرمان بـە چـاكە بكـا و قەدەغـەی خراپە بكا ﴿عَنْ كَعْبٍ﴿ﷺ﴾: قَالَ النَّبيُّﷺ: إنَّهُ سَتَكُونُ بَعْدي أُمَرَاءُ مَنْ صَدَّقَهُمْ بكَذبهمْ وَأَعَانَهُمْ عَلَى ظُلْمهمْ فَلَيْسَ منِّي وَلَسْتُ منْهُ وَلَيْس بوَارِدٍ عَلَيَّ الْحَوْضَ﴾ رواهُ النّسائي والتّرمذی، واتە: لە دوای من چەند كاربەدەستێكی لێنـەهاتوو دێنـە سـەر حـوكم، جـا هەركەسـێك بـاوەڕ بـە درۆی ئـەم كاربەدەسـتانە بكـا و یارمـەتییان بـدا لـە سـەر ستەمكاری، ئەو كەسە لە ئوممەتی من نیە، منیش ڕابەری وی نیم، نابێتـە میـوانم لـە سەر حەوزی كەوسەر.

(فَإنْ لَمْ يَسْتَطِعْ) جا ئەگەر بە دەست نەیتوانی خراپەكە لە ناو ببـا و قەدەغـەی بكـا، لە بەر ئەوەی كەس یارمەتی‌ی نەئەداو بە تـەنها تووشـی كوشتنی خـۆی‌و مـاڵوێرانی ئەبو، وە نەیئەویست خۆی شەهید بكا چونكە سودی نـەبو (فَبِلسَانه) بـا بـە زوبـانی خـۆی خراپەكـە لـە نـاو ببـاو ئامۆژگـاری خـەڵكی بكـا و بـە قسـەی ڕێـك‌و جـوان بیانهێنێتەوە سەر ڕێگای ڕاست، جا ئەگەر سودیشی نەبێ، ئەبی بە زوبان فەرمان بە چاكە بكا و باسی خراپە هەر بكا.

(فَإنْ لَمْ يَسْتَطِعْ) جا ئەگـەر بـە زمـانیش نـەیتوانی فـەرمان بـە چـاكەو قەدەغـەكردنی خراپە بكا، چونكە ئەخراپە بەندیخانە، یـان لێ‌ی ئـەدرا و ناموسـیان ئـەبرد، كەسـیش یارمەتی‌ی نەئەدا (فَبِقَلْبِه) با بە دڵ پێ‌ی ناخۆش بێ (وَذَلكَ) ئـەم پێناخۆشیەی نـاو

أَضْعَفُ الإِيمَانِ﴾ رَوَاهُ مُسْلِم.

دڵ (أَضْعَفُ الإِيمَانِ) له هەموو ئیمانێك نزمترو كزتره. چونكه ئەگەر ئیمانی بە تین بایه، بە دەستو بە زوبان قەدەغەی ئەكرد و گوێی نەئەدایە سەر و ماڵی خۆی، مردنێك له ڕێگای خوا بێ، باشتره له ژیانێكی ناو تاوانباری (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

ئینجا-له حەدیسێكی‌تردا- پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿**له دوای ئەم ئیمانه بێ‌هێزه بە قەد دەنكه گلێرەیەك ئیمانی نامێنێ**﴾. واته: ئەگەر موسوڵمان به دڵیش ڕقی له خراپه نەبۆوه نیشانەی ئەوەیه: ئیمانی نەماوە.

بزانه: پێویسته پێش هەموو شتێك مرۆڤی موسوڵمان لە ماڵی خۆیەوه فەرمان به چاكەو قەدەغەكردنی خراپه دەست پێ‌بكا، خوای گەوره ئەفەرموێ: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾ واته: ئەی خاوەن باوەڕان خۆتانو منداڵو خێزانتان بپارێزن له ئاگری دۆزەخ.

ئەی موسوڵمان: كه ئەمڕۆ به چاوی خۆمان ئەبینین زۆر له موسوڵمانان ژنو كچی ڕووتی له بازاڕا ئەسوڕێتەوەو به قەد دەنكه گلێرەیەك پێی سەخڵەت نابێ، ئایا به تەرازووی ئەم حەدیسو ئایەته بیكێشین چ موسوڵمانێكی لێ‌دەرئەچێ؟

﴿ **چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا** ﴾

١-(فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ): **بزانه:** هەر كاتێك به هۆی لابردنی (مُنْكَر) زیان لە كەسێكی‌تر ئەكەوتو زیانەكەش له زیانی (مُنْكَر) زۆرتر بوو، ئەوه حەڕامه فەرمان به چاكەو قەدەغەكردنی خراپه بكا، چونكه (**الضَّرَرُ لاَ يُزَالُ بِالضَّرَرِ**) زیان به زیان لاانابردرێ.

بەڵام: ئەگەر تەنها مەترسی لەناوچوونی خۆی، یان ماڵی خۆی هەبوو، ئەوه سوننەته: فەرمان به چاكەو قەدەغەكردنی خراپه بكا، ئینجا ئەگەر مەترسی خۆیو كەسێكی‌تر و ماڵو ناموسی خۆیو كەسێكی‌تری نەبو، ئەوه واجبه فەرمان به چاكەو قەدەغەكردنی خراپه بكا، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ، أَوْ لَيُوشِكَنَّ اللهُ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عِقاباً مِنْهُ ثُمَّ تَدْعُونَهُ فَلاَ يُسْتَجَابُ لَكُمْ﴾ رواهُ التِّرمذي، سوێندم بەو خوایەی گیانی منی به دەسته، ئەبێ فەرمان به چاكەو قەدەغەی خراپه بكەن، ئەگەر وا نەكەن نزیكه خوای گەوره له لای خۆیەوه سزایەكتان بنێرێته سەر خۆشی له ژیانتان نەبینن، ئینجا له خوداش بپاڕێنەوه، خودا دوعاتان قبوڵ ناكا و سزایەكه لاانابا. واته: چونكه كاری بێ‌شەرعی بەردەوامه.

٢- (فَبلِسَانه): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿أَفْضَلُ الْجهاد كَلمَةُ عَدْلٍ عِنْد سُلْطان جائرٍ﴾ رواهُ أصحاب السنن، گەورەترین (جهاد)و تێکۆشان لە رێگای خوا: گوتنی ووشەیەکی ڕاستو دادپەروەرانەیە لە لای کاربەدەستێکی ستەمکار.

٣- (فَبقَلْبه): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِذَا عُملَت الْخَطیئَةُ فی الأَرْض کَانَ مَنْ شَهدَهَا فَکَرِهَهَا کَمَنْ غَابَ عَنْهَا، وَمَنْ غَابَ عَنْهَا فَرَضِیَهَا کَانَ کَمَنْ شَهدَهَا﴾ رواهُ أبوداود، هەر کاتێك گوناهێك لە سەر زەمین کرا، ئەو کەسەی لەو شوێنەیەو بە تاوانەکە ڕازی نیە، وەکو کەسێکە کە ئاگاداری گوناهەکە نەبێ، واتە: نابێتە هاوبەشی تاوانبارەکە، وە هەرکەسێك لەو شوێنە نەبێو بە تاوانەکە ڕازی بێ، وەکو کەسێکە ئاگاداری گوناهەکە بێ، واتە: ئەبێتە هاوبەشی تاوانبارەکە لە تاوانەکەدا.

هەروەها پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ رَضِيَ عَمَلَ قَوْمٍ کَانَ مِنْهُمْ﴾ أَخْرَجَهُ أَبُویعْلَی، هەر کەسێك بە کردەوەی گەلێك ڕازی بێ، ئەویش ئەبێتە یەکێك لەوانو هاوبەشی تاوانەکەیانە.

﴿ حەدیسی سی‌و پێنجەم: مافی موسوڵمان لە سەر موسوڵمان ﴾

(عَنْ أَبِی هُرَیْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ) ئەبوهورەیرە ئەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (لاَ تَحَاسَدُوا) حەسوودی بە یەکتری مەبەن.

پێناسە: حەسوودی ئەمەیە: کە بتەوێ کەسێك شتێکی خۆی لە دەست بدا و شتەکە بۆ تۆ بێ.

حەسوودی بۆیێ حەرامە؟ چونکە حەسوود نارەزایی بەرامبەر بە خوا دەردەبڕێ: کە شتێکی داوە بە کەسێکیتر، لە بەر ئەمە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (**حەسوودی دین ئەتاشێو چاکەش ئەخوا**).

کەوابوو: ئەی موسوڵمان، بە دابەشکردنی خوا ڕازی بە، چونکە بە بێ‌سود خۆت خەفەتبار ئەکەی‌و خوای گەورەش لێت نارازی ئەبێ.

(وَلاَ تَنَاجَشُوا) بە فێڵبازی پارەی فرۆشراو زیاد مەکەن، واتە: ئەگەر کەسێك شتێکی ئەکڕی، ئەتۆش نەچی بڵێی: من پارەی زۆرتر پێ‌ئەدەم. مەبەستیشت کڕین نەبێو بتەوێ کڕیار هەڵخەڵەتێنی تا بە پارەیەکی زۆرتر بیکڕێ، پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ﴿**ئەو کەسە مەلعونە کە زیان لە موسوڵمانێك بدا، یان فێڵی لێ‌بکا**﴾.

وَلاَ تَبَاغَضُوا وَلاَ تَدَابَرُوا وَلاَ يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ، وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ إِخْوَانًا، اَلْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ: لاَ يَظْلِمُهُ وَلاَ يَخْذُلُهُ وَلا يَكْذِبُهُ وَلاَ يَحْقِرُهُ، اَلتَّقْوَى هَاهُنَا- وَيُشِيرُﷺ إِلَى صَدْرِهِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ-

---

(وَلاَ تَبَاغَضُوا) ڕق‌و کینه له یه‌ك مه‌كێشن بۆ خاتری دونیا، واته: ئه‌و جۆره ئیشانه مه‌كه‌ن كه ئه‌بنه هۆی ڕق‌و كینه: وه‌كو دووزمانی‌و گاڵته به یه‌كتری‌كردن‌و ده‌مه‌چه‌قه‌ی بێسود...هتد.

(وَلاَ تَدَابَرُوا) پشت له یه‌كتری مه‌كه‌ن‌و ده‌نگ له یه‌كتری ڕامه‌گرن.

بزانه: له سێ ڕۆژ به‌ولاوه دروست نیه موسوڵمانان واز له یه‌كتری بینن‌و قسه له‌گه‌ڵ یه‌كتری نه‌كه‌ن، چونكه خوای گه‌وره چاكه له هیچ لایه‌كیان وه‌رناگرێ تا ئاشت ئه‌بنه‌وه، باشترین لایه‌ن له ئیسلامدا ئه‌وه‌یه: كه ئه‌چی زوتر سه‌لام ئه‌كاو ئاشت ئه‌بێته‌وه.

(وَلاَ يَبِعْ بَعْضُكُمْ) هه‌ندێك له ئێوه كڕین‌و فرۆشته‌نی مه‌كه‌ن (عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ) به سه‌ر كڕین‌و فرۆشته‌نی ئه‌وانی‌تردا وه‌ك یه‌كێك به فرۆشیار بڵێ: ئه‌و شته مه‌فرۆشه به فلانكه‌س، بیفرۆشه به من، پاره‌ت زیاتر ئه‌ده‌مێ.

یان بڵێته كڕیار: ئه‌و شته‌ی لێمه‌كڕه‌و بیده‌وه، ئینجا من هه‌مان شتت ئه‌ده‌مێ به هه‌رزانتر. ئه‌م جۆره كرده‌وانه حه‌ڕامن.

(وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ إِخْوَانًا) ئه‌ی به‌نده‌كانی خوا، ئێوه ببنه برای یه‌كتری كاری وا بكه‌ن كه ببن به براو یه‌كتریتان خۆش بوێ.

(اَلْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ) موسوڵمان برای موسوڵمانه (لاَ يَظْلِمُهُ) نابێ سته‌می لێبكا.

(وَلاَ يَخْذُلُهُ) نابێ سه‌رشۆڕی بكا. واته: ئه‌بی یارمه‌تی بدا و له هاواری بچێ‌و نه‌یه‌ڵێ كه‌س سته‌می لێبكا.

(وَلاَ يَكْذِبُهُ) نابێ درۆی له‌گه‌ڵ بكا له هیچ بابه‌تێكا، به‌ڵام بۆ ئاشتكردنه‌وه درۆ كردن دروسته‌و بۆ پاراستنی موسوڵمانیش له زۆردارێك دروسته.

(وَلاَ يَحْقِرُهُ) نابێ به چاوی سوك‌و بێنرخ ته‌ماشای بكه‌ی، چونكه تۆ نازانی كامتان له لای خوا به‌ڕێزن، كه‌وابوو: خۆشت به زۆر و زڵ دامه‌نێ.

(اَلتَّقْوَى هَاهُنَا) ترسی خوا له ناو ئێره‌دایه (وَيُشِيرُ إِلَى صَدْرِهِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ) پێغه‌مبه‌رﷺ سێ جار ده‌ستی خۆی له سه‌ر سینگی‌خۆی دانا و هه‌ر ئه‌یفه‌رموو: له خواترسان له ناو دڵدایه.

بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ، كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ: دَمُهُ وَمَالُهُ وَعِرْضُهُ﴾ رَوَاهُ مُسْلِم.

واته: ئەگەر دڵ گونجاو و باش بێ، هەموو کردەوکانیش باش ئەبن، خوای گەورە تەماشای جلو بەرگو لاشەتان ناکا، بەڵکو تەماشای ناو دڵتان ئەکا: ئایا چۆنە.
(بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ) مرۆڤی موسوڵمان ئەو خراپەیەی بەسە (أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ) کە بە چاوی سوكو بێنرخ تەماشای برای موسوڵمانی بکا.
(كُلُّ الْمُسْلِمِ) هەموو شتێکی موسوڵمانان (عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ) لە سەر موسوڵمان حەرامە: (دَمُهُ) خوێن ڕشتنی موسوڵمان حەرامە بە ناهەق (وَمَالُهُ) سامانی موسوڵمان حەرامە بیخۆی، یان لە ناوی بەری بە ناهەق (وَعِرْضُهُ) ئابڕوبردنو ناموس بردنی موسوڵمان حەرامە بە هەر شێوەیەك بێ کە شەرع ئیزنت نەدا (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (وَلاَ تَبَاغَضُوا، وَلاَ تَدابَرُوا): دوژمنایەتیو ڕق لێهاتنو دەنگ ڕاگرتنو پشت لە یەکتری کردن لە بەر خاتری دونیا نیشانەی کەم دینیو بەدبەختیە، بەڵام لە پێناوی خوا و پێغەمبەرﷺ نیشانەی ئیمانی تەواوە، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿أَوْثَقُ عُرَى الْإِيمَانِ: اَلْمُوالاَةُ فِي اللهِ وَالْمُعاداةُ فِي اللهِ وَالْحُبُّ فِي اللهِ وَالْبُغْضُ فِي اللهِ﴾ رواهُ الطبراني، توندترین دەست پێوەگرەکانی ئیمان: دۆستایەتیە لە پێناوی خوا، دوژمنایەتیە لە پێناوی خوا، خۆشویستنە لە پێناوی خوا، ڕق لێهاتنە لە پێناوی خوا.
٢- (الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِم): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿حَقُّ الْمُسْلِم عَلَى الْمُسْلِم سِتٌّ: إِذَا لَقِيتَهُ فَسَلِّمْ عَلَيْه، وَإِذَا دَعَاكَ فَأَجِبْهُ، وَإِذَا اسْتَنْصَحَكَ فَانْصَحْ لَهُ، وَإِذَا عَطَسَ فَحَمِدَ اللهَ فَشَمِّتْهُ، وَإِذَا مَرِضَ فَعُدْهُ، وَإِذَا مَاتَ فَاتَّبِعْهُ﴾ رواهُ مُسْلم، مافی موسوڵمان لە سەر موسوڵمان شەشە: کە دەیگەیێ سەلامی لێبکە، هەر کاتێك بۆ خواردن بانگی کردی لەگەڵی برۆ، هەر کاتێك داوای ئامۆژگاریی لێکردی ئامۆژگاریی بکە، هەر کاتێك پژمیو گوتی: (الْحَمْدُ لله). پێی بڵێ: (يَرْحَمُكَ الله). هەر کاتێك نەخۆش بوو سەردانی بکە، هەر کاتێك مرد لەگەڵ تەرمەکەی برۆ گۆڕستان.
٣- (بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ): **بزانە**: ڕێزنەگرتنی مرۆڤی گەورەو زانا و ماقوڵو ئاینپەروەر هەر لە خۆیدا سوکایەتیە بە برای موسوڵمان، چونکە ئەم پلەیە خوا پێی بەخشیوەو پێویستە ئێمەش ڕێزی لێبنێین، پێغەمبەرﷺ

(اَلْحَدِيثُ السَّادِسُ وَالثَّلاثُون: فِي الإِحْسَانِ إِلَى النَّاسِ، وَتِلاَوَةِ الْقُرْآنِ)

﴿ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ نَفَّسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ الدُّنْيَا نَفَّسَ اللهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ يَسَّرَ عَلَى مُعْسِرٍ يَسَّرَ اللهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ،

ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ مِنْ إِجْلاَلِ اللهِ إِكْرَامَ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ، وَحَامِلِ الْقُرْآنِ غَيْرِ الْغَالِي فِيهِ وَالْجَافِي عَنْهُ، وَإِكْرَامَ ذِي السُّلْطَانِ الْمُقْسِطِ﴾ رواهُ أبوداود، بە گەورە ناسینی خوا، لەوەدایە: کە ڕێز لە ڕیش سپیو پیری موسوڵمان بندرێ، ڕێز لەو قورئانخوێنە بندرێ: کە لە سنوری قورئان تێناپەڕێو لێیشی دور ناکەوێ، ڕێز لە کاربەدەستی دادپەروەر بندرێ.

کەوابوو: پێویستە لە ڕۆیشتنی ڕێگەو لە دانیشتنو هەڵسان ئەم ڕێزە ڕەچاو بکرێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿أَنْزِلُوا النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ﴾ رواه مسلم وأبوداود، ئەم خەڵکە بە قەد پلەی خۆیان ڕێزیان لێبنێن.

﴿ حەدیسی سیو شەشەم: چاکە لەگەڵ خەڵك، خوێندنی قورئان ﴾

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ) گێڕدراوەتەوە لە (أبی هریرة): پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (مَنْ نَفَّسَ عَنْ مُؤْمِنٍ) هەر کەسێك لابیا لە سەر موسوڵمانێك (كُرْبَةً) ئازارو تەنگانەیەك (مِنْ كُرَبِ الدُّنْيَا) لە ئازارو مەینەتەکانی دونیا (نَفَّسَ اللهُ عَنْهُ) لە پاداشی ئەوە، خوای گەورە لە سەر ئەوی لائەبا (كُرْبَةً) تەنگانەیەك (مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ) لە تەنگانەو مەینەتیەکانی ڕۆژی دوایی.

واتە: هەرکەسێك موسوڵمانێك ڕزگار بکا لە تەنگانەیەکی دونیا، خوای گەورەش ئەوی ڕزگار ئەکا لە تەنگانەی ڕۆژی دوایی.

(وَمَنْ يَسَّرَ) هەر کەسێك کارێك ئاسان بکا (عَلَى مُعْسِرٍ) بۆ قەرزدارێکی دەست کورتو هەژار: بەو جۆرەی قەرزەکەی بۆ بداتەوە، یان بیبورێو گەردەنی ئازاد بکا، یان ماوەکەی بۆ دوا بخا (يَسَّرَ اللهُ عَلَيْهِ) خوای گەورە کار و داخوازییەکانی بۆ ئاسان ئەکا (فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ) لە دونیا و قیامەت.

بزانە: باری قەرزداری زۆر بارێکی گرانە، بۆیێ ئەو کەسەی باری قەرزداری لە سەر کەسێك لائەبا خوای گەورە پاداشتی لە دونیا و قیامەت ئەداتەوە، لە فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ هاتووە: **﴿ئەو جۆرە کەسە دوعای قبوڵەو لە ڕۆژی دوایی لە ژێر سێبەری عەرشی خوادایە﴾.**

وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللهُ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ، وَاللهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ، وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللهُ لَهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ، وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللهِ تَعَالَى يَتْلُونَ كِتَابَ اللهِ تَعَالَى وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ إِلاَّ نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ وَحَفَّتْهُمُ الْمَلاَئِكَةُ

(وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا) هەر کەسێك عەیبی موسوڵمانێك دابپۆشێ، واتە: ئەگەر گوناهێکی کرد، یان ناتەواویەکی هەبوو، یان سەرشۆڕیەکی بە سەر هات، ئەوانەی لێ ئاشکرا نەکاو بۆی دابپۆشێ، وە ئەگەر دەستکورت بوو، جلو بەرگی بۆ بکا (سَتَرَهُ اللهُ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ) خوای گەورە لە پاداشتی ئەم پۆشینە، لە دونیا و قیامەت دایئەپۆشێو عەیبی ئاشکرا ناکا.

جا ئەی موسوڵمان: گوناهو عەیبو ناتەواوی کەس ئاشکرا مەکە، چۆن بە خۆت شەرم ئەکەی عەیبت ئاشکرا ببێ، خەڵکیش ئەوهایە، بە تایبەتی جیران نابێ نهێنییەکانی جیران ئاشکرا بکا، هەر کەس عەیبو عاری خەڵك ئاشکرا بکا، خوای گەورە ڕیسوای ئەکا، با لە ناوماڵی خۆیشی بێ.

(وَاللهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ) خوای گەورە لە یارمەتی بەندەی خۆیدایە (مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ) هەرچەندی بەندە لە یارمەتی برای خۆیدا بێ.

کەواتە: ئەبێ موسوڵمان بە ئیشو کاری خەڵك خەریك بێو پێویستیەکانیان بۆ جێبەجێ بکا، چونکە بە یارمەتیدانی موسوڵمانان خوا لە تاوانەکانی خۆش ئەبێو لە ئاگری دۆزەخ ڕزگاری ئەکا.

(وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقًا) هەر کەسێك ڕێگایەك بگرێتە بەر (يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا) لەو ڕێگایە مەبەستی زانستیەکی سودبەخش بێ بۆ موسوڵمانانو ڕاهی خوای مەبەست بێ (سَهَّلَ اللهُ لَهُ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ) خوای گەورە ڕێگەیەکی بەهەشتی بۆ ئاسان ئەکا، بەڵام ئەگەر خوێندنەکەی بۆ خوا نەبێ، با چاوەڕوانی ئەو پاداشتە نەبێ لە لای خوا.

(وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ) هەر کۆمەڵێك کۆ ببێتەوە (فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللهِ تَعَالَى) لە ماڵێك لە ماڵەکانی خوا، وەك مزگەوتو قوتابخانەکانی ئایینی (يَتْلُونَ كِتَابَ اللهِ تَعَالَى) قورئانی پیرۆز بخوێننو (وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ) یەکتری فێرە قورئان خوێندن بکەن (إِلاَّ نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ) ئەوانە ئارامیو دڵنیاییيان بە سەردا ئەبارێو (وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ) وە ڕەحمەتو میهرەبانی دایان ئەپۆشێ. واتە: لەو کاتەدا دڵیان خۆشەو هێمنایی دێتە ناو دڵیان (وَحَفَّتْهُمُ الْمَلاَئِكَةُ) فریشتەی خوا دەوریان لێئەدەنو گوێیان لێڕائەگرنو

وَذَكَرَهُمُ اللهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ، وَمَنْ بَطَّأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ﴾ رَوَاهُ مُسْلِم بِهَذَا اللَّفْظ.

ماوە نادەن شەیتان تخونیان بکەوێ (وَذَكَرَهُمُ اللهُ) خوای گەورە باسی چاکەیان ئەکا (فِيمَنْ عِنْدَهُ) لە لای ئەوانەی ڕێز و پلەی باڵایان هەیە لەلای خوا، وەکو پێغەمبەران-علیهم الصلاة والسلام- وە ئەنجومەنی باڵای فریشتەکان.

ماشەڵڵا! لەم باغچە خۆشەو لەو لاوە جوانانەی لە مزگەوتەکان قورئان ئەخوێنن‌و فریشتەی خوا هاونشینیانن، خوا بۆ خاتری ئەوان ئێمەش عەفوو بکا.

فەرموودەیەکی درێژی پێغەمبەرﷺ لەو بارەیەوە هەیە: کە **﴿لە کۆتاییدا خوا ئەفەرموێ: ئەی فریشتەکانی من وا من لێیان خۆش بوم. فریشتەکان ئەڵێن: خوایە، فلانکەس هاتۆتە لایان ئیشی تایبەتی خۆی هەیەو لەو کۆمەڵە نیە؟ خوای گەورە ئەفەرموێ: بە هۆی ئەوان ئەوەی لەگەڵیشیان دانیشێ بەدبەخت‌و بێبەش نابێ﴾**.

واتە: ئەویش بەختەوەرەو ڕەحمەتی خوا ئەیگرێتەوە. (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

هەروەها پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ﴾ رواهُ البخاري، واتە: باشترینتان کەسێکە خۆی فێرە قورئان بێ‌و خەڵکیش فێر بکا.

(وَمَنْ بَطَّأَ بِهِ عَمَلُهُ) هەرکەسێك کارو کردەوەی خۆی دوای بخا لە کاروانی زانایان‌و پیاوچاکان (لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ) نەژاد و بنەماڵەی خۆی بەرەو پێشی نابا و لە ڕۆژی دوایی ناگاتە پلەی خواپەرستان، ئەگەر لە دونیاش بە فروفێڵ‌و خاترانەی باوك‌و باپیری پلەیەك وەدەست بێنێ، لە ڕۆژی دوایی لە سەر پردی جەهەننەم=(الصِّراط) لە دوایێ ئەمێنێ‌و هاوار بۆ حاڵی (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە. بڕوانە حەدیسی (٣٨)

پیاو ئەو پیاوەیە بە چاکە پیاو بێ * نەك بە هۆی باوکی ناوبانگی دیار بێ

ئینجا بزانە: مرۆڤ بە هۆی زانستی ئاینی ئەچێتە ریزی پێغەمبەران‌و شەهیدان، بەڵکو لە پلەی پێغەمبەران بەرەو خوارتر یەکسەر ریزی زانایانە ﴿عَنْ عُثْمَانَ رضي الله عنه قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: يَشْفَعُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلاثَةٌ: الأَنْبِياءُ، ثُمَّ الْعُلَماءُ، ثُمَّ الشُّهَداءُ﴾ رواهُ ابن ماجه، واتە: لە ڕۆژی دوایی پێغەمبەران-علیهم الصلاة والسلام- شەفاعەت ئەکەن، ئینجا زانایانی ئاینی، ئینجا شەهیدانی ڕێگای خوا. خودا بە بەر شەفاعەتی ئەمانەمان بدا.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمسُ فِيه علْمًـــا): **بزانــه:** هـەر كاتێـك (جهـاد)كـردن (فَـرْضُ الكِفاية) بوو، حەرامە: بە بێئیزنی دایكو باوك (جهاد) بكا.

بـەڵام بـە سەفەرچـوون بـۆ فێربـوونی زانسـتی ئـایینی بـە بـێئیزنی دایـكو بـاوكیش دروستە. بڕوانە (تحفة).

پێغەمبـەرﷺ ئەفـەرموێ: ﴿مَنْ خَرَجَ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ حَتَّى يَرْجِــعَ﴾ رواهُ التِّرمذي، هەر كەسێك بۆ خوێندنی ئایینی لە ماڵەوە دەربچێ: ئەوە لە (جهـاد)ی ڕێگای خوادایە تا ئەگەڕێتەوە.

٢- (فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللهِ تَعالَى): پێغەمبـەرﷺ ئەفـەرموێ: ﴿إِنَّ هَذِهِ الْمَســاجِدَ لاَ تَصْلُحُ لِشَيْءٍ مِنْ هَذَا الْبَوْلِ وَلاَ الْقَذَرِ إِنَّما هِيَ لِذِكْرِ اللهِ تَعالَى وَقِراءَةِ الْقُــرْآنِ﴾ رواهُ مُسْلِم، ئەم مزگەوتانە، ناگونجێن بۆ میز لێكردنو چڵكنی، بەڵكو مزگـەوت بـۆ نوێـژ و زیكری خوا و خوێندنی قوڕئان داندراوە.

شاعیرێكی موسوڵمان ئەڵێ:

قــوڕئان بەرنامــەی ژینمـانە * ئیسـلام ڕێبازی دینمـانە

ئەوەی مزگەوت پـێی بگەیـێنێ * خـاكو میللەت نادۆڕێنێ

ئـەوەی دوورە لە مـاڵی خــوا * نازانێ چـۆن بژیـێو بڕوا

٣- (يَتْلُونَ كِتَابَ اللهِ تَعالَى): پێغەمبـەرﷺ ئەفـەرموێ: ﴿فَلأَنْ يَغْــدُوَ أَحَــدُكُمْ إِلَــى الْمَسْجِدِ فَيَتَعَلَّمَ آيَتَيْنِ مِنْ كِتابِ اللهِ تَعالَى خَيْرٌ لَهُ مِنْ نَاقَتَيْنِ﴾ رواهُ مُسْلِم، كـە یـەكێكتان هــەموو ڕۆژێـك بڕواتــە مزگــەوت، دوو ئایــەتی قوڕئـان فێـر ببــێ، خێـری زۆرتـرە لـە وەدەستهێنانی دوو وشتر.

٤- (لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ): پێغەمبـەرﷺ ئەفـەرموێ: ﴿يَا مَعْشَرَ بَنِي عَبْدِالْمُطَّلِبِ أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ يَا فَاطِمَةُ بِنْتَ مُحَمَّدٍ أَنْقِذِي نَفْسَكِ مِنَ النَّارِ فَإِنِّي لاَ أَمْلِكُ لَكِ ضَرًّا وَلاَ نَفْعًـــا، إِنَّ لَكِ رَحِمًا سَأَبُلُّهَا بِبِلاَلِهَا﴾ رواهُ التِّرمذي، ئـەی نەتـەوەی پشـتی (عبـدالمطلب)ی باپیرم، خۆتان ڕزگار بكەن لـە ئـاگری دۆزەخ بـە كـردەوەی چـاكە، چـونكە لـە ڕۆژی دوایی زیانو سودی ئێوە لە دەستەڵاتی مندا نیە، ئەی (فاطمة)ی كیـژم خـۆت ڕزگـار بكە لە ئاگری دۆزەخ بە كردەوەی چاكە، چونكە زیانو سودی تۆ لە دەستەڵاتی مندا نیە، لەگەڵ من ڕەحمێكت هەیە، مافی ئەم ڕەحمەت لە دونیادا ئەدەمێ.

(اَلْحَدِيثُ السّابِعِ والثّلاثُون: اَلْحَسنَةُ بِعَشْرِ أَمْثالها إِلَى سَبْعمأَة ضعْف)

﴿ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: عَنْ رَسُولِ اللهِﷺ فِيمَا يَرْوِيه عَنْ رَبِّه تَبَارَكَ وَتَعالَى، قَالَﷺ: إِنَّ اللهَ كَتَبَ الْحَسَنَات وَالسَّيِّئَات، ثُمَّ بَيَّنَ ذَلِكَ: فَمَنْ هَمَّ بِحَسَنَة فَلَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبَهَا اللهُ تَعالى عِنْدَهُ حَسَنَةً كَامِلَةً، وَإِنْ هَمَّ بِهَا فَعَمِلَهَا كَتَبَهَا اللهُ تَعالَى عِنْدَهُ عشْرَ حَسَنَات إِلَى سَبْعمأَة ضِعْف إِلَى أَضْعَاف كَثِيرَة، وَإِنْ هَمَّ بِسَيِّئَة فَلَمْ يَعْمَلْها كَتَبَها اللهُ تَعالَى عِنْدَهُ

﴿ حەدیسی سی‌و حەفتەم: چاكە یەك بە دە -تا- حەفت سەدە ﴾

(عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: عَنْ رَسُولِ اللهِ)ﷺ (ئیبن عەبباس) خوا لێیان ڕازی بێ لە پێغەمبەرﷺ ئەگێڕێتەوە (فِيمَا يَرْوِيهِ عَنْ رَبِّهِ تَبارَكَ وَتَعالَى) لەو حەدیسە قودسیانەی پێغەمبەرﷺ لە خوای گەورە دەگێڕێتەوە (قَالَ: إِنَّ اللهَ كَتَبَ الْحَسَنَاتِ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: خوای گەورە فەرمانی داوەتە فریشتەكان بە نووسینی چاكەكان‌و (وَالسَّيِّئَاتِ) خراپەكان.

(ثُمَّ بَيَّنَ ذَلِكَ) ئینجا خوای گەورە بۆی ڕوون كردونەوە چۆن بینووسن:

(فَمَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ) ئەگەر كەسێك ویستی چاكەیەك بكا (فَلَمْ يَعْمَلْهَا) ئینجا بۆی ڕێك نەكەوت بیكا (كَتَبَهَا اللهُ تَعالَى عِنْدَهُ) خوای گەورە ئەو ویستنەی لە لای خۆی بۆی ئەنووسێ (حَسَنَةً كَامِلَةً) بە چاكەیەكی تەواو، چونكە نیازێكی باشی هەبووە.

(وَإِنْ هَمَّ بِهَا) هەروەها ئەگەر ویستی چاكەیەك بكا (فَعَمِلَهَا) چاكەكەشی كرد (كَتَبَهَا اللهُ تَعالَى عِنْدَهُ) خوای گەورە ئەو چاكەیەی لە لای خۆی بۆ ئەنووسێ (عَشْرَ حَسَنَاتٍ) بە دە چاكە، چونكە خێری چاكە: یەك بە دەیە، بەڵام جاری وا هەیە ئەگەر خوای گەورە حەز بكا خێری چاكە لەم دەیە بۆ هەندێ كەس زۆرتر ئەكا (إِلَى سَبْعمِأَةِ ضِعْفٍ) تا ئەگاتە حەفت سەد چاكەو (إِلَى أَضْعَافٍ كَثِيرَةٍ) هەتا خوا بە خۆی حەز ئەكا هەر چاكەی زۆرتر بۆ ئەنووسێ.

بۆ وێنە: یەك دەنكە گەنم لە زەوی‌یەكی باشدا بچێنە، وا دەبێ لەم دەنكە حەفت گوڵی لێدەردەچێ، هەر گوڵەش سەد دانەی تێدایە، ئەبێ بە حەفت سەد، خۆ ئەگەر ئەم بەرهەمە جارێكی‌تر بچێنیەوە، هەر خوا ئەزانێ چەند زۆر ئەبێ، چاكەش ئەوهایە.

(وَإِنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ) ئەگەر كەسێك ویستی خراپەیەك بكا (فَلَمْ يَعْمَلْهَا) بەڵام لە ترسی خوا نەیكرد (كَتَبَهَا اللهُ تَعالَى عِنْدَهُ) خوای گەورە ئەم نەكردنەی لە لای خۆی بۆ ئەنووسێ

حَسَنَةً كَامِلَةً، وَإِنْ هَمَّ بِهَا فَعَمِلَهَا كَتَبَهَا اللهُ سَيِّئَةً وَاحِدَةً ﴾ رَوَاهُ الْبُخَارِي وَمُسْلِم.

(حَسَنَةً كَامِلَةً) به چاكه‌یه‌كی ته‌واو، چونكه له ترسی خوا نیازی خۆی پاك كردۆته‌وه، به‌لاّم ئه‌گه‌ر له ترسی خوا وازی لێنه‌هێنا، به‌لْكو ده‌سته‌لاّتی نه‌بو بیكا، یان بۆی رێك نه‌كه‌وت، ئه‌وه چاكه‌ی بۆ نانووسرێ، به‌لْكو ته‌نها خراپه‌كه‌ی له سه‌ر نانووسرێ.

(وَإِنْ هَمَّ بِهَا) وه ئه‌گه‌ر ویستی خراپه‌كه بكاو (فَعَمِلَهَا) خراپه‌كه‌شی كرد (كَتَبَهَا اللهُ سَيِّئَةً وَاحِدَةً) خوای گه‌وره ته‌نها یه‌ك خراپه‌ی له سه‌ر ئه‌نووسێ‌و سزای یه‌ك خراپه‌ی لێوه‌رئه‌گیرێ. جا ئه‌مه‌ش له گه‌وره‌یی خوایه، چونكه زۆر جاری وا هه‌یه: مرۆڤ بیر له خراپه كردن ئه‌كاته‌وه‌و ئه‌یه‌وێ خراپه‌یه‌ك بكا، به‌لاّم هه‌تا به ده‌ست، یان به زوبان خراپه‌كه نه‌كا، له سه‌ری نانووسرێ (رواهُ البخارِی وَمُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێراویه‌تیانه‌وه.

﴿ چه‌ند تێگه‌یشتنێك له‌م حه‌دیسه‌دا ﴾

١- (كَتَبَهَا اللهُ تَعالَى عِنْدَهُ عَشْرَ حَسَنَات): پێغه‌مبه‌رﷺ ئه‌فه‌رموێ: ﴿إِذَا أَحْسَنَ أَحَدُكُمْ إِسْلاَمَهُ فَكُلُّ حَسَنَة يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعمأة ضِعْف. وَكُلُّ سَيِّئَة يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِمِثْلِهَا، إِلاَّ أَنْ يَتَجاوَزَ اللهُ عَنْهَا﴾ رواهُ الشَّيْخان، هه‌ر كاتێك یه‌كێكتان بووه موسوڵمانێكی بێ‌گه‌رد، هه‌ر چاكه‌یه‌كی ئه‌یكا به ده چاكه‌ی بۆ ئه‌نووسرێ تا حه‌فت سه‌د، وه هه‌ر خراپه‌یه‌كی ئه‌یكا، هه‌ر به یه‌ك خراپه‌ی بۆ ئه‌نووسرێ، مه‌گه‌ر خوا چاوپۆشی‌ی لێبكا.

٢- (وَإِنْ هَمَّ بِسَيِّئَة فَلَمْ يَعْمَلْهَا): **بزانه:** هه‌ر كه‌سێك به سه‌ر دڵی‌دا بێ خراپه‌یه‌ك بكا، ئه‌وه له سه‌ری نانووسرێ تا ئه‌یكا، پێغه‌مبه‌رﷺ ئه‌فه‌رموێ: ﴿إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ لأُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسُهَا مَا لَمْ يَتَكَلَّمُوا أَوْ يَعْمَلُوا بِهِ﴾ رواهُ مُسْلِم، خوای گه‌وره چاوپۆشی‌ی له ئوممه‌تی من كردوه له‌و خراپانه‌ی به سه‌ر دڵیاندا دێ، به‌و مه‌رجه‌ی نه‌یكه‌ن‌و به زوبانیش نه‌یڵێن.

به‌لاّم ئه‌گه‌ر ویستی خراپه‌یه‌ك بكا و ده‌ستی پێكرد و سوور بوو له سه‌ر كردنی‌و بۆی نه‌گونجا بیكا، ئه‌وه تاوانی ئه‌و نیازه خراپه‌ی بۆ ئه‌نووسرێ هه‌روه‌ك پێغه‌مبه‌رﷺ ئه‌فه‌رموێ: ﴿إِذَا تَوَاجَهَ الْمُسْلِمَان بِسَيْفَيْهِمَا فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ! قِيلَ: فَهَذَا الْقَاتِلُ فَمَا بَالُ الْمَقْتُولِ؟ قالَﷺ: إِنَّهُ أَرَادَ قَتْلَ صَاحِبِه﴾ رواهُ الشَّيْخان، هه‌ر كاتێك دوو موسوڵمان ڕووبه‌ڕووی یه‌كتر بون‌و یه‌كێكیان ئه‌وی‌تری كوشت، هه‌ردووكیان ئه‌چنه ئاگری دۆزه‌خ! گوترا: باشه، ئه‌مه‌یان مرۆڤكوژه‌كه‌یه تاوانی دیاره، به‌لاّم كوژراوه‌كه

(اَلْحَديثُ الثّامن والثَّلاثُون: في مُوالاة الله تَعالَى)

﴿ عَنْ أَبي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ تَعالَى قَالَ: مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ، وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُهُ عَلَيْهِ، وَلاَ يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ

بۆچی ئەرواتە دۆزەخ؟ فەرمووی: چونکە ئەویش ویستی ئەویتر بکوژێو سوورِ بوو لە سەر تاوانەکە.

﴿ حەدیسی سی‌و هەشتەم: دۆستایەتی خوای گەورە ﴾

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ) ئەبوهورەیرە ئەفەرموێ: (قَـالَ رَسُـولُ اللهِ ﷺ) پێغەمبەر ﷺ لە حەدیسێکی قودسی‌دا ئەفەرموێ: (إِنَّ اللهَ تَعالَى قَالَ) خوای گەورە هەڕەشە ئەکا و ئەفەرموێ: (مَنْ عَادَى) هەر کەسێك دوژمنایەتی بکا (لِي وَلِيًّا) لەگەڵ دۆستێکی من (فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ) ئاگاداری ئەکەمەوە: کە من بە خۆم جەنگی لەگەڵ ئەکەم لەجیاتی دۆستەکەی خۆم، چونکە دوژمنایەتی لەگەڵ مندا ئەکا، خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ خوای گەورە بەرگری لەو کەسانە ئەکا: کە ئیمانیان هێناوە.

کەوابوو: گشت ئیماندارێکی ڕاستەقینە دۆستی خوایەو بە ناهەق دژایەتییان مەکە، چونکە خوای گەورە ماڵوێرانت ئەکا.

بزانە: دۆستی خوا کەسێکە زۆر خواپەرست بێو غەمخۆری ئیسلام بێو ماڵخۆری خەڵك نەبێو زۆریش لە خوا بترسێو خواناس بێ.

دیسان بزانە: ڕیبا خۆر و ڕێگر، هەردووکیان بەو جۆرە دوژمنەی خوا داندراون: کە خوا بەخۆی جەنگیان لەگەڵ ئەکا، چونکە زیانیان زۆرە بۆ باری ئابووریو خوێنی خەڵك.

(وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي) بەندەی من ناتوانێ خۆی لە من نزیك بکاتەوە (بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ) بە هیچ کردەوەیەکی وا: کە من لە لام خۆشەویستتر بێ (مِمَّا افْتَرَضْتُهُ عَلَيْهِ) وەك بەو شتانە نزیك ئەبێتەوە کە لە سەرم واجب کردوە.

واتە: بەجێهێنانی فەرمانەکانی خوا و پێغەمبەر ﷺ ئەبنە هۆی نزیکبوونەوە لە خوای گەورە زیاتر لە هەموو کردەوەیەکیتر، چونکە خێری واجب حەفتا پلەی زۆرترە لە سوننەت.

(وَلاَ يَزَالُ عَبْدِي) بەندەی من بەردەوام ئەبێو واز ناهێنێ (يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ) بەرە بەرە

بالنَّوافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ، فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِى يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ الَّذِى يُبْصِرُ بِهِ وَيَدَهُ الَّتِى يَبْطُشُ بِهَا وَرِجْلَهُ الَّتِى يَمْشِي بِهَا، وَإِنْ سَأَلَنِى لأُعْطِيَنَّهُ وَلَئِنْ اسْـتَعَاذَنِى لأُعِيذَنَّهُ ﴾ رَوَاهُ الْبُخارِي.

خۆی لە من نزیك ئەكاتەوە (بِالنَّوَافِلِ) بە كردنی سوننەتەكان، پاش ئەوەی واجبەكان بكا؟ چونكە ئەگەر واجبەكان نەكا سودی نیە (حَتَّى أُحِبَّهُ) هێندە سوننەت ئەكا هەتا خۆشم ئەوێ.

پێناسە: سوننەت ئەوەیە: بە كردنی پاداشتت بدرێتێو بە وازهێنـانی سزا نـەدرێی.

بزانە: لە هەموو سوننەتەكان گەورەتر نوێـژی سـوننەتە، بـە تایبـەتی شـەونوێژ، لـە هەموو زیكرێكیش گەورەتر قورئان خوێندنە، چونكە زووتـر لـە خـوای گـەورەت نزیـك ئەكاتـەوە. كـەوابوو: ئـەی موسـوڵمان: پـاش ئـەوەی واجبـەكانت هـەموو كـردن، بـە گوێرەی توانا نوێژی سـوننەتو ڕۆژوو خێركـردنو قورئانخوێنـدنو زیكـری خـوا بكـە، بەمە لە لای خوا خۆشەویست ئەبی.

(فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ) جا هەر كاتێك بەندەی خۆمم خۆشویست (كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْـمَعُ بِـهِ) بۆی ئەبمە ئەو گوێیەی كە پێی ئەبیسێ، واتە: هەرچی بۆ ڕەزای من نـەبێ، گوێی لێناگرێ، ئەوەی بۆ ڕەزای من بێ گوێی ئەداتێ (وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ) بـۆی ئەبمـە ئەو چاوەی كە پێی تەماشا ئەكا، واتە: ئەوەی مـن پـێی ڕازی نـەبم تەماشـای ناكـا (وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطُشُ بِهَا) بۆی ئەبمە ئەو دەستەی هەڵمەتی پێ ئەبا، واتە: دەست درێژ ناكا بۆ شتێ كە من پێی ڕازی نەبم، بە كاری ئـەهێنی لـە چـاكە كـردن (وَرِجْلَـهُ الَّتِـي يَمْشِـي بِهَـا) بـۆی ئەبمـە ئـەو قاچـەی كـە پـێی ئـەڕوا، واتـە: هاتوچـوونەكەی بـۆ ڕازیبوونی خوا ئەبێ.

ئینجا كە مرۆڤ واجبـەكانی بـە پـوختی كـردنو زیـاد لەمـەش سـوننەتی كـردنو دیـتنو بیستنو ڕۆیشتنو دەست بۆ بردنی هەر بۆ خوا بوو، خـوای گـەورەش بـێ دڵـی ناكـا، بۆیـێ ئەفـەرموێ: (وَإِنْ سَـأَلَنِى) هـەر شـتێكم داوا لێبكـا (لأُعْطِيَنَّـهُ) بێگومـان پـێی ئەبەخشـم (وَلَـئِنِ اسْـتَعَاذَنِى) ئەگـەر داوای پـەنادانم لێبكـا (لأُعِيذَنَّـهُ) بێگومـان پـەنای ئەدەمو ئەیپارێزم (رواهُ البخاري) ئیمامی (بوخاری) گێڕاویەتیەوە.

ئاگاداری: لەو حەدیسە پیرۆزە بۆمان دەركەوت هیچ كەسێك بە بنەچەكەو بنەماڵە نابێتـە دۆسـتی خـوا، هـەروەها بـە جلـی شـڕ و چڵكاویو خـۆ گێلكـردن نابێتـە دۆسـتی خـوا، پێغەمبـەرﷺ (١٢٤٠٠٠) سـەدو بیسـتو چـوار هـەزار سـەحابەی هـەبون، لەوانـەش:

(١١٤٠٠٠) سەدو چواردە هەزاریان حەدیسیان گێڕاونەوە، هەموویان دۆستی خوا بون چونکە خواپەرستو تێکۆشەر و چالاك بونو لە ڕێگای خوا جیهادیان ئەکرد و گیانو ماڵی خۆیان فرۆشتە خوای گەورەو دۆستایەتی دوژمنانی خوایان نەئەکرد و کچو ژنی رووتیان لە ماڵەوە نەبو، کەوابوو: دۆستی خوا بەم تەرازووە تاقی بکەوە.

ئینجا بزانە: ئەتوانین ئەم حەدیسە لەم ئایەتە پیرۆزەدا کۆ بکەینەوە ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ئەی پێغەمبەرﷺ بەم خەڵکە بڵێ: ئەگەر بە ڕاستی ئێوە خواتان خۆش ئەوێ، شوێن بەرنامەی من بکەون، تاکو خوا خۆشی بوێنو لە گوناهتان خۆش ببێ.

کەواتە: هەرکەسێك بە یاسای ئیسلام ڕەفتار نەکا، ئەوە ئاشکرایە کە خوا و پێغەمبەریﷺ خۆش ناوێو ماڵوێرانە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا): ئەتوانین بڵێین: دۆستی خوا لەم ئایەتەدا باسیان کراوە، کە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا﴾ واتە: هەر کەسانێك گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەرﷺ بن، ئەوانە لەگەڵ ئەو کەسانە حەشریان ئەکرێ: کە خوای گەورە نیعمەتی بە سەردا باراندون: کە پێغەمبەرانو یارە ڕاستگۆیەکانی پێغەمبەرانو شەهیدانو پیاوچاکانن، ئای ئەمانە چەند هاوڕێی باشو بەڕێزی بەهەشتن!.

٢- (وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُهُ عَلَيْهِ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿أَعْذَرَ اللهُ إِلَى امْرِئٍ أَخَّرَ أَجَلَهُ حَتَّى بَلَّغَهُ سِتِّينَ سَنَةً﴾ رواهُ البخاري، خوای گەورە هیچ بەهانەی نەهێشتۆتەوە بۆ مرۆڤێك، کە نەیمراندبێ تا تەمەنی گەیشتۆتە شەست ساڵ.

واتە: هیچ بیانوی بە دەستەوە نیە کە لەو ماوە درێژەدا خۆی لە خوا نزیك نەکردبێتەوە: بە ئەنجامدانی ئەو واجبانەی خوا فەرمانی پێکردوە.

٣- (يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿الْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ، وَالْعَاجِزُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللهِ الأَمَانِيَّ﴾ رواهُ التِّرمذی، مرۆڤی ژیر و عاقڵ ئەو کەسەیە: بە خۆی دابێتەوەو لێپێچانەوە لەگەڵ خۆیدا بکا و

(اَلْحَدِيثُ التَّاسِع والثَّلاثُون: رَفْعُ الْحَرَجِ عَنْ بَعْضِ النَّاسِ)

﴿ عَنْ ابنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَـــا: أَنَّ رَسُولَ اللهِﷺ قَالَ: إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ لِي عَـــنْ أُمَّتِي اَلْخَطَأَ، وَالنِّسْيَانَ، وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ ﴾ حَدِيثٌ حَسَنٌ، رواهُ ابـــنُ ماجـــه وَالْبَيْهَقِي وَغَيْرُهُما.

کردەوەی باش بکا بۆ دوای مردن، مرۆڤی تەمبەڵو گێل ئەو کەسەیە: بە دوای هـەواو هەوەسی خۆی بکەوێو خۆزگە لە خوا بخوازێو بڵێ: دەی دەی خوا عەفووم ئەکا.

﴿ حەدیسی سی‌و نۆیەم: لابردنی گوناهی چەند کەسێك ﴾

(عَنْ ابنِ عَبَّاسٍ)رضي الله عنهما (ئـیبن عـەبباس) خوا لێیان ڕازی بێ، ئەفـەرموێ: (أَنَّ رَسُـولَ اللهِﷺ: قَالَ) پێغەمبەرﷺ فـەرمووی: (إِنَّ اللهَ تَجَـاوَزَ) خـوای گـەورە لایبـردوە (لِـي) لـە بـەر خاتری من (عَنْ أُمَّتِي) لە سەر ئوممـەتی مـن (اَلْخَطَأَ) سـزای گوناهێـك: كـە بـە هەڵـە بکرێ، واتە: لە ڕۆژی دوایی لە سەر ئەو گوناهە بە هەڵەیە گوناهبارەکە سزا نادا.

ئاگاداری: ئەگەر ئەو گوناهە بە هەڵەیە، پەیوەنـدی بـە مـاڵ، یـان بـە خـوێن هـەبوو: وەکو کوشتنی کەسێك، یان برینداركردنی، یـان خـواردنو لـەناوبردنی مـاڵی کەسـێك، یان ماڵێکی گشتی، ئەمانە هەموویان لە دونیا تۆڵەیان هەیە.

(وَالنِّسْيَانَ) هەروەها خوای گەورە لایبردوە لە سەر ئوممەتی من سزای گوناهێك: کـە لە بـیری چـوبێتەوە، لـە ڕۆژی دوایـی لـە سـەر ئـەو گوناهـە گوناهبارەکـە سـزا نـادا، وەك كەسێك سوێند بخوا: کـە ئـەو ئیشـە ناکـا. بـەڵام سـوێندەکەی لـە بـیر چۆوەو ئیشەکەی کرد، ئەوە گوناهی ناگاتێو سوێندی لێناکەوێو بـۆ جـارێکیتر سـوێندەکە هەر ئەمێنێ.

ئاگاداری: ئەم گوناهەش ئەگەر پەیوەندی بە خوێنو مـاڵ هـەبێ: تۆڵـەی دونیـای لـە سەر لاناچێ، هـەروەها ئەگـەر بـە هـۆی کەمتەرخـەمیش لـە بـیری چـوبێ، لـە سـەری لاناچێ: وەك کەسێك جلی پیس بێو نەیشوا، یان نەیگۆڕێ، ئینجا لە بیری چـوو بـەو جلەوە نوێژی کرد، ئەبێ دووبارەی بکاتەوە.

(وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ) هەروەها لایبردوە سزای گوناهێك کە بە زۆر پێیـان کردبـێ، بـە مەرجێ زۆردارەکە توانای هەبێ: یان بیکوژێ، یـان لێیبـدا، یـان بیخاتـە بەندیخانـە، یان ماڵی لێبستێنێ، لـەو جـۆرە کەسـانەش بـێ هەڕەشـەکە بگەیـنێتە جـێ (حَـدِيثٌ حَسَنٌ، رواهُ ابنُ ماجه وَالبَيْهَقِي وَغَيْرُهُما) ئیمام (ئیبن ماجە)و (بەیهـەقی)و کەسـانیتر گێڕاویەتیانەوە.

ئاگاداری: کوشتنی بە ناهەق: بە زۆرلێکردنیش دروست نیەو لە دونیا و قیامەت سزای هەیە، هەروەها زیناش دروست نیەو لە قیامەت سزای هەیە، بەڵام ئەگەر بۆ خواردنو لەناوبردنی ماڵی کەسێکیتر، یان ماڵێکی گشتی زۆری لێکرا: با بیکا و تۆڵەی دونیا و قیامەت لە سەر زۆردارەکەیە.

ئینجا بزانە: خوای گەورە لە بەر خاتری پێغەمبەرﷺ چەند سەربەرزییەکیتریشی بە موسوڵمانان بەخشیوە، کە لە چەند حەدیسی جۆراوجۆردا باسیان کراوە:

بۆ نموونە: ﴿عَن ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما: عَنِ النَّبِيِّﷺ قَالَ: إِنَّ اللهَ لاَ يَجْمَعُ أُمَّتِي عَلَى ضَلاَلَةٍ، وَيَدُ اللهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ وَمَنْ شَذَّ شَذَّ إِلَى النَّارِ﴾ رواهُ التّرمذي وقال غريب. وقال الأحوذي: لَهُ شواهد. خوای گەورە ئوممەتی من لە سەر گومڕایی کۆ ناکاتەوە، دەستی یارمەتی خوا لەگەڵ کۆمەڵدایە، هەر کەسێك لە کۆمەڵی موسوڵمانان دەرچێ بەرەو دۆزەخ ئەڕوا.

ئینجا بزانە: ئەم حەدیسە بەڵگەیە: کە (إِجْماع) واتە: یەکدەنگی زانایانی ئیسلام بەڵگەیسێیەمە لە دوای قورئانو حەدیس.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ لِي عَنْ أُمَّتِي): وشەی (لي) وا ئەگەیەنێ: کە پێغەمبەرﷺ لە لای خوای گەورە زۆر بەڕێزە، خوای گەورە لە بەر خاتری ئەوی ئەم ئوممەتەی کردۆتە باشترین ئوممەت.

ئینجا جگە لە لێبوردنی ئەم سێ تاوانە، خوای گەورە چەند ڕێزێکیتریشی لە ئێمە ناوە، هەروەك پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ يَبْعَثُ لِهَذِهِ الأُمَّةِ عَلَى رَأْسِ كُلِّ مِأَةِ سَنَةٍ مَنْ يُجَدِّدُ لَهَا دِينَهَا﴾ رواهُ أبوداود، خوای گەورە لە سەری هەموو سەد ساڵێکدا یەکێك بۆ ئوممەتم تەرخان ئەکا، تاکو ئایینەکەی بۆ نوێ بکاتەوە.

٢- (وَالنِّسْيَانَ): هەر کەسێك بە هۆی کەمتەرخەمی شتێك لە بیر خۆی بباتەوە، ئەوە تاوانی لە سەر ئەنووسرێ، هەروەکو پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَا مِن امْرِئٍ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ ثُمَّ يَنْسَاهُ إِلاَّ لَقِيَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَجْذَمَ﴾ رواهُ أبوداود، هەر مرۆڤێك قورئان بخوێنێ، ئینجا لە بیری خۆی بباتەوە، لە ڕۆژی دوایی بە گروویی دێتە دادگای خوا.

٣- (اَلْخَطَأَ...وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ): هەر تاوانێك پەیوەندی بە ئادەمیزادەوە هەبێ،

(اَلْحَدِيثُ الأَرْبَعُون: اَلإِسْتِعْدادُ لِلْمَوت)

﴿ عَنْ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قَالَ: أَخَذَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِمَنْكِبِي، فَقَالَ: (كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ).

وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: (إِذَا أَمْسَيْتَ فَلاَ تَنْتَظِرِ الصَّبَاحَ وَإِذَا أَصْبَحْتَ فَلاَ تَنْتَظِرِ الْمَسَاءَ، وَخُذْ مِنْ صِحَّتِكَ لِمَرَضِكَ

تۆڵەی لە سەرە، هەرچەند بە هەڵە، یان بە زۆرلێکراویش بیکا، خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ﴾، هەر کەسێك موسوڵمانێك بە هەڵە بکوژێ، ئەبی کۆیلەیەکی موسوڵمان لە (كَفَّارة) ئازاد بکا و خوێنی کوژراوەکەش بداتە میراتگرەکانی کوژراوەکە.

﴿ حەدیسی چلەم: خۆ ئامادەکردن بۆ مردن ﴾

(عَنْ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قَالَ) ئیبن عومەر ئەفەرموێ: (أَخَذَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِمَنْكِبِي) پێغەمبەر ﷺ شانی منی گرتو (فَقَالَ) فەرمووی: (كُنْ فِي الدُّنْيَا) خۆت وا لێبکە لەم دونیایەدا (كَأَنَّكَ غَرِيبٌ) وەك خەڵکی ئەم دونیایە نەبیو بێگانە بی (أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ) یان وەك ڕێبوارێك بی بەم دونیایەدا تێبپەڕی بۆ گۆڕستان.

واتە: کەسێك بێگانە بوو لە شوێنێك–چونکە بە تەمای لاچوونە– خۆی خەریك ناکا بە ماڵ دانان، ململانێ لەگەڵ کەس ناکا، هەروەها ڕێبوار هەموو هەوڵی بۆ ئەوەیە زووتر بگاتە شوێنەکەی خۆیو لەگەڵ ماڵو منداڵی خۆی دانیشێو پشوو بدا، کەوابوو: لە ڕێگەدا خۆی بە هیچ خەریك ناکا.

جا مرۆڤی موسوڵمان ئەبی ئەوها بێ، ئەم دونیایە بە وڵاتی خۆی دانەنێ، بەڵکو وڵاتی بە ڕاستی بەهەشتی خوایەو ئەبی هەوڵ بۆ قیامەت بدا، جگە لە جلو بەرگو خواردنی خۆیو ماڵو منداڵی لەگەڵ خانوویکی بە کەڵك دانیشتن بێ، خۆی بە هیچیتر لەم دونیایە خەریك ناکا.

(وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما يَقُولُ) ئیبن عومەر بە واتەی ئەم حەدیسە ئەیفەرموو: (إِذَا أَمْسَيْتَ) هەر کاتێك گەیشتیە ئێوارە (فَلاَ تَنْتَظِرِ الصَّبَاحَ) چاوەڕوانی ئەوە مەکە بگەیتە بەیانی.

(وَإِذَا أَصْبَحْتَ) هەروەها: ئەگەر گەیشتیە بەیانی (فَلاَ تَنْتَظِرِ الْمَسَاءَ) چاوەڕوانی ئەوە مەکە بگەیتەوە ئێوارە. واتە: با مردن لە بەرچاوت بێ لە هەموو کاتێکدا.

(وَخُذْ مِنْ صِحَّتِكَ) لە کاتی لەش ساغی کردەوەی زۆر بکە (لِمَرَضِكَ) بۆ ئەوەی

وَمِنْ حَيَاتِكَ لِمَوْتِكَ) ﴾ رَواهُ البُخاري.

بەشی کاتی نەخۆشیت بکا، چونکە لە نەخۆشیدا خواپەرستیت بە تەواوی بۆ ناکرێ (وَمِنْ حَيَاتِكَ) هەروەها هەتا زیندووی زۆر خوا بپەرستە (لِمَوْتِكَ) تا دوای مردن سودی لێوەربگری (رواهُ البخاري) ئیمامی (بوخاری) گێڕاویەتیەوە.

بزانە: لە فەرموودەیەکیتردا هاتووە: پێنج شت بە دەستکەوتووی خۆت بزانە پێشی پێنج شت: گەنجیت پێشی پیربوونت، ساغیت پێشی نەخۆشیت، هەبوونیت پێشی هەژاربوونت، بێئیشیت پێشی پڕئیشیت، ژیانت پێشی مردنت.

ئینجا بزانە: بە خۆ ئامادەکردن بۆ مردن‌و بایەخ پێنەدانی دونیا، مرۆڤ ئەبێتە خۆشەویستی پێغەمبەرﷺ، چونکە ژیانی پێغەمبەرﷺ بەم شێوەیە بووە ﴿عَنْ عَبْدِ اللهِ بنِ مُغَفَّلٍ رضي الله عنه قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ وَاللهِ إِنِّي لأُحِبُّكَ! فَقَالَ ﷺ: أُنْظُرْ مَاذَا تَقُولُ؟ فَقَالَ: وَاللهِ إِنِّي لأُحِبُّكَ. ثَلاثَ مَرَّاتٍ. فَقَالَ ﷺ: إِنْ كُنْتَ تُحِبُّنِي فَأَعِدَّ لِلْفَقْرِ تِجْفَافًا، فَإِنَّ الْفَقْرَ أَسْرَعُ إِلَى مَنْ يُحِبُّنِي مِنَ السَّيْلِ إِلَى مُنْتَهَاهُ﴾ رواهُ التِّرمذي، پیاوێك گوتی: ئەی پێغەمبەری خواﷺ، والله خۆشم ئەوێی. تا سێ جار، ئینجا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئەگەر ڕاست ئەکەی، خۆت بۆ هەژاری ئامادە بکە، چونکە هەژاری زووتر ئەگاتە خۆشەویستانی من لە لافاو کە هەڵئەستێ‌و ئەگاتە شوێنی خۆی.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ كَانَتِ الآخِرَةُ هَمَّهُ جَعَلَ اللهُ غِنَاهُ فِي قَلْبِهِ وَجَمَعَ لَهُ شَمْلَهُ وَأَتَتْهُ الدُّنْيَا وَهِيَ رَاغِمَةٌ، وَمَنْ كَانَتِ الدُّنْيَا هَمَّهُ جَعَلَ اللهُ فَقْرَهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ وَفَرَّقَ عَلَيْهِ شَمْلَهُ وَلَمْ يَأْتِهِ مِنَ الدُّنْيَا إِلاَّ مَا قُدِّرَ لَهُ﴾ رواهُ التِّرمذي، هەر کەسێك هەموو هەوڵێکی بۆ قیامەت بێ، خوای گەورە دەوڵەمەندیی ئەخاتە ناو دڵی‌و هەموو کارێکی بۆ کۆ ئەکاتەوەو بۆی ڕێك دێخێ، ڕزقیشی بۆ دێ بێئەوەی هەوڵی بۆ بدا، بەڵام هەر کەسێك هەموو هەوڵی بۆ دونیا بێ، خوای گەورە هەژاریی ئەخاتە نێو چاوانی‌و کارەکانی لێپەرتەوازە ئەکاو بۆی ڕێك ناکەون، جگە لە بەشی خۆی ڕزقی زیادی بۆ نایێ.

٢- (وَمِنْ حَيَاتِكَ لِمَوْتِكَ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ: عِلْمًا عَلَّمَهُ وَنَشَرَهُ، وَوَلَدًا صَالِحًا تَرَكَهُ، وَمُصْحَفًا وَرَّثَهُ، أَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ، أَوْ بَيْتًا لابْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ، أَوْ نَهْرًا أَجْرَاهُ، أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ

(اَلْحَدِيثُ الْحادى والأَرْبَعُون: فى اتِّباعِ ماَ جاءَ به النَّبيُّ ﷺ)

﴿ عَنْ أَبى مُحَمَّد عَبْداللهِ بنِ عمْرِو بنِ الْعاصِ رضى الله عنهما قَالَ: قَالَ رَسُــولُ اللهِ ﷺ: لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُم حَتَّى يَكُونَ هَواهُ تَبَعاً لِما جِئْتُ بِه ﴾

وَحَيَاتِه يَلْحَقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِه﴾ رواهُ إبن ماجـه، هەنـدێك لـەو كـردەوە چـاكانەی ئەگەنـە موسوڵمان لە دوای مردنی: زانستێكی ئایینی‌یە كە فێری خـەڵكی كردبێ، یـان بـڵاوی كردبێتەوە، منداڵێكی باشە كە لە پاش مردنی دوعـای بۆ بكـا، قورئانێكـە بـە مـیرات بـەجێی هێشـتبێ، یـان مزگـەوتێكی دروسـت كردبـێ، یـان خـانووێكی بـۆ ڕێبـواران دروسـت كردبـێ، یـان ڕووبارێـكو ئاوێـك بـۆ خواردنـەوەو دەسـتنوێژ ڕێكـی خسـتبێ، یان خێرێكی بە دەستی خۆی كردبێ لە كاتی لەش ساغیو ژیـانی‌دا ئـەویش لـە دوای مردن ئەیگاتێ.

﴿ حەدیسی چلو یەكەم: شوێنكەوتنی ئەوەی پێغەمبەرﷺ هێناویەتی ﴾

(عَـنْ أَبِـى مُحَمَّـدٍ عَبْـدِاللهِ بـنِ عمْـرِو بـنِ العـاصِ) رَضِـىَ اللهُ عَنْهُمـا، (عبـدالله)ی كـوڕی (عەمر)ی كوڕی (عاس) خۆیو باوكی سەحابەنە، یەكێكە لە چوار (عبدالله)یـەكان، لـە (مەككـە)ی پـیرۆز لـە دایـك بـووە، بـە (١١) سـاڵ لـە بـاوكی خـۆی بچـووكترە (٧٠٠) حەدیسـی گێڕاونـەوە، لـە سـاڵی (٦٥)ی كۆچـی لـە (مەككـە)ی پـیرۆز وەفـاتی كـرد، تەمەنی (٧٢) ساڵ بوو.

(قَـالَ) ئەفـەرموێ: (قَـالَ رَسُـولُ اللهِﷺ) پێغەمبـەرﷺ فـەرمووی: (لاَ يُـؤْمِنُ أَحَـدُكُم) ئیمان= بیروباوەڕی كەستان تەواو نابێ بە خوا و پێغەمبەرو ڕۆژی دوایی (حَتَّى يَكُونَ هَواهُ) تا وای لێدێ: ئارەزوو و هەوەسی خۆی (تَبَعاً لِما جِئْتُ بِهِ) دوای ئەو شەریعەتە ئەكەوێ: كە من لە لای خوا هێناومە.

واتە: ئەو كەسە موسوڵمانەو ئیمانی تەواوە، كە بە حوكمی خوا و پێغەمبـەرﷺ ڕازی بێ، ئەگەر بە هیچ جۆرێك بە حوكمی خواو پێغەمبەرﷺ ڕازی نەبو، ئەوە كافرە، جـا ئەگـەر بـاوەڕی پێ‌هـەبوو، بـەڵام ئیشـی بـە قورئـان نەئـەكرد، ئـەوە فاسـقە، واتـە: موسوڵمانێكی ناتەواوە، باوەڕیشی ناتـەواوە، بـەو مەرجـەی وشـەی كـوفری بـە سـەر زوباندا نەهاتبێ، ئەگینا: ئەمەش هەر كافرە.

خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا لەم بابەتە ئەفـەرموێ: ﴿فَلاَ وَرَبِّــكَ لاَ يُؤْمِنُــونَ﴾ سـوێند بـە خـوای تـۆ ئـەی پێغەمبـەرﷺ بیروبـاوەڕی هیچیان تـەواو نیـە ﴿حَتَّــى يُحَكِّمُوكَ﴾ تا ئەتۆ ئەكەن بە حاكم ﴿فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ﴾ لەو كێشەی لە نێوانیانـدا ڕوو

حَديثٌ صَحيح رَوَيْناهُ في كتاب الْحُجَّة بإسْناد صَحيح.

ئەدا ﴿ثُمَّ لاَ يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ﴾ نەك هەر بە ئاشكرايی بە حوكمی تۆ ڕازی بن‌و بەس، بەڵكو ئەبی بە دڵیش ڕازی بن‌و هیچ گرێیەك لە ناو دڵیاندا نەبێ بە هۆی ئەو حوكمەی تۆ كردوتە ﴿وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ ئەبی بە تەواوی خۆیان بدەنە دەست حوكمی خوا و پێغەمبەرﷺ، ئینجا بە ئیماندار و موسوڵمانی تەواو دائەندرێن.

(حَديثٌ صَحيح، رَوَيْنَاهُ فِي كِتَابِ الْحُجَّةِ بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ) حەدیسێكی ڕاستە، گێڕامانەوە لە كتێبی (الْحُجّة) كە داندراوی (نَصر بن إبراهيم المقدسي)یە، بەڵام لە زنجیرەی پیاوەكانی ئەم حەدیسەدا دوو كەسیان تێدایە، زۆر كەس لێیان ناڕازیەو ئەڵێن: حەدیسەكە لاوازە. زۆر كەسیش لێیان ڕازیەو ئەڵێن: حەدیسەكە ڕاستەو بەهێزە. ئیمامی (النواوي) یەكێكە لەمانە، خوا لە هەموویان ڕازی بێ، ئایەتەكەش بەهێزیی حەدیسەكە بەهێزتر ئەكا.

جا بە هەر جۆرێ بێ، هەر كەسێك باوەڕی بەو بەرنامەیە نەبێ كە پێغەمبەرﷺ هێناویەتی، ئەوە كافرە ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لاَ يَسْمَعُ بِي أَحَدٌ مِنْ هَذِهِ الأُمَّةِ: يَهُودِيٌّ وَلاَ نَصْرَانِيٌّ، ثُمَّ يَمُوتُ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ إِلاَّ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ﴾ رواهُ مُسْلِم، واتە: سوێند بەو خوایەی گیانی (محمد)ی بە دەستە، هەر كەسێك بانگەوازی منی بگاتێ: جولەكە بێ، یان فەلە بێ، ئینجا بمرێ‌و باوەڕی بەو بەرنامەیەی من نەبێ، ئەوە ئەچێتە دۆزەخ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُم حَتَّى يَكُونَ هَوَاهُ...): ئەگەر هەواو هەوەس‌و پێخۆشیی دڵ گشتی نەكرێتە قوربانی ڕێبازەكەی پێغەمبەرﷺ، مرۆڤ نابێتە موسوڵمانی تەواو، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ رواهُ الشَّيْخان، ئیمانی كەستان تەواو نابێ، تا منی خۆشتر نەوێ: لە خۆی‌و دایك‌و باوكی‌و منداڵەكانی‌و گشت خەڵكیتر.

واتە: فەرمانی پێغەمبەرﷺ بخاتە پێش فەرمانی ئەوانەو، لە بەر خاتری ئەوانە لە فەرمانی پێغەمبەرﷺ دەرنەچێ.

٢- (حَتَّى يَكُونَ هَوَاهُ تَبَعاً لِمَا جِئْتُ بِهِ): خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللهِ﴾ ئەی پێغەمبەرﷺ ئەگەر فەرمانت جێبەجێ نەكەن، بزانە: ئەوان شوێن هەوا و هەوەسی

(الْحَدِيثُ الثَّانِي وَالأَرْبَعُون: سَعَةُ مَغْفِرَةِ اللهِ تَعَالَى)

﴿ عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: قَالَ اللهُ تَعَالَى: يَا ابْنَ آدَمَ إِنَّكَ مَا دَعَوْتَنِي وَرَجَوْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ عَلَى مَا كَانَ مِنْكَ وَلاَ أُبَالِي،

خۆیان ئەکەون، ئایا کێ گومڕاترە لەو کەسەی شوێن هەوا و هەوەسی خۆی کەوتووە بە بێشارەزاییەك لە لای خوا؟.

هەروەها پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا: كِتَابَ اللهِ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ﴾ رواهُ الإمام مالك، دوو شتم لە دوای خۆم بۆ ئێوە هێشتۆتەوە، هەتا دەستیان پێوە بگرن گومڕا نابن: قورئانی پیرۆز، حەدیسەکانی پێغەمبەرﷺ.

کەوابوو: ڕژێمی (دیمقراطیة)و (إشتراکیة)و (ماسونیة)و (مارکسیة) گشتی گومڕاییو لادانە: لە ڕێبازی خواو پێغەمبەرﷺ خوا بمانپارێزێ، آمین.

﴿ حەدیسی چلو دوومم: لێخۆشبوونی خوا گەلێك زۆرە ﴾

(عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه قَالَ) گێڕدراوەتەوە لە (ئەنەس) خوا لێی ڕازی بێ، فەرمووی (سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ: يَقُولُ) گوێم لە پێغەمبەرﷺ بوو ئەیفەرموو: (قَالَ اللهُ تَعَالَى) خوای گەورە لە حەدیسێکی (قودسی)دا ئەفەرموێ: (يَا ابْنَ آدَمَ) ئەی نەتەوەی ئادەمی.

بزانە: باب (ئادەم) باوکی هەموو ئینسانێکە، دایکە (حَوّا)ش دایکی هەموویانە، لە بەر ئەوەیە کە بە ئێمە ئەگوترێ: ئادەمیزاد.

خوای گەورە باوکە ئادەمی لە قوڕ دروست کردوە، ئینجا گیانی هێناوەتە بەر، دایکە (حَوّا)شی لە پەراسوی باب ئادەمی دروست کردوە.

(إِنَّكَ مَا دَعَوْتَنِي) ئەتۆ هەر کاتێك داوام لێبکەی لە گوناهت خۆش بم (وَرَجَوْتَنِي) تکات لێکردم داوایەکەت وەربگرم، چونکە ئەتزانی من خوایەکی بە ڕەحمو بە دەستەڵاتم (غَفَرْتُ لَكَ) منیش لێت خۆش ئەبمو گوناهەکانت دائەپۆشمو سزات نادەم (عَلَى مَا كَانَ مِنْكَ) هەرچەند گوناهیشت گەورەو زۆر بن (وَلاَ أُبَالِي) من گوێ نادەمە گەورەیی‌و زۆری گوناهەکانت.

پێغەمبەرﷺ لە حەدیسێکیتردا ئەفەرموێ: **﴿ئەگەر بەندەی خوا گوناهێکی کرد و پەشیمان بۆوەو لە خوا پاڕایەوەو گوتی: (خوایە تاوانم کرد هەر ئەتۆش لە تاوان ئەبووری‌و لێم ببوورە). ئینجا خوای گەورە ئەفەرموێ: بەندەی من تاوانی کرد و زانی: خوایەکی وای هەیە لە تاوانی خۆش ئەبێ‌و سزای تاوانیشی ئەدا، ئێوە شاهید بن: من وا لێی خۆش بوم﴾.**

يَا ابْنَ آدَمَ لَوْ بَلَغَتْ ذُنُوبُكَ عَنَانَ السَّمَاء ثُمَّ اسْتَغْفَرْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ وَلاَ أُبَالِي، يَا ابْنَ آدَمَ إِنَّكَ لَوْ أَتَيْتَنِي بِقُرَابِ الأَرْضِ خَطَايَا، ثُمَّ لَقِيتَنِي لاَ تُشْرِكُ بِي شَيْئًا لأَتَيْتُكَ بِقُرَابِهَا مَغْفِرَةً ﴾ رَوَاهُ التِّرمِذي وقالَ: حديث صحيح.

ئەی موسوڵمان هەموو دەم هەر داوا لە خوا بکە لە گوناهت خۆش بێ پشت بە کەسیتر مەبەستە، کەس ناتوانێ گوناهەکانت لە سەر لاببا.

(يَا ابْنَ آدَمَ) ئەی ئادەمیزاد (لَوْ بَلَغَتْ ذُنُوبُكَ) ئەگەر گوناهت ئەوەندە زۆر بێ، بگاتە (عَنَانَ السَّمَاء) هەوری ئاسمان (ثُمَّ اسْتَغْفَرْتَنِي) ئینجا تۆبەت کردو تکات لێکردم لێت خۆش بم (غَفَرْتُ لَكَ وَلاَ أُبَالِي) منیش لێت خۆش ئەبم، هەرچەند گوناهیشت زۆر بێ.

بەڵام ئەگەر گوناهەکە پەیوەندی بە ئادەمیزادەوە هەبوو: ئەبی خاوەنەکەی ڕازی بکەی بۆ ئەوەی خوا تۆبەت لێوەربگرێ.

ئەوەش **بزانە**: تەنها وتنی (أَسْتَغْفِرُالله) خوایە لێم خۆش بە، بە بێ تۆبەکردن گوناهەکە لانابا، بەڵام لە لای خوا بە دوعا ئەنووسرێو هێزی گوناهەکە کەم ئەکاتەوە.

(يَا ابْنَ آدَمَ) ئەی ئادەمیزاد (إِنَّكَ لَوْ أَتَيْتَنِي) ئەگەر تۆ مردیو هاتیە لای من (بِقُرَابِ الأَرْضِ خَطَايَا) پڕ بە زەمین گوناهت لەگەڵ خۆت هێنا (ثُمَّ لَقِيتَنِي) دوایێ کە گەیشتیە لای من، دەرکەوت (لاَ تُشْرِكُ بِي شَيْئًا) منت بە خوایەکی تاکو تەنها ناسیبو و هاوبەشت بۆ دانەنابوم: لە خوایەتیو لە پەرستندا (لأَتَيْتُكَ بِقُرَابِهَا مَغْفِرَةً) منیش پڕ بە زەوی لێخۆشبوونت بۆ دێنمو لە ئاگری دۆزەخ ڕزگارت ئەکەم (رواهُ الترمذي، وقالَ: حديث صحيح) ئیمامی (تیرمزی) گێڕاویەتیەوە.

بزانە: خوای گەورە تەنها لە کافر خۆش نابێ، ئیتر لە تاوانەکانی خەڵکی دی خۆش ئەبێ، ئەگەر حەز بکا.

هەروەها بزانە: هەر کەس بە ئیمانەوە بمرێو بچێتە دۆزەخ، هەر بە قەد گوناهەکانی ئەسوتێو ئینجا ڕزگاری ئەبێ، بەڵام کافر هەتا هەتایە لە ناو ئاگر دەمێنێتەوە.

ئەی موسوڵمانی خۆشەویست: پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: (سَيِّدُ الإِسْتِغْفار) گەورەی دوعای لێخۆشبوون، ئەم دوعایەیە: ﴿اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ خَلَقْتَنِي، وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ، أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَأَبُوءُ بِذَنْبِي، فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ﴾ رواهُ البخاري.

....

جا سبەینەو ئێواران بە دڵو زوبان ئەم دوعایە بخوێنە تاکو خوا لێت خۆش بێو بە بەهەشت شادت بکا.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (مَا دَعَوْتَنِي، وَرَجَوْتَنِي): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿لَيْسَ شَيْءٌ أَكْرَمَ عَلَى اللهِ مِنَ الدُّعاءِ﴾ رواهُ التِّرمذي، هیچ خوا پەرستییەك لە لای خوا بەرێزتر نیە لە دوعا کردن.

٢- (ثُمَّ اسْتَغْفَرْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ لَمْ تُذْنِبُوا لَذَهَبَ اللهُ بِكُمْ وَلَجَاءَ بِقَوْمٍ يُذْنِبُونَ فَيَسْتَغْفِرُونَ اللهَ فَيَغْفِرُ لَهُمْ﴾ رواهُ مُسْلِم، سوێندم بەو خوایەی گیانی منی بە دەستە: ئەگەر ئێوە گوناه نەکەن، خوای گەورە ئێوە لائەباو گەلێکی‌تر ئەهێنێو گوناه ئەکەنو لە خوا گەورە ئەپارێنەوە تا لێیان خۆش ببێ، خوای گەورەش لێیان خۆش ئەبێ.

٣- (لأَتَيْتُكَ بِقُرَابِهَا مَغْفِرَةً): خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ لاَ يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ خوای گەورە لە تاوانی کافربوون خۆش نابێ، لە گوناهەکانی بەرەو خوارتر خۆش ئەبێ، لە کەسێك کە خۆی حەز بکا لێی خۆش ببێ.

خودایە لێمان خۆش ببە، آمین...کۆتایی.

منیش بەندەی گوناهبار (**عبدالله عبدالعزيز هەرتەلی**)م، شوکری خوا ئەکەم کە یارمەتی دام ببم بە خزمەتکاری فەرموودەکانی پێغەمبەرﷺ، لە خوا ئەپارێمەوە کە لە خۆمو دایكو باوکمو دۆستانم خۆش بێو بە بەهەشت شادمان بکاو خێری ڕوونکردنەوەی (چل حەدیسەکەی پێغەمبەر)مﷺ بۆ بنووسێو شادم بکا بە دیتنی زاتی پاکی خۆی، بمکا بە خزمەتکاری ئایینی پیرۆزی ئیسلام، بمگەیەنێتە کاروانی شەهیدانی ڕێگای خۆی، گەلی کوردی موسوڵمانیش لە دەست زۆرداران ڕزگار بکا و لە ئوممەتی حەزرەتی (محمد المصطفیﷺ) دەریان نەکا. آمین.

تەواو بوو، پێش نیوەڕۆی ڕۆژی هەینی (٢١)ی مانگی مەولودی پێغەمبەرﷺ، ساڵی (١٤١٣)ی کۆچی، بەرامبەر (٢٧)ی مانگی گەلاوێژ ساڵی (٢٦٩٢)ی کوردی، لە شاری هەولێر-کوردستان. وَصَلَّى اللهُ عَلَى سَيِّدنا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِين، وَالْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعالَمين.

ناوەڕۆکی ڕوونکردنەوەی (الأربعين النواوية)

ناوەڕۆکی ڕوونکردنەوەی (الأربعين النواوية)



بڵاوکراوەی کتێبخانەی

بۆ فرۆشتن و چاپکردن و بڵاوکردنەوە

٠٦٦ ٢٢٣٣٨٦٨

عێراق - کوردستان - هەولێر

چاپخانەی ڕۆژهەڵات / هەولێر

نرخی 3000 دینارە